

A
CILLEY GRÓFOK
ÉS
CILLI VÁROSA

IRTA
ALLEKER LAJOS
KEGYESRENDI TANÁR

NYITRA
HUSZÁR ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJA

1892

A XIX. század végevtizedeit jubileumok korszakának nevezhetné a történelem.

A világ összes hasonló ünnepei között alig volt és lesz nagyobb-szerű, mint édes hazánk ezredéves fenállásának évfordulója. Egy lovas, vitéz és szabadságszerető nép millióinak örömuönepe lesz ez, oly népe, mely büszke önérzettel vethet visszapillantást dicső, bár viszontagságteljes multjára s épp ennek alapján nyugodtan, bizalommal tekinthet a kétes jövő elé is.

A pogányság vészes lázongásai, belső visszavonás, idegen hódítók titáni hatalma, az alkotmány-ellen intézett nyílt és orvtámadások, a keblén táplált Ephialtesek aknamunkái nem árthattak neki: mert az isteni Gondviselés minden balsorsban küldött számára oly nagy szellemeket, kik megmentették a reázúduló veszedelmektől, vezérlő oszlopai valának válságos helyzetében, felriasztották lethargikus álmából s végre is számot tevő helyet vívtak ki részére Európa politikai mérlegében.

E kimagasló jellemek méltatásáról, emlékek illő megörökítéséről buzgó kegyelettel gondoskodik a hálás utókor. Hisz jól eső kötelességet teljesít, tudván, hogy neki is jut legalább egy parányi rész az elődöket körülsugárzott vakító dicsfényből.

A Cilleyek neve már sötét foltként jelenik meg hazai történelmünk fényes lapjain. Rút önzés és féktelen nagyravágyás szabnak irányt majd minden tettöknek s ez által mérhetlen gazdagságuk s mindenható befolyásuk mellett a hazára vészthozó lőn gyászos szereplések.

Azért midőn a közelmultban egykori törzsfélszöket meglátogatván, annak leírását megkísérelni elhatároztam, sajnálattal gondoltam arra, hogy én is nemzetünk egyik *jelesének* történetével nem nyithatom meg szerény ismertetésemet.

I.

A VÁROS ÉS A GRÓFI CSALÁD TÖRTÉNETE.

Cilli (*Claudia Celeja*) fővárosa volt a nagyterjedelmű *Noricum* római tartománynak, mely északfelé a Dunáig, délre a Szávaig, nyugatról keletre pedig az Inn és a Dráva forrásaitól a mai magyar-horvát határokig terjeszkedett ki. Ez volt találkozó pontja a *Virunum*, *Emona* (Lajbach) és *Poctoviumba* (Pettau) vezető utaknak. Környékén több jelentékeny római gyarmat állt. Így a Sann (Adsullata) kies völgyében feküdt Heilenstein tájékán „*Ad Medias*“ postaállomás, Windischgrätz mellett *Colatio*, Veitensteinnél *Upellae*, a mai Gonobitznál *Lotodos* és Pragerhof mellett *Pultovia*.

Celeja megrómaiiasodott kelta város volt, melynek eredete az ősidők homályában vész el. Midőn 33-ban Kr. u. Stíria alsó része római uralom alá került, *Claudius* császár küldte az első római gyarmatosokat Cillibe, honnan a „Claudia Celeja“ elnevezés származik. Legelőször idősb *Plinius* említi munkájában *Noricum* városai között: „A tergo Carnorum et Japydum, qua se fert magnus Ister, Rhaetis junguntur Norici. Oppida eorum: Virunum, Celeja. . .“ — A 147-ben elhunyt *Claudius Ptolemaeus* szerint „*Kelcia*“ már *Noricum* legkiválóbb városa volt. A népvándorlás viharaiiban sokat szenvedett különösen a germánoktól, kik e városon át vonultak Itáliába. A római uralom megszűntével majdnem teljesen elenyészett, mignem Lajos bajor fejedelem, német Lajos nagybátyja, *Hezilo* morva hercegnek adományozta, ki azt újraépíttette 868-ban.¹ Később német birtokosokat kapott s a kis város e vend vidéken iparával és értelmiségével csakhamar a német műveltség központjává lőn s maradt a mai napig.

E város története szorosan összefügg ama nevezetes családdal, mely a XII. század első felében tűnik fel először s hírével lassankint betöltötte a német és magyar birodalmakat s a déli szláv országokat.

¹ Richter: *Stadts- und Reisegeographie* II. 607.

Öse *Gebhard de Soune*, a Frasslau melletti *Sanneck* vár ura, ki 1150-ben hunyt el.

Sannecki *Frigyes* báró 1333-ban szerezte meg részint örökösödés, részint vétel útján Cilli várát és helységét, ezenkívül egész sorozatát az uradalnak-, kastélyok- és váraknak, melyek egyikévé tevék az osztrák Németország leggazdagabb birtokosainak. ¹ IV. Lajos császár 1341. ápril 16-án Münchenben Frigyes bárót, mint Cilli birtokosát *grófi* rangra emelte, s ettől kezdve szerepel a család „*Cilley*“ néven. A császár kegyelmi levele világosan kimondja, hogy e kinevezés nagybátyjának Otto hercegnek kérelmével s akaratával történt, ki Frigyest már 1335-ben „*Karinthia kapitánya*“ címmel is felruházta.

Lajos halála után utóda IV. Károly a *Wittelsbachok* összes adomány- és szabadságleveleit megsemmisítette s ezzel a Cilley grófoké is megszűnt; azonban a hálás Habsburgok, III. Albert és III. Lipót befolyásával a kinevezést már 1372. szept. 30-án megújította s a Cilleyeket bajor Lajostól nyert összes kiváltságaikba visszahelyezte. A kiadott oklevél meghatározta a cilli-i grófság határait, melyek azon legrégibb birtokokra is kiterjedtek, miket még Frigyes atyja nyert hűbérül szép Fülöp hercegtől 1308-ban. ²

Ezen okmány másolata a gráci helytartóság levéltárában olvasható s ide vonatkozó része ekkép hangzik: „ . . . Fridericum liberum de Sewenek; a pago Seluck infra Hohenegg usque ad pagum Coberch, a pago Gewbliz prope terminos Landsberg usque ad pagum Sabiack prope Feistritz in Styria, quod totum olim erat in dominio Lengeberg seu Lemberg.“ ³

Frigyes két fia *Ulrik* és *Hermann* kivált a csatasíkon szereztek jeles érdemeket. Ulrikot 1345-ben *Nagy Lajos* magyar király kíséretében találjuk Zára előtt. 1351-ben az osztrák *Valsee* és cseh *Neuhaus* családok közt kitört nagy ellenségeskedésben Ulrik az előbbinek pártján állt. 1354-ben IV. *Károlyt* segítette római hadjáratában. 1355. ápril 5-én IV. Károly a *Tiber* hidján 1500 nemest ütött lovaggá, köztük Ulrik grófot is. A következő évben lovagjai és szolgálai élén *Treviso* előtt találjuk Nagy Lajosnak Velence elleni hadjáratában; ugyancsak a magyarokkal vonul Lajosnak szerb háborújában 1358-ban s végre hű ragaszkodással követi 1365-ben Bulgáriába is, jelen van *Widdin* bevételénél és Stracimir csárnak s nejének elfogatásánál. ⁴ Fivérével együtt

¹ Kuittl: Cilli.

² Gubo: Graf Friedrich von Cilli.

³ Dr. Hoisel: Cilli und dessen Sannbäder.

⁴ Jireček: A bolgárok története. 308.

buzgón támogatta IV. Rudolfot a Wittelsbachok ellen és elősegítette a Habsburgok törekvéseit Itáliában is.

Nagy Lajos Kázmér lengyel király halála után — mint elismert trónörökös, — ennek egyetlen leányát Annát I. Ulrik fiához *Vilmoshoz* adta nőül, hogy helyzetének alacsonysága miatt az örökösödés reményétől is megfoszsza. Célját azonban nem érte el, mert Jagello Ulászló Hedvig halála után ezen házasság egyetlen gyümölcsét *Cilley Annát* vette nőül, hogy magát a lengyel trónon megerősítse.

IV. Károly 1368-ban I. Hermann grófot kinevezte az oberburgi benedekrendi zárda tisztartójává, III. Albert pedig 1376-ban neki adta hűbérül a *steini* törvényhatóság erdőjogát Krajnában, melyet addig puchensteini Gall Miklós bitorolt. Midőn III. Albert a pogány poroszok ellen a Memelig hatolt, az osztrák-stajer lovasságot Hermann gróf és unokaöccse Vilmos vezérelték s Hermann tekintélyének és hatalmának legnagyobb bizonyítéka, hogy ez alkalommal ő üttötte Albert herceget lovaggá.¹ A cilli-i krónikás dicsekedve beszéli el, mily fényes lakomát rendezett a gróf Vörösoroszországban a visszatérő Albert herceg s 82 fiatal lovag részére. Meghalt 1385-ben marc. 2-án. *Twartkó István*, Bosnia első királyának leányától *Katalintól* egy gyermeke maradt *II. Hermann*, kivel a Cilley család hatalmának gyors emelkedése kezdődik.

II. Hermann minden gondolatát és törekvését családja hatalmának s tekintélyének emelésére szentelte, a mi mély belátása, tettereje, de egyuttal a körülmények kedvező alakulása által is rendkívül sikerült. Azon elv lebegett szemei előtt, mely később a Habsburgokat is oly nagy hatalomra juttatá: rokoni összeköttetés s ebből folyó örökösödések útján szerezni befolyást és gazdagodást.

1377-ben nőül vette *Schaumburg* Henrik leányát *Annát* több koron-táni és stajerországi nagy urodalmak egyetlen örökösét. E házasságból született *II. Frigyes*, kit atyja 1388-ban *Erzsébettel*, a nagytekintélyű és dús-gazdag modrus-vegliai *Frangepán* István leányával s a híres bán Frangepán Miklós nővérevel² jegyeztetett el. Ámbár Erzsébet csak 1409-ben neveztetik hivatalosan Frigyes nejének, mégis e házasság korábban kötött meg, mert annak sarjadéka II. Ulrik 1456-ban történt megöletésekor már 55 éves volt. Második fiát *Hermann* *Beatrix*-szel *Ernö* bajor herceg leányával házassítá egybe, míg a harmadikat *Lejost* *Frigyes Ortenburg* grófja fogadta fiává s bár ez fiatal korában elhalt, de ezen örökbefogadás által az ortenburgi grófság öröksége biztosítva volt. Idősb leányát *Erzsébetet* IV. *Henrik görzi* gróf, az ifjabb *Annát*

¹ Dr. Kronesz: Handbuch der Geschichte Oesterreichs II. 157.

² Wenczel Gusztáv: Tata fénykora. 21. l.

Garay Miklós nádor vette nőül; végre unokahuga Anna, Jagello Ulászló nejevé lőn 1401-ben.

Hermann kiválólag ápolta a jó viszonyt a *Luxemburg*-házzal. Résztvétele Zsigmond királynak a törökök ellen 1396-ban indított hadmeneténél nagyban hozzájárult a grófi család tekintélyének emeléséhez. Bécsben gyűlt össze a német, burgundi és francia lovasság, melyhez Hermann is csatlakozott csapataival. A *nikápolyi* szerencsétlen ütközet után Zsigmond nagy bajjal a Dunán át Konstantinápolyba menekült, hová Cilley Hermann is híven követte. Sőt Aschbach úgy tünteti fel Hermann grófot, mint a király életének megmentőjét: „Zsigmond maga is — ugymond — nagy veszélyben forgott s hogy életét nem veszíté vagy fogságba nem jutott, Cilley Hermann grófnak és a nürnbergi várgrófnak érdeme, kik őt a csataterőről kiragadva a Duna partjához vitték.¹ A király 1397. aug. 14-én kiadott adománylevelében elismerte a gróf szolgálatait és „pro tuitione personae nostrae . . . per Danubii és pelagi flumina“ neki adta Varasd városát és környékét, Vinicha és Orbach várakat a hozzátartozó s 53 helységre terjedő urodalommal s ekként Tótország leggazdagabb birtokosává tette.² Ez időtől Hermann és egyenes utódai „*Cilli és Zagoria*“ grófjainak³ czimezték magukat.

Midőn Zsigmondot az elégedetlen magyar urak 1401-ben elfogták, jó részben Hermann grófnak köszönhette kiszabadulását. Fiát, Frigyes Budára küldte, haddal fenyegetőzött s e mellett vejét a király ügyének oly hő pártolására buzdította, hogy a *siklósi* vár börtöne már szept. 1-én megnyílt a fogoly király előtt. Ezért az özvegy király 1402-ben Cillibe ment s Hermann iránti hálából, de szívvonzalmát is követve, *Borbála* leányának kezét megkérte. Hermann e nagy megtiszteltetést szerénységből vonakodott elfogadni, miért is Zsigmond a hozzá hű országnagyoknak bírnöke által jelenté a dolgot s egyuttal kívánta, hogy ezek saját tekintélyöket is vetnék közbe Cilleynél. Az országnagyok nemesak helyeselték Zsigmond szándékát, hanem levelet is intéztek a grófhöz, kérvén őt: hajoljon meg a király kívánsága előtt.

Pray szerint e házasság 1408-ban kötött meg, midőn Zsigmond Twardkó elleni hadjáratát győzelmesen befejezte: „Inde Budam redux adjecto ad nuptias animo, Barbaram, Hermannii Cillejae Comitiss filiam matrimonio, quod illi paucos ante annos spoponderat, sibi copulavit.“⁴

¹ Dr. Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmund's. I. 107. 1.

² Frankl: A magyar nemzet története. II. 81. 1

³ *Zagoria* (Segér) alatt az Ivancica hegység, a zágrábi hegyek és Száva között — a Krapina folyóvidékén — mintegy 25 négyszögmérföldnyire szétterjedő termékeny hullámos medenczét értjük. Dr. Kronesz: Handbuch der Geschichte Oesterreichs I. 362.

⁴ Pray: Annales II. 203 és 227.

Azonban Virág Benedek 1406-ra teszi s bizonyítja ezt Zsigmond azon levelével, melyet a nagyváradi püspökségnek ajándékozott kilencz faluról adott: „.... consensu et beneplacito serenissimae principis, dominae Barbarae reginae, consortis nostrae carissimae.... Varadini secundo die festi B. Lucae evang. 1406“.¹

Nagy Iván szerint Zsigmond Borbála kezét már 1399-ben megkérte s kiszabadulása után csak ezen házassági ígérletét újította meg. Különben a fejedelmi pompával megtartott menyegzőt ő is 1406-ra mondja.²

Hermann gróf mind magasabbra emelkedett Zsigmond kegyeiben, ki őt a zágrábi püspökség gubernatorává is kinevezte. 1402-ben hasznos szolgálatokat tett a királynak a cseh bonyodalmakban. Zsigmond Venczelt Rómában IX. Bonifác által császárrá kívánta koronáztatni. Ezért bátyját Prokoppal együtt a felső-ausztriai Schauenberg várba vitette, mely szintén Cilley birtoka volt, oly célzattal, hogy Hermann őt titkon az ortenburgi és görzi grófok tartományain keresztül Olaszországba vigye, s bár e terv Ruprecht ellenkirály szemességén hajótörést szenvedett, Zsigmond előtt mitsem vont le Hermann érdemeiből, ki 1403. és következő években a folytonos pénzzavarban levő királynak tetemes pénzszegeket is kölcsönzött.

1405. aug. 23-án a *Kőrös-Udvarhelyen* menvéde daczára meggyilkolt *Laczfy* István nagyterjedelmű birtokai u. m. *Muraköz*, *Csáktornya* és *Strigo* várakkal és a *bednyai* urodalommal a koronára szálltak, melyeket e napon Zsigmond Cilley Hermannak és fiainak 48000 aranyért örökre eladott. A bécsi cs. levéltárban 256. sz. a. levő okmány következőleg hangzik:

„Mi Zsigmond, Isten kegyelméből Magyar-Horvát-Dalmát stb. országok királya, Brandenburg őgrófja, a római sz. birodalom főhelyetese és Csehország kormányzója minden e levelünk szemlélő és hallgatóinak annak tartalma szerint kijelenteni kívánjuk: hogy Mi a Dráva-Muraköznek egész kerületét minden hozzátartozó mezővárosok, falvak összes területével, ugyszinte annak uradalmával, nevezetesen Csáktornya és Strygo váraival, továbbá Bednya nevezetű birtokot minden tartozandóságokkal és haszonélvezetekkel együtt mint a fentnevezett kerületekhez, várakhoz és birtokokhoz tartozókat Nekünk hű, kedvelt s igazán szeretett tekintetes Cily Hermann zagoriai grófnak, nemkülönben Frigyes, Hermann és Lajos fiainak s ezek utódainak negyvennyolcz-ezer forintért, tiszta, jó és igaz sulyu aranyban, melyek Felségünk

¹ Virág: Magyar századai. IV. 88.

² Nagy Iván: Cillei Borbála. Hölgyfutár 1851. 153. sz.

különös tetszésére, országunk haszna- és javára általok ajánlva leolvas-
tattak s Általunk valóban fel is vétettek, jónak láttuk örök áron eladni
s jelen okmányunk tartalma szerint valóban el is adtuk azon fentartás-
sal: hogy Mi vagy magyarországi király-utódaink a főnevezett kerü-
letet várakkal, urodalmakkal és azokhoz tartozó minden birtokokkal
együtt említett Hermann gróftól, nevezett fiaitól vagy ezek utódaitól
fenti pénzösszegért visszavehessük s vehessék; mely esetben ugyan-
azon Hermann gróf, megnevezett fiai és ezek utódai a felhozott pénz-
összeg átvétele, vagy más, a nevezett gróf fiai és utódainak tetszésére
leendő illő kielégíttetése után ezen kerületet, várakat és birtokokat
minden hozzájuk tartozó részekkel Magunknak és utódainknak t. i.
Magyarország királyainak, legkisebb s bármily ürügy alatti ellensze-
gülést vagy pertámasztást kikerülve kellő mód- és teljes joggal vissza-
adni tartozzanak és köteleztessenek.

Melynek nagyobb ereje és hiteleül jelen okmányunk tartalmát uj,
nagyobb pecsétünk ráfüggesztésével megerősítve kiadtuk. Budán sz.
Iona királyné ünnepét követő vasárnapon egyezernégyszázötödik
évben¹

1406-ban Cilley Hermann, Garay Miklós nádor és Frangepán
modrusi gróf szövetségre léptek egymással s az országban keletkezhető
mindennemű pártoskodás fegyveres elfojtására s a király személyének
megvédésére kötelezték magukat. Ennek erősítésére Zsigmond Cilleyt
Dalmát-, Horvát- és Szlavonország bánjává nevezte ki.²

Az 1408. decz. 12-én alapított sárkányrend 24 lovagja közt mind-
járt István szerb fejedelem után találjuk Cilley Hermannnt s fiát Fri-
gyest.³

1410-ben békebiróul küldetett Krakkóba a német lovagrend és
Ulászló lengyel király közt kitört bonyodalmak elintézése végett.⁴
Ugyanő bizatott meg 1413-ban a Velenczével fenforgó viszályok kiegyen-
lítésével s april 28-án ha békét nem is, de öt évi előnyös fegyver-
szünetet eszközölt ki a Signoriánál.

1414-ben Zsigmond Aachenben császárrá koronáztatott; megkoro-
náztatta nejét, is kivel együtt onnan a koztniczi egyházi zsinatra
sietett. Cilley Hermann és fia Frigyes 300 lóval kísérték az uralkodó
párt. Minthogy Zsigmond huzamosb ideig szándékozott az egyházszaka-
dás megszüntetése végett Konstanzban tartózkodni, Borbálát vissza-

¹ Bátorfi: Adatok Zalamegye történetéhez. III. 145.

² Fessler: Die Geschichte v. Ung. IV. Th. 2. B. 156.

³ Fejér: Cod. Dipl. X. 4. CCCXVII. 687.

⁴ Dr. Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmund's I. 245.

küldé Magyarországba, hogy Kanizsay János esztergomi érsek és Garay Miklós nádor segédkezése mellett az ország kormányát vezesse.

E közben Cilley Hermann a Habsburgok iránti jó viszonyt sem engedte elhidegülni. Így p. közbenjáróul lépett föl a Búszke Lipót és Vas Ernő közt Bécsujhely és Neukirchen birtoka miatt támadt ellengeskedésben.¹

Midőn 1420-ban a magvaszakadt Ortenburgoknak negyven négyszögmérföldre terjedő krajnai és karantáni birtokait is örökölte², a grófi család hatalmának tetőpontjára jutott.

1422 elején Zsigmond a leánya Erzsébet és Albert osztrák herceg közt kötendő frigy iránt akként rendelkezett, hogy a menyekző husvét után tizennégy nap múlva okvetlenül megtartassék. Ellenkező esetben Cilley Hermann és Garay Miklós a hercegnek negyvenezer forint kárpótlás fizetésére kötelezték magukat.³

1427-ben *II. Twartkó István* bosnya király, minthogy Hermann gróf vetélytársa *Rudivoj* knéz ellen sikeresen védelmezte, őt, mint különben is bosnyák királyleány szülöttét s törvényes utódait országa örökösévé tette. Az okmány szövege következő:

„Mi Twertkó István, Isten kegyelméből Bosnia királya stb. ezenel nyilvánítjuk s tudtára adjuk mindeneknek, a kiket illet, hogy Mi ama barátság, szeretet és hűségnél fogva, melylyel tekintetes és nagyságos rokonunk és szeretett testvérünk Hermann ur, Cilli és Zagoria grófja, Szlavonország bánja, Irányunkban, országunk és ennek lakosai iránt mindenkor viseltetett s még most is viseltetik; s tekintetbe véve azon szolgálatokat, kedvezményeket, előnyöket és állandó barátságot, melyeket ugyanezen szeretett testvérünk és rokonunk Nekünk, Bosnia királyságunknak és lakosainak sok különféle ügyekben, kiváltképen a főséges fejedelem Zsigmond római és magyar királynál és másutt ki-
eszközölt s még jövőben is eszközölhet; nemkülönben megfontolván azt is, hogy ugyanezen szeretett testvérünk és rokonunk Cilley gróf természetes vérrokonságánál fogva Hozzánk tartozik.... nevezett Cilley Hermann grófnak és a Cilley grófok nemzetségéből származott összes férfi-örökösöknek említett királyságunkat, lakóit, kastélyait, várait, erősegeit, városait, falvait, birtokait Bosnia királyságunk minden tartozékaival adományoztuk s örök ajándékuul rendeltük; adjuk és adományozzuk nekik mondott Bosnia királyságunkat jelen levelünk erejénél fogva szabadon, minden fortély és álnokságtól menten... oly föltétel alatt,

¹ Dr. Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmund's. I. 235.

² Dr. Kronesz: Handbuch der Geschichte Oesterreichs. I. 327.

³ Dr. Aschbach i. m. II. 393. l.

ha bekövetkeznék, hogy törvényes örökösök nélkül halnánk el — mitől Isten óvjon — vagy ha meghalnánk s törvényes örököst hagynánk magunk után, de végre a mondott örökösök is utódok nélkül hunynának el: akkor szeretett testvérünk s rokonunk Hermann Cilli grófja... vagy örökösei Bosnia királyságunkat elfoglalhassák, birtokolhassák, használják, élvezzék, abban tetszésük szerint örömeiket lelhessek... Kelt *bobauretzi* kastélyunkban szeptember hó 2-án 1427.“¹

Azonban Twartkónak 1443-ban bekövetkezett halála után a hatalmas knézek hallani sem akartak a Cilleyekről és *Tomaskó* Istvánt, kit Ulászló is megerősített, választották királyukká.

Zsigmond király 1430. május 1-én Hermann és Frigyes grófokat s ennek fiát Ulrikot az országbárók sorába emelte, egy 1431. márcz. 27-én Nürnbergben kelt okmányával pedig Cilley Hermannat összes birtokain a szabad bányászat jogával ruházta fel.² *Ulrik* gróf *Brankovics* György szerb fejedelem leányával *Cantacuzena Katalinnal* jegyeztetett el, s minthogy a despota másik leánya *Mara* II. *Murad* szultán kedvencz neje volt, így a család a padisahhal is rokonságba jutott, mi tekintélyöket s befolyásukat keleten is nagymérvben fokozta.

Mialatt Hermann gróf saját és családja hatalmának gyarapításán ily buzgón és fényes sikerrel fáradozott, az ifju Frigyes gróf nejével *Gurkfeldben* élt, hol atyja a fiatal párnak külön udvartartást rendezett be, nekik haszonélvezetül több város és vár jövedelmét tűzvéni ki. Azonban e házasság boldogtalan volt. Az ifju gróf ugyanis fiának II. Ulriknak születése után mindjobban elidegenedett nejétől. Egy szép szőke udvarhölgy *Tednitz* v. *Dessnitz Veronika* (Dešniczből, Varasd kerületében) annyira lebilincselte, hogy kedveért elhagyta nejét s az általa épített *Friedrichsteinba* vonult kedvesével. A szülőknek néhány év múlva sikerült ugyan kibékíteni a házastársakat, azonban, a mit a szerecsétlen grófné környezetének előre megjósolt: „Jól tudom, hogy engem egyszer reggel férjem mellett holtan találunk!“ — beteljesedett. Egyik reggelen tördőféstől elvérzetten lelték ágyában.

Frangepán János, Erzsébet unokafivére a családján ejtett égbe kiáltó méltatlanságért elégtételt követelt Zsigmondnál, a ki kényes helyzetében az éppen nála tartózkodó *Erik* skandinávi királyra bízta az ügy elintézését.³ Frigyes Borbála közbenjárására ugyan kegyelmet kapott, de midőn Veronikával titokban egybekelt, a méginkább felbőszült Hermann gróf maga sürgette fiának méltó megfenyítését. Zsigmond

¹ Pray : Annales II. 293. 1

² Fejér : Codex Dipl X 7. 2 XXXIV. 268 és CXXVI. 346.

³ Wenzel Gusztáv : Tata fénykora 22. 1.

erre a gyáva hitvesgyilkost kiszolgáltatta az atyának, ki őt Cilli várának erős tornyába záratta, mely róla *Frigyes-torony*-nak neveztetett el; összes javait lefoglalta s Friedrichsteint földig romboltatta. Majd kérelhetlen bosszújában Veronika üldözésére küldte poroslóit. Varázslónőnek, boszorkánynak nyilvánította, ki megmérgezte fiának szívet, megrontotta családja szerencséjét s tönkretette vérmes reményeit. Veronika az erdők mélyébe rejtőzve menekült üldözői elől, de sikertelenül. A Pettau melletti *Wurmberg* toronyban, hová barátai rejtették, elfogatott, s míg a szerető férj Felső-Cilli vártornyában epedett, őt *Osztervitz* sötét várbörtönébe vetették. Ott sinlődött egyideig étlen-szomjan, mignem az öreg gróf a cilli-i bíróság elé állította. Tisztelet a részrehajlatlan s megvesztegethetlen bírónak: a vádló nagy hatalma daczára is fölmentő ítéletet hoztak, mely azonban Veronika sorsán mitsem segített. A dühöngő gróf visszahurcoltatta Osztervitzbe, hol éhség és szomjúság által akarta halálra kinezni s midőn ezt a nő szívós természete miatt bevárni nem bírta, őt 1428. okt. 28-án két kalandor lovag által fürdőkádjába fojtatta.¹ Hamvai *Frasslau* mellett ásattak el, honnan később Frigyes gróf a *gairachi* karthausi kolostorba szállította.

Hermann Frigyeset elsőszülöttségi jogától is meg akarta fosztani; minthogy azonban ifjabb fia *III. Hermann Rattmansdorf* mellett lováról lebukván, elhalálozott, kénytelen volt megengesztelődni s 1429-ben visszaadta szabadságát.

Az 1431. évtől atya és fiu kegyes alapítványok által igyekeztek könnyíteni lelkiismeretök furdalásain. Számos templom és zárda élvezte bőkezűségöket; Hermann grófét különösen az általa alapított karthausi kolostor *Pletriachban* s a *csáktornyai* pálosok, kik Sencocz (Senkovecz) és Marcocz zalai birtokokat nyerték tőle adományul; ² Frigyesét a *seitzi* zárda, melybe saját másodszülött *hasonnevű* fia is belépett, de nemsokára meghalt s ugyanott el is temettetett.³ Gazdag adományokkal halmozta el a benedekrendiek *oberburgi* klastromát, s ugyanő alapította a zalamegyei *Stridóban* II. József koráig virágzott paulinus-zárdát is.⁴

1432-ben II. Twartko István bosnya király ellen Radivoj knézen kívül *Hranic Sandalj* nagyvajda is fegyvert fogott, kiket a szerb despota és a törökök is segítettek. Twartko ennyi ellenségnek és vetélytársnak ellen nem állhatván, Magyarországbán Cilley Hermannál kere-

¹ Gubo: Graf Friedrich v. Cilli.

² Rupp I: Magyarorsz. helyr. tört. III. 262.

³ Gubo: Graf Friedrich v. Cilli.

⁴ Bátorfi: Adatok Zalamegye történetéhez II. 251

sett menedéket, honnan csak három év múlva a pártviszályok lezajlása után Zsigmond segélyével tért vissza hazájába.¹

1435-ben *Bondelmonti János* kalocsai érsek Cilley Hermann fog-ságába került s ennek halála után Frigyes gróf is foglyul tartotta, mig-nem a pápa közbenjárására 1438-ben visszanyerte szabadságát s ismét elfoglalta érseki székét. Elfogatásának oka s bővebb körülményei ismeretlenek.²

Hermann gróf meghalt 1435. okt. 13-án Pozsonyban. *Ő volt a Cilley család hatalmának megalapítója.*

Frigyes ekként a család fejévé s mintegy *hetven* urodalomnak örökösévé lőn. Róla úgy nyilatkozik Aeneas Sylvius, hogy *czimeres gaz-ember* volt, ki főleg leányrablással szennyezte be családjá nevét. Cilli-ben magam is hallám említeni, hogy a szomszédos *Tücher* község felbő-szült polgárai egy ily kalandja alkalmával elfogták s előbb nem bocsá-tották szabadon, míg mindnyájokat nemességre nem emelte.

1436. nov. 30-án Zsigmond császár Frigyes grófot és utódait *biro-dalmi herceggé* nevezte ki, s ugyanakkor a Frangepánokat némi kár-pótlásul többnemű kedvezményekben és kitüntetésekben részesítette. *V. Frigyes* osztrák herceg, ki ez időben Jeruzsálemben tartózkodott, tekintélyének csorbitását látta e kinevezésben s visszatérvén, nem is késett felszólalni ellene, minthogy az osztrák kiváltságok értelmében ily kitüntetés csakis az uralkodó herceg előleges megkérdezése- s bele-egyezésével történhetett. Azonban a császár ezen írásbeli tiltakozástól, mely egyébként támogatva nem volt, éppen nem rettent vissza. Sőt Frigyes ellennyilatkozatára 1437. május 31-én Prágából meglehetősen nyersen és parancsolólag következő választ küldte: „Te azt állítod, hogy sógoraink, a Cilleyek, neked és az osztrák háznak alá voltak és vannak rendelve. Erről mi eddig sohasem hallottunk. A Cilleyektől s az ő követektől is úgy értesülünk, hogy ez nem felel meg a valóság-nak. Felhívtuk őket, hogy panaszkodra s az általad felhozottakra ellen-válaszukat s feleletüket adják meg, melyet azután veled közölni fogunk. Egyébiránt elvárjuk tőled, sőt komolyan és szigoruan meghagyjuk, hogy őket ugyanolyan czimekkel tiszteld meg, melyeket nekik mi és a biro-dalmi fejedelmek adunk a nélkül, hogy ezzel jogaidból, ha ilyenekkel bírsz, bármit is engedj. Ha rendelkezésünk ellen cselekszel, úgy azt beavatkozásnak tekintjük császári hatalmunkba és a már korábbi le-velünkben érintett rendszabályokkal fogunk föllépni ellened“.³

¹ Klaić : Bosznia története 295.

² „Quae causa huius captivitatis fuerit, nullus memoriae prodidit.“ Katona : Hist. Metr. Colocensis Ecclesiae I. 410.

³ Dr. Aschbach : Geschichte Kaiser Sigmund's. IV. 228—9. 1.

Zsigmond e levelének annyi hatása volt, hogy életében a Habsburgok nem mertek fegyverrel támadni a Cilleiek ellen; de halála után azonnal kitört az ellenségeskedés s a vetélytársak közt elkeseredetten folyt viszálynak csak akkor lőn vége, midőn a Cilleiek Frigyes fenhatóságát elismerték.

Zsigmond családi életét rendkívül elkeserítette nejének botrányos viselkedése. Borbála egyike volt a legszebb, de legrosszabb, legerköstelenebb asszonyoknak, kit fekezhetlen szenvedélye a házassági jog nyílt megvetésével ledér, kicsapongó életmódra ragadott.¹ Istent, ördögöt egyaránt nem hitt s a környezetében levő aőket, midőn imádkoztak vagy böjtöltek, ily szavakkal szokta megróni: „Mit nyavalyáskodtok, mit sóhajtoztok a képzelt istenséghez; vigadni kell, míg az élet tart; szerelem az ember feladata, mert test és lélek együtt enyésznek el.“ A király maga sem lévén a férji hűség mintaképe² sokaig elnézéssel viseltetett neje ledérsége iránt. „Adulter ignovit adulterae — mondja Aeneas Sylvius — nam et sibi nihil levius, quam violare matrimonia, fuit“.

De midőn 1419-ben a *konstanzi* zsinatról visszatért s már az ország határain hallá, hogy Borbála nyílt szerelmi viszonyt folytat egy *Valmerod* nevű németrendi lovaggal, türelmét vesztve, nejét ártatlan leányával együtt egy Nagy-Várad vidékén levő pusztára száműzte s ott oly nyomorúságra kárhoztatta, hogy a nagy-várad-i kanonokok alamizsnájára szorult,³ sőt néha még kenyér és bor is hiányzott asztaláról, ruháit sem változtathatá s mint *Windeck* írja, öltöneyei csupa szenny voltak és telve férgekkel.

Borbálát magas, junói termete, bájoló teljessége, élénk mozdulatai, tettekben és beszédben csábos szirénné tevék; épp e miatt Zsigmond nem is akarta őt többé látni, attól tartván, hogy bajainak nem lesz képes ellenállani. Azért midőn Nagy-Várad vidékén volt dolga, Borbálát Budára, majd Holicra szállíttatta. Kilencz hónapnál többet töltött a királyné ily sanyaru helyzetben, midőn Zsigmond 1420-ban Holic tájára jöven végre sikerült *Hohenlohe* György passau-i püspöknek és gr. *Ottingen* Lajosnak találkozásra birni a királyi hitvestársakat. Borbála térdén állva kért bocsánatot, s a királyt meg is engesztelték nejének, de főleg az ártatlan Erzsébetnek könyei és esdeklései.

¹ „Viros saepius petiit, quam peteretur“ mondja Bonfia Decad. R. Hung. III. 490. l.

² „Cum Sigismundus in plures arderet, ipsa quoque amare coepit alios: infidus namque maritus infidam facit uxorem.“ Aeneas Sylvius. Vita Barbarae.

³ „Canonicorum eius ecclesiae eleemosynis sustentabatur“. Palma: Notitia Rer. Hung. II. 217. l.

Azonban sokkal romlottabb volt már, hogysen az átélt nyomor, kín és szűgyen, avagy férjének bocsánata elvászott lelkületét megjavították volna. Pár évig felhagyott ugyan előbbi kicsapongásaival, de látszólagos javulásának rugója csupán a félelem volt. Rettegett ama gondolattól, hogy elvesztheti azon huszonnyolcezer forintot, melyet Zsigmond neki a bányavárosokból évjáradéku rendelt.¹

Férjének uralkodása végső évében ismét ujabb bajt, keserűséget szerzett 1437-ben ugyanis, midőn Zsigmond a cseh ügyek elintézése végett Prágában tartózkodott, *Ulászló* lengyel király követei által kérte, hogy miután sem neki, sem *Albert* herczegnek nincs fiórököse, fogadja őt és *Kázmért* fiainak s a herczeg leányait velök hazasítsa össze. Zsigmondnak tetszett az ajánlat s annak elfogadását Alberttől tette függővé. Ezalatt Borbála, ki ferje halála esetén minden befolyását elveszithette a trónra s az *anyakirályné* szereptől is ítőzött, alattomban megkedveltetni igyekezett magát a követekkel s 48 éves létére kezét ajánlotta a 14 éves Ulászlónak.² Közölte szándékát a cseh husszita nagyokkal is, nevezetesen *Sternberg* Zdenkóval, *Pirkensteini Placzek* Henrikkel s *Podiebrad* Györggyel; leirta előttük Albertet, ki nyelvöket sem érti s mint buzgó katolikus, ha megkoronáztatnék, elyomná a kelyheseket, míg ellenben Ulászlótól minden jót remélhetnének. Zsigmond e tervről értesülvén, rögtön megindult Magyarország felé, azonban súlyos betegsége miatt kénytelen volt *Znaymban* megállapodni. Miután itt vejét s leányát a magyar és cseh urak hűségébe ajánlotta, Borbálát elfogatta s mindaddig őrizet alatt tartani rendelte, míg Albert birtokba nem veszi a két országot.³ Ulrik gróf titokban megintetvén, szökéssel került ki nagynénje sorsát.⁴ Decz. 9-én Zsigmond meghalt s holtteste a fogoly császárnéval ugyanegy szekeren vitetett Pozsonyba: szomorú, de kielégítő látványt nyújtva a magyaroknak, kiket feslett életével annyiszor megbotránkoztatott.

Albert a következő év első napján megkoronáztatván, anyósát ugyan szabadon bocsátá, de minden jószágaitól megfosztotta, nehogy kincseivel pártot gyűjtve, zavart idézzon elő az országban; mégis kárpótálás özvegyi ellátására 12000 arany évdíjat rendelt. Ugyanez évben

¹ Nagy Iván: Cillei Borbála. Hölgyfutár 1851. 153. sz.

² „... damit sie noch vor völligem Grauwerden ihrer Haare im Genusse recht schwelgen, und wenn die Lust verliesse, herrschen könnte“ — mondja Fessler id. művében 495 l.

³ Palma szerint örökös fogságra kárhoztatta: „Barbaram reginam in vincula carceresque perpetuos coniecit et vetuit, ne unquam e custodia dimitteretur“. Notitia R. H. II. 217.

⁴ „Ulricus Cilie comes praemonitus fugam arripuit“. Aen. Sylv.

Csehország kormányával neje kívánságára Cilley Ulrikot bizta meg, kinek a Tábor alatt még mindig együtt levő kelyheseket kellett volna kibékítenie, de e helyett — Borbálával egyetértve — hűtlenül Albert ellen a korona iránt lépett velök alkudozásba. A katonaságot maga iránt eskette hűségre, a várakba saját zsoldosait helyezte el s a királyi jövedelmeket a maga szükségleteire fordította. Már az özvegy királyné birtokában maradt várak is a kelyhesek kezébe voltak jászva, midőn Albert a dologról értesült. A várnagyokat a Borbálának adott hűség-
eskű alól azonnal föloldozta s a váraknak védhető állapotba helyezését elrendelte, Cilley Ulrikot pedig fizetésétől s hivatalától megfosztván, helyébe *Neuhaus* Menyhértet és *Rosenberg* Ulrikot nevezte ki kormányzókká.

Az 1439-iki országgyűlés a Lengyelországba szökött Borbálát, minthogy jogait összes birtokaira nézve Uláslóra ruházta s őt Magyarország ellen háborúra ingerelte, a *haza ellenségének* nyilvánította. Ugyanekkor a Cilley grófnak szigorúan meghagyatott, hogy magyarországi birtokaikon magyar tisztviselőket és személyzetet tartsanak. Május 24-én a rendek biztosították Erzsébetet, hogy férje halála esetében őt és gyermekeit fogják a korona örökösének elismerni. „Hungari enim eam honorabant, quia et linguam sciebat et haeres regni fuerat; Albertum autem propterea susceperant, quia vir eius esset, nec amabant Teutonicum, praesertim Ungari sermonis nescium“¹

Albertnek okt. 27-én bekövetkezett halálával Erzsébet valóban átvette nemesak Magyarország, hanem férje egyéb tartományainak kormányzását is a nélkül, hogy e jogát bárki kétségbe vonta volna. Azonban már első kinevezésével hatalmas ellenséget szerzett magának. Ugyanis a megürült esztergomi érsekségre két tekintélyes főpap tartott igényt: *Széchi* Dénes egri és *Rozgonyi* Simon veszprémi püspökök. A királyné kegye Széchi emelte az ország első egyházi méltóságára s bár Rozgonyit az egri püspökséggel kárpótolta, mégsem engesztelhette meg azon vigyázatlanul kiejtett nyilatkozata miatt, hogy míg ő ül a trónon, nem tarthat számat az érseki székre. A mellőzött büszke főpap barátai körében fenyegetőleg jelenté ki: „Meglátja a királyné is, mit tehetek én, mint főpap, mit mint Rozgonyi; míg én élek, Erzsébet sem fog Magyarországon uralkodni!“ E fenyegetését be is váltotta.

¹ Vita Alberti Rom. et Hung. regis per Aeneam Sylvium consignata. Fejér: Codex Dipl. XI. 389.

Különben Erzsébet királyné magyarságát nem valami fényes színben tünteti fel *Kottamerné*, midőn előadja, hogy László koronázásakor Ujlaky a csecsemőt kardjával erősebben érintvén meg, a királyné rémülten kiáltott fel: „Is temere, ne mi sérten!“ (Istenért, ne sértse meg!) -- mire Ujlaky nevetve felelé: „Nem.“

Az 1440-iki országgyűlés tagjait azzal igyekezett a királynétól eltántorítani, hogy alatta a nemzet kegyeltjeinek mellőztével gyűlött kegyenczei, a Cilleyek és Garayak fognak uralkodni. Szavai annál inkább hiteltre találtak, mert Erzsébet a népszerűtlen Garay Lászlót kitüntetésekkel halmozta el, egy jan. 10-én Budán kelt adománylevelével a Száva és Unna mellett fekvő *Kosztajnicza* várát és urodalmát a Cilleyeknek adományozta,¹ sőt hire járt, hogy Borbálát is visszaakarja hívni az országba. Ezekhez járult a török részéről fenyegető vész, mely szükségessé tévé, hogy a trónt erőteljes férfi foglalja el, ki az ország ellen irányzott bármily támadással szembeszállni képes. Ilyennek tarták az ifjú lovagias *Ulászlót*, ki szükség esetén a hatalmas lengyel föld egész erejével segítheti a szorongatott hazát.

Erzsébet a rendek sürgetéseit kikerülendő Visegrádra vonult, hova Cilley Ulrik is követte a rendek egy részével, kiknek gyülekeztében utóbb Ulrik tanácsára könyek és zokogás közt lemondott a királyi székről oly föltétellel, hogy minden befolyást ő se veszítsen el a kormányra s netán születendő fiának a trón örökösödése biztosíttassék. Abban állapodtak meg tehát, hogy az ország a 31 éves királyné kezével ajánltassék fel Ulászlónak, Erzsébet születendő fia Osztrák- és Csehországot, a kötendő frigy elsőszülöttje pedig Magyarországot örökölje, vagy ha gyermekeik nem volnának, amazé legyen Magyarország is. Végre ha Erzsébet leánygyermeket szül, az összes országok Ulászlóra és gyermekeire szálljanak, kik Erzsébet leányainak hitbéréről és kiházásításáról gondoskodni tartoznak. E békeföltételekkel fényes követség ment Krakkóba.

Mig azonban a küldöttség Lengyelországban járt, a viszonyok megváltoztak hazánkban.

A királyné Pozsony felé vette útját, de Komáromban kénytelen volt megállapodni, hol Cilley Ulrikkal titkon elhatározták a sz. korona elidegenítését. A terv keresztülvitelével a kis *Erzsébet* hercegnő² udvarhölgyét *Kottanner* Ilonát bízták meg, ki nehéz feladatának ritka ügyességgel és pontossággal meg is felelt.

A királyné febr. 25-én fiút szült, ki a kereszttségben *László* nevet nyert. Ulrik grófban már ekkor feltámadt a remény, hogy a csecsemő gyámságával egykor az ország kormányát is megszerezheti; azért rábirta a királynét, küldje egy *Héder* nevű biztos emberét az alkudozások megszakitása végett Krakkóba, minthogy az országnak törvényes királya született. Ulászló ezalatt maga is habozott a magyar követség ajánlatait

¹ Katona: Hist. Crit. Hung. XIII. 17. 1.

² Később *Kázmér* lengyel király neje; anyja a szomorú emlékü *Dobzse* Lászlónak

elfogadni, de a Cilley-ház ellenségei a gyermek örökösödése iránti intézkedésre utalva, megnyugtatták. A föltételek közt volt az is, hogy Borbála királynét visszahívni nem fogja, de illendő ellátásáról az ország határain kívül gondoskodhatnak; ha esetleg Borbálának perei volnának valakivel a hazában, azokat csupán megbízottjai által teljesítheti, de jogos követeléseiben neki mindig igazság szolgáltatassék.¹ Midőn a magyar követek *Thallóczi* és *Marczali* Pozsonyba a királynéhoz visszatértek, Cilley tanácsára elfogattak s *Raundecker* Henrik által Sopronba huzoltatva, a gróf ottani várnagyának *Flednitzer* Fridriknek őrizetére bízattak.

Ezen erőszakoskodás sokat ártott Erzsébet ügyének, ki különben sem lépett fel erélyesen; míg pártjának fejeitől, Fridrik német királytól és Cilleytől nem sokat remélhetett amannak lassúsága, ennek gyávasága miatt. Egyetértés sem volt köztük, mert mióta a cilli-i grófság hercezesítettett, Fridrik német király nem tudott őszinte barátsággal viselkedni a Cilleyek iránt.

Erzsébet értesülvén Ulászló közeledéséről, egyedül a koronázás által vélte a trónt fia számára biztosíthatni, azért sietve Székesfehérvárra vitte s május 15-én Széchi esztergomi érsek által megkoronáztatta, mely alkalommal a csecsemő-királyt a Cilley által ajándékozott ezüst karddal *Ujlaky* Miklós ütötte lovaggá s nevében a szokásos esküt Ulrik gróf² — Kerékgyártó szerint maga a királyné³ — tette le. A koronázás után Cilley 500 lovassal Buda ellen indult, melyet Erzsébetnek otthelvő számos párthive által el is foglalhatott volna; azonban tapasztalván a körüllevő helységek lakóinak ellenséges érzületét, csakhamar visszatért a királynéhoz.

A Budára érkezett Ulászló mindenekelőtt a királyné birtokában levő Győr elfoglalását tűzte ki célul, nehogy annak őrsege megzavarja a koronázási ünnepélyt Székesfehérvárott. A terv végrehajtásával *Hunyady* Jánost és *Ostrovog Szandivoj* poseni nádort bízta meg. Cilley Ulrik, ki az ostromló sereg megérkeztekor a szükséges erődítési munkálatok igazgatása végett ott tartózkodott, benrekedt a várban s látván, hogy a megszállás nagyon is hosszadalmasnak ígérkezik, sőt a vár feladásától is tartván: a védelem további vezetését a cseh *Sunkovszkyra* ruházta s egy borongós éjjelen színlelt kitéréssel a vívók figyelmét

¹ Nagy Iván: Cilley Borbála. Hölgyfutár 1851. 153. sz.

² „Ulricus, Ciliae Comes, Elisabethae avunculus, Reginae proximus adfuit; et . . . is pro Ladislao Rege iuravit.“ Bonfin Dec. R. H. III. 427. „Juramentum a Rege praestari solitum Udalricus Comes Ciliae nomine pueri dixit.“ Révay: De monarchia et sacra corona R. Hung. 34. l.

³ Kerékgyártó: Magyarország emléknapijai 244. l.

másfelé terelvén, 20 válogatott lovassal a várból kiosont. A szokatlan lödöbögés fölkelté az ostromló tábor őreinek figyelmét. A Rozgonyiak üldözőbe veszik a Pozsony felé igyekvő gyanus lovagokat s mellékutakon megelőzik őket. Cilley cselhez folyamodik. Társainak meghagyja, adják meg magukat, de hitessék el az ellenséggel, hogy ő Győrben maradt. Azonban a szemes Rozgonyiak figyelmét az erdő sem kerülte ki; lesek voltak mindenfelé kivette s Cilley éppen ezek egyikére bukkanva elfogatott. Azonnal Budára kísértetett, hol Ulászló kegyesen fogadta s tisztes őrizet alá helyezte.¹ Fogsága nem sokáig tartott. Ezt tanusítja egy 1440. nov. 11-én Esztergomban kelt adománylevele, melyben *Losonczy* Rajnáldot kiszabadítása körül szerzett érdemeiért a karinthiai *Traburg* várral ajándékozta meg.² Kénytelen volt mégis huszonnégyszáz kezeszt állítani s megígérni, hogy azon esetben, ha Erzsébet a neki Ulászló részéről s nevében átvitt békepontokat elfogadni vonakodnék, fogságába visszatér s a kezeseket kiszabadítja.

A megmenekült Ulrik gróf nem is gondolt többé ígérete beváltására; sőt miután sikerült Friderik királylyal a viszályokat némileg kiegyenlítenie, mint Erzsébet és László jogainak védője, folytatta az ellenségeskedést Ulászló ellen. 1440-ben a tél vetett véget a trónért küzdő pártok pusztításainak. Ekkor Cilley Frigyes, kinek a fia által állított tuszok sorsa is szíven feküdt, közbenjáróul lépett föl. Ulászlótól és a magyar országtanáctól *bátorságlevelét* eszközölvén ki, Budára ment. A felek kíváncsiak azonban igen messze álltak egymástól; az akadályok elhárítása végett gyakran kellett Budáról Esztergomba és Komáromba lovagolnia. Fáradozása sikertelen volt úgy Erzsébetnél, mint a Rozgonyiak által ingereltségben tartott Ulászlónál. Egy ily útjában a Rozgonyiak meg is támadták. Az éj sötétjében sikerült ugyan megmenekülnie, de kancellárja, ezüstje s összes hadiszerei az ellen kezébe jutottak. Ez bosszura indítá s még nagyobb ellensége lőn Magyarországnak, mint eddig.

Már az 1441. év tavaszán *Witowetz* János, a Cilleyek vezére Tótországra csapott s mennyire elpusztította a szegény tartományt, mutatja Thuróczi felkiáltása: „Mit nem tett — ugymond — Ulrik e napokban, hogy bosszut álljon a királynéért: Szlavoniának öregei maig sem feledték el azt, és nehéz fohászzkodások közt emlegetik fiaik előtt!”³

Ulászló egy magyar-lengyel sereget küldött a hadtudományban járatlan *Lindvai Bánfi* István vezérlete alatt a Cilleyek hadai ellen,

¹ Teleky: Hunyadiak kora I. 214. l.

² Katona: Hist. Crit. Hung. XIII. 115.

³ Thuróczi J.: Chron. Hung. XXXIV. 143. l.

melyeknek előcsapatai már Fehérvárig száguldoztak s magát a fővárost is fenyegették. Márczius 1-én *Szombornál* történt a döntő ütközet, melyben a ravasz Witowetz ügyes intézkedései folytán a királyi sereg tulnyomó ereje daczára teljesen megveretett s számos nemessel maga a vezér is fogságba esett. Az egész tábor, tömérdek arany, ezüst és készpénz jutott a győztes Witowetz birtokába.

E fényes diadal után a Cilleyek ismét betörték Magyarországba s azt Budáig tüzzel-vassal pusztították. Ulászló maga állt seregei élére s *Szombathelyig* nyomult előre. Witowetz, ki ezalatt foglyait Cillibe vitte, visszahozott derékhadát a királylyal szemben állította fel. Elhatározó ütközetre nem került a dolog, mert a Cilleyek megboszankodván Erzsébetre, ki teljesen Fridrik király ótalma alá helyezte magát, méltányos föltételek mellett hajlandók voltak meghódolni. A béke változó szerencsével folyt apróbb csatározások után ápril 9-én kötött meg. Ennek értelmében: Cilley Frigyes és Ulrik mint cilli-i grófok Ulászlóval békében és barátságban élnek, mint magyar birtokosok őt királyuknak elismerik, neki hűséget fogadnak, s míg él, Erzsébet és fia érdekében föllépni nem fognak. Másrészt Ulászló esküvel igéri, hogy a Cilley grófokat, mint a magyar szent korona igaz és törvényes tagjait királyi kegyelmébe fogadja, minden jelenlegi és leendő ellenségeik ellen, bár azok saját barátai és rokonai volnának is, összes hatalmával segíteni és védelmezni fogja. „Ita me Deus adjuvet — mondja az okmány berekesztő részében — Beatissima ejus Genitrix Maria, signumque vivificum sanctae crucis, omnes Sancti et sancta Dei evangelia. Datum in descensu nostro campestri exercituali prope oppidum Sabariae feria quarta proxima post festum Pascae Domini anno eiusdem MCCCCXLI.“¹ A 24 kezes szabadon bocsátását, a Cilleyeknek elődei által tett adományok megerősítését s a netán időközben némely jószágaikra nézve másoknak történt adományozások megsemmisítését egy külön oklevélben biztosították. A Szombornál elfogott Bánfi és társai visszanyerték szabadságukat.

1442. márczius hóban a Cilleyek felhasználva Fridrik király távollétét, ennek öcsse Albert herczeg szövetségében Krajna elfoglalására tettek kísérletet. *Lajbachot* meg is szállták, de *Thurn* Hartmann és *Fladnitz* Kristóf tekintélyes sereggel közeledvén a város fölmentésére, az ostrommal felhagyni kényszerültek.

Ugyanez évben Cilley Frigyes hasznos szolgálatot tett Ulászlónak. Az Erzsébettel folytatott békealkudozásoknál még több akadály merült fel, melyeknek elhárítása részben Frigyes gróf érdeme épügy, mint a

¹ Pray: Annales R. H. II. 353. I.

decz. 16-án kihirdetett béke, melyben Borbála királyné is annyiban kegyelmet nyert, hogy Lengyelországból a cseh *Mölnick* városba költözködtetett át.

Azonban a jobb sorsra méltó Erzsébet királyné decz. 19-én az örök béke és szeretet honába távozott. Csupán egyetlen tettével vont homályt nevére és méltóságára, midőn a Cilleyeknek Kosztajniczát adományozván, az oklevélben kancellárja által a grófok *erkölcsös és erőnyes életmódját dicsőíttetni s így az igazságot meghamisíttatni engedte.*¹

Váratlan halála meghiusítá a béke reményeit ; sőt pártjának azon lépése, hogy Fridrik királyt hívta segélyül Ulászló ellen, csak súlyosbitá a helyzetet. Fridrik egyenes ellenségeskedést nem indított ugyan Magyarország ellen, de minden dolgát úgy intézte, hogy figyelmét teljesen a magyar ügyekre fordíthassa. 1443. márcz. 30-án békét kötött öcsésével, majd aug. 16-án kibékült a két Cilley gróffal, sőt szövetséget is kötött velök a szent szék és német birodalom kivételével minden ellenségeik ellen. Aug. 17-én fölmenté a hercegesített grófokat a német birodalom iránti hűbér-kötelezettség alól, miért viszont a grófok az osztrák fejedelmekkel több urodalomra nézve kölcsönös öröködési szerződésre léptek.

A *várnai* szerencsétlen ütközet s Ulászló eleste után többen nemzeti király választását sürgették, sőt *Hédervári* nádor és társai köztársaság felállításáról ábrándoztak. Az 1445. májusi országgyűlés többsége Albert király utószülött fia, a már megkoronázott László mellett nyilatkozott s követség által Fridriktől László és a sz. korona kiadását követelte. Fridrik azonban elfogadhatlan föltételeket szabott s a követek eredmény nélkül tértek vissza.

Cilley Ulrik volt az, ki Fridrik királyt, mint 1444. óta tanácsosa, a magyar országtanács kívánságainak elvetésére biztatta s egyuttal magára vállalta, hogy mihelyt alkalom kínálkozik, éreztetni fogja a nyakas magyarokkal, mennyire szükséges nekik az ő és Fridrik király barátsága. A kedvező időpont még ez évben érkezett.

A *zágrábi* püspökség betöltése körül ugyanis már jóval előbb kellemetlenségek támadtak, midőn ezen egyházmegye *János* püspöknek 1433-ban történt halálával fő nélkül maradt. A helybeli káptalan *Zolio* Benedek, zágrábi kanonokot és főesperest választotta püspöknek s a pápa e választást a magyar korona jogainak nyílt sérelmével megerősítette. Ulászló nem ismerte el Zoliot ; *Csupor* Demeter knini püspököt nevezte ki főpásztornak s a dolog végelhatározásáig *Thallóczy Mátéra* bízta a javadalom igazgatását. A bán 1445. végén meghalt s Zolio meg

¹ Fessler : Die Gesch. v. Ung. IV. 568. 1.

akarván ragadni a kedvező alkalmat a püspöki javadalom elfoglalására : a Cilleyekhez folyamodott és segélyökért 20 ezer forint fizetésére kötelezte magát. Ennek következtében Witowetz betört Horvátországba, a zágrábi püspökség több várát elfoglalta, *Szent-Györggyöl* s a vránai perjelség egyéb erősségeit is kiostromolta, sőt *Pakrácz* vivásánál *Thalóczy Zorán* vránai perjelt, az elhunyt bán fivérét seregével együtt felkoncizolta.¹

Zolio visszahelyeztetett ugyan püspöki székébe, minthogy azonban a kikötött váltságdíjt lefizetni nem bírta, pártfogói ellenségeivé lettek, fegyveres hatalommal támadtak rá, elfogták s 16 hónapig őrizet alatt tartották.²

Cilley jól tudta, hogy a magyarok e vakmerő erőszakoskodást megtorlatlanul hagyni nem fogják s azért 1446. jan. 6-án Ujlaki Miklóssal szövetségre lépett. A márcziusi országgyűlés valóban elhatározta a Cilleyek szigorú megfenyítését, s ennek végrehajtásával Hunyady Jánost bízta meg, kit e tekintetből országos főkapitánynak nevezett ki.

Hunyady ezen többszörös, ég és föld ellen elkövetett iszonyú és embertelen gazságok megboszulásában³ szokott serénységével járt el. 15 ezernyi hadával oly hirtelen rontott a Cilleyekre, hogy ezeknek a szükséges előkészületek megtételére sem maradt idejük. Sz. Györggyöt (Rattenhaus) könnyű szerrel elfoglalja, Varasdót, a grófok horvátországi székhelyét felgyujtatja, a Murakózt feldulja s míg *Székelly* Jánost ezer lovassal Cilli ellen küldi, ő maga Wurmberg mellett átusztat a Dráván, a római király *barlini, pettaui, marburgi* és *grácsi* várnagyait, kik útjában feltartóztatni akarják, megszalasztja⁴ s a Cilleiek birtokait tüzzel-vassal pusztítva, végre *Gonobitzot* is körültáborolja.⁵ A Cilleyek átlátván ellenkezésök sikertelenségét, békét kértek s az eléjük szabott békefeltételeket elfogadták. E szerint Hunyady visszaadta elfoglalt birtokaikat, Frigyes és Ulrik grófok pedig esküvel kötelezték magukat, hogy az ország rendeineke tudta nélkül semmi vállalatba bocsátkozni nem fognak s rendeleteik előtt magyarországi birtokaikra nézve meghajolnak.⁶

¹ Schwandtner Scriptor. rer. Hung. II. 34. l. „... circa expugnationem Pökrecz Magnificus quondam Ioannes Sowan dictus, frater dicti Mathkonis Bani, qui ipsum prioratum tunc tenebat, fuit interemtus.“

² Fraknoi: Vitéz János élete 69. l

³ Hunyady levele a császárhoz (Schwandtnernél epist. XXI.), melyben a stiriai hadjárat alatt Fridrik birtokainak háborgatását a várkapitányok ellenséges magatartásával mentegeti.

⁴ Szalay L.: Magyarorsz. tört. III. 93. l.

⁵ Knittl: Cilli.

⁶ Horváth Mih.: Magyarorsz. tört. III. 11. l.

Ezzel lőn elvetve első csirája ama engesztelhetetlen gyűlölségnek, melylyel Cilley Ulrik Hunyady családja iránt egész életében viseltetett.¹

A rákosi országgyűlés 1446. június 16-án a győzelem-koszoruzott Hunyadyt kormányzóvá választotta; egyszersmind elhatározta, hogy újabb követség menesztessék Fridrikhez s ha ennek sem lesz sikere, erőhatalommal fogják Lászlót kezeiből kiszabadítani. A követek csakugyan eredménytelenül térvén vissza, Hunyady november közepén Stiriába vezette hadait, majd dűlva-pusztitva Ausztriába nyomult s végre Bécsujhely alá szállította táborát. A megrettent Fridrik és a bécsiek Cilley Ulrikkal követséget küldtek a magyar táborba. Hunyady a kért fegyverszünetet oly föltétel alatt adta meg, hogy Győr, mely nem zálogkép, hanem árulás útján jutott Fridrik kezeibe, Cilley kezessége mellett visszaadassék. A fegyverszüneti okmány ily értelmű szövegezéssel küldetett Fridrikhez:

„A kormányzó ur és Magyarország bárói mindenekelőtt kívánják, hogy Cilley gróf ur kötelezze magát hite, hirneve s becsületére Győr várát a kormányzónak s az országbáróknak gyertyaszentelő napig visszaadni oly hozzáadással: ha az átadás bármí okból meg nem történék, mint hitszegő, becsületét és jó hirnevét vesztett a keresztény fedelmek sorából kitörültetik s Hunyadynak szabadságában áll birtokait elfoglalni, felégetni, elpusztítani, mely ellen Cilley sem szóval, sem tettel nem tiltakozhatik, ha csak becsületét s hirnevét elveszteni nem akarja.“²

Az 1447-ben folytatott alkudozások Cilley Frigyes gróf közbenjárásával *Radkersburgban* (Regede) jun. 8-tól számítandó két évi békét eredményeztek. E szerint Fridrik Győrt 3000 frt váltságdíj mellett átadja a püspöknek, míg Sopron, Kőszeg, Rohonc, Borostyánkő, Fraknó, Dévény, Kismarton, Kabold és más kezén levő várak és városok a zálogpénz lefizetéseig birtokában maradnak. Az alkudozások befejezését a küszöbön levő török háboru is siettetete, melynek sikere elé Cilley Ulrik nem csekély akadályokat gördített áruló viselkedésével, midőn Hunyady iránti gyűlölet- s irigységből nemcsak terveit árulta el Murad előtt, hanem a kormány dolgaiban is mindent megtőn, a mi a hős kormányzói tisztének teljesítését megnehezíthet.

Igy p. a tótországi rendeket alattomban már rég izgatta, hogy őt magát s ne az országtól választott Székelyt ismerjék el bánnak;³ a zágrábi káptalan pedig általa feltűzelve, a IV. Jenő pápától megerősí-

¹ Pray: Annales III. 36. l.

² u. o. 52. l.

³ Pór: Hunyady János 156. l.

tett Csupor Demetert püspökének elismerni nemcsak vonakodott, hanem 1447. május 20-án azon kérelemmel fordult az újonnan választott V. Miklóshoz, hogy az előde által Csupor részére adott megerősítést, mint ravaszul kicsikartat Zolio javára — kivel a Cilleyek időközben kibé-
külték — semmisítse meg.

E kedvetlenítő körülményekhez járult a többség léha közönye, *Vlád* oláh vajda elpártolása s a *rigómezei* ütközet elvesztett. A menekülő Hunyady Brankovics György szerb despota fogságába került, honnan csak azon önérzetét sértő föltétel alatt bocsáttatott szabadon, hogy *Mátyással* a gyűlölt Cilley leányát nőül véteti s ennek biztosítására idősb fiát *Lászlót Szendrőbe* küldi.

Deczember 24-én érkezett a szegedi országgyűlésre, melynek többsége Hunyady iránti irigység- és féltékenységből a Brankovics által kicsikart föltételek pontos teljesítését sürgette. Hunyady tehát kénytelen volt Mátyással Cilley leányát eljegyezni, a megvetett nemzetséggel kibékülni, mindenben, a mi annak javát, fényét előmozdithatja, hathatós részvétet ígérni, védeczét Csupor Demetert feláldozni, Cilley Frigyes és Ulrik grófokat tótországi bánoknak és a zágrábi püspökség pártfogóinak elismerni s az általok védett Zoliot ezen egyházi haszonvétel birtokában megszenvedni.¹

A zágrábi püspökség betöltése körüli zavarok még Zolio halálával sem értek véget. László király ugyanis *Debrenthei* Tamás szent-mártoni apátot nevezte ki utódjává s kieszközölte részére V. Miklós megerősítését is. Azonban Cilley Ulrik nem volt megelégedve e kinevezéssel s egy stiriai papot, *Boldizsár rattmansdorfi* plébánost akarta a püspökségbe segíteni, míg ugyanakkor Csupor Demeter is előállott régi ígé-
nyeivel. A kérdést csak Mátyás királyunknak sikerült végleg tisztázni, midőn 1466-ban Csuport önkénytes lemondásra bírta, Debrentheit *nyitrai* püspökké nevezte ki, a zágrábi püspökséget pedig *Thuz* Osváthnak adományozta.²

Fridrik királynak már 1448-ban sok kellemetlenséget okozott *Szentmiklósi Pongrácz* Miklós, ki *Szakolcza* végvárából a radkersburgi fegyverszünet ellenére több ízben rabolva pusztította birtokait. A kremsi gyűlés háborút határozott ellene, de Cilley Ulrik közbenjárására egyes-
ség jött létre, melyben Pongrácz rablásainak megszüntetését s a Morva mellett épített két erőd lerontását ígérte. Fridrik ezért 4000 frt kárpótlás fizetésére kötelezte magát, mely összeg Cilley Ulriknak adatott át oly utasítással, hogy azt csak az erődök lerontása után fizesse ki.

¹ Teleky: Hunyadiak kora. II.

² Fraknói: Vitéz János élete 168. 175. l.

Pongrácz azonban nem tartotta be az egyezkedés pontjait, s a felbozskodott Cilley az osztrák rendeknek tett ígéretéhez híven részint saját pénzén gyűjtött, részint osztrák katonasággal, melyhez László részéről hetven zsoldos, Fridrikéről 600 lovag járult, 1449. október havában megindult a garázdálkodó olygarcha ellen.

Több vár megvétele s számos elfogott rabló kivégeztetése után Pongráczot Szakolczába szorította s teljes erővel ostrom alá vette. A megrettent főúr Hunyadyhoz fordult s hűséget ígért, ha kimenti szorongatott helyzetéből. A kormányzó közbevetésére — ki a rablások megszüntetéseért kezességet is vállalt — Cilley felhagyott az ostrommal s Szakolczát Hunyady vette át László király nevében.

Ugyanez évben vette Hunyady az agg Cilley Frigyes levelét, melyben jelenté, hogy Horvátországban újabb zavaroktól lehet tartani. A *Blagja* grófok ugyanis Zágráb megyében viszályba keveredtek egymással, s egyik fél a Cilley grófokhoz folyamodott segélyért. Frigyes azonban fen akarván tartani a kormányzóval kötött barátságos viszonyt, mielőtt ez ügyben határozná, hozzá fordult tanácsért. Hunyady megköszönte a gróf előzékeny figyelmét, jóindulatát, s felszólította, ne bocsássa fegyverre a dolog elintézését, mely természeténél fogva is inkább bírói vizsgálat és ítélet alá tartozik, mert ennek kellemetlen következményei lehetnének. Így sikerült Horvátország nyugalnát továbbra is megővni.

A Cilley grófok, de különösen Ulrik ellen fennhézázó gőgjök miatt mind nagyobb lőn az ingerültség. Még az országtanácsban is panaszok emelkedtek, hogy szertelen elbizottságukban már Tótország valóságos urainak tekintik magukat s hatalmukat az ország rovására mindinkább terjesztik. S valóban Frigyes gróf egy levelében *Farkassy* Györgyöt „Comitatus nostri Zagrabienensis“ főispánjának nevezte.

E közben a Fridrik és Cilley Ulrik közötti jó viszony is mindjobban elhidegült. Midőn egy alkalommal a király Ulrikot előszobájában huzamosb ideig megvárakoztatta, míg másokat szemelättára bocsátott maga elé; midőn a Szentmiklósi Pongrácz ellen viselt hadjárat költségeit megtéríteni vonakodott, sőt a kárpótlásul kért Lajtha melletti Bruckot tartozandóságaival együtt kegyenczének *Ungnad* Jánosnak adományozta: a hű udvaronc, a meghitt tanácsos a német király elkeseredett ellenségévé lőn. Különben is látta, hogy Fridrik oldala mellett mindig alárendeit szerepre lesz kárhoztatva, míg ha László kiszabadul s Hunyadyt sikerül háttérbe szorítania, korlátlan befolyást nyerhet az ifjú fejedelemre s Magyarország ügyeire is. Nem volt nehéz párthiveket szereznie; hisz sokan már rég irigy szemmel nézték az alacsony sorsból fölemelkedett Hunyady tekintélyét s folyton növekvő hatalmát.

Azért midőn 1450-ben Hunyady beleegyezett, hogy László 18 éves

koráig Fridrik gyámsága alatt maradjon: Cilley szövetségébe vonván Garayt, Ujlakyt, Brankovicsot és Giskrát a kormányzó megbuktatásán kezdett munkálkodni. 1451-ben maga az országtanács tett kísérletet a közügy végtelen kárával fenforgó kölcsönös gyűlölség megszüntetésére s Brankovicssal létre is jött az egység, melynek egyik pontja szerint a házasságnak Hunyady Mátyás és Brankovics unokája Cilley Erzsébet közt 1453. év végén mulhatlanul meg kellett köttetnie.

Hunyadyt azzal vádolták irigyei, hogy a kis királyt csak azért hagyja Fridrik kezei közt, mert fél kormányzói tisztének elvesztésétől. Ő azonban előre látta, hogy László kiszabadulván Fridrik kezeiből Cilley hatalmába kerül, kinek nagyon jól ismerte alacsony jellemét s alattomos czélzatait.

Mit is lehetett várni oly férfitól, kinek magánélete is méltó megbotránykozást keltett!

Házassága eleinte boldognak látszott. Neje Katalin görög vallásu lévén, hagyta őt a szerint élni. E házasságból három gyermeke született: *Hermann, György és Erzsébet*. A két előbbi zsenge korban elhalt, az utóbbi *János görzi* gróffal, majd Hunyady Mátyással volt eljegyezve. A szenvedélyesség és gyakori távollét elhidegítették Ulrik érzelmeit a szép és tisztelretreméltó szerb nő iránt s a házassági jogot megvetve idegen nőkkel adta magát össze. Szenvedélyes szerelemre gyult egy bécsi polgár neje iránt, kit egy közelfekvő kastélyába szöktetett s férje megöletése után nőül is akart venni. *Ekkép Brankovics Katalint ugyanoly sors fenyegette, mint Frangepán Erzsébetet*. A szienai püspök tudósítása szerint Frigyes gróf fiának e viselete miatt legnagyobb mértékben felháborodott. Kitagadással s azzal fenyegette, hogy engedetlensége esetében alattvalói közül valamely polgár leányával fog házasságra lépni. Ulrik végre megjelent atyja előtt, de kedvesével együtt. Frigyes ismét kitagadással fenyegetőzve szólította fel a nő elbocsátására, de Ulrik daczosan felelé: „Hagyj atyám ezen nővel élni, ha akarod, hogy életben maradjak, mert az elválás halálatomat idézné elő. *Ne követeld fiautól azt, a mit magad sem cselekedtél meg*. Nyomdokidat követve akarom én is az életet legjobb módon élvezni“ Mire az atya lesujtva válaszolá: „Élj tehát tetszésed szerint, de tudd meg, hogy veled és miattad a mi nemzetségünk s a Cilleyek fényes neve tönkre lesz téve!“¹

Az 1451. év igen nevezetes Cilli város történetében. Addig a várost csak sövények és árkok kerítették, három évvel előbb pedig teljesen leégett. Frigyes gróf tekintettel a magyarok becsapásaira, az urak bizonytalan magatartására s a törökök részéről mindinkább fenyegető veszedelemre: Cillit új falakkal kezdé körülvétni, mely 1473-ban

¹ Gubo: Graf Friedrich v. Cilli.

nyert végleges befejezést. 1451-ben felruházta a várost mindama jogokkal, melyekkel a tartomány egyéb városai bírtak; fölmentette polgárait a robot és más tartozások alól; elengedte a boradót, melegen fölkarolta a kereskedést és iparüzletet. A vásártéren levő házát a polgárságnak adományozta városházul, csupán egy szobát tartott fenn a hadiszerek elhelyezésére; meghatározta végül a város határait. Ezen kegyelmi levél, úgy azok is, melyekben III. Fridrik, I. Miksa, V. Károly és I. Ferdinand a város szabadalmait megerősítették, a helyi muzeumban láthatók.

A muzeumban levő kegyelmi levél következőleg szól:

„Mi Frigyes, Isten kegyelméből Cilli, Ortenburg és Zagoria grófja, vendek bánja stb. magunk, összes örököseink és utódaink nevében kinyilvánítjuk s ezen levél erejénél fogva tudtára adjuk mindenkinek, a kik ezt látják, hallják és olvassák, hogy Cilli városunk hű polgárai élénk járulván alázatteljesen fölkértek bennünket, miszerint őket is oly kegyelmekben és kiváltságokban részesítsük, milyenekkel Stajerország egyéb városai fel vannak ruházva; ama jogaikba, — melyek már előbb bölesen czikkelyekbe foglaltattak ugyan, de melyekben megrövidítettván ismételten panaszt emelni kényszerültek — visszahelyezzük, s jövőre teljes szabadalmakkal ruházzuk föl és kegyesen gondjainkba fogadjuk. Mi tehát ugyanezen Cilli városunk polgárainak megújított folyamodását, alázatos kérelmét és kívánságát tekintetbe vettük s őket, valamint összes utódaikat — ugyane város polgárait — most és jövőre úgy embe-reikben, mint jószágaikban s ezek után járó közterheikben teljesen szabadokká tettük. Felszabadítjuk őket e levelünk erejénél fogva oly formán, hogy mindazon kedvezményeket, kiváltságokat és jogokat, a minőkkel Stajerország más városai bírnak, használják és élvezzék. Elrendeljük és el is várjuk, hogy ebben az ő utódaikra nézve semmi ujitás, beavatkozás, fölrevezetés vagy akadályoztatás ne történjék, minden fondorlat és háborgatás mellőztessék.“ — Ezután részletesen körülírja a város határait, majd ekkép folytatja: „Együttal ama kegyben is részesítettük őket, hogy ezentul borukat illeték fizetése nélkül kimérhetik és elárusíthatják. Föl lesznek egyszersmind jövőben mentve minden úrdolga alól, melylyel nekünk eddig tartoztak s kötelezve voltak. Azonkívül megegyeztünk velök, hogy házaikat úgy ácsolhatják és építhetik, a mint azt megtenni ígéretszavukat adták; mindazáltal ama körfal építéséhez, melyet most kezdtünk meg, a köteles robottal hozzájárulni tartoznak, míg azon fal végképpen el nem készül. Megadtuk nekik egyuttal azon kegyet is, hogy ezentul szőlődézszmát nem rovunk rájuk, kivé-vén, hol a hegyjognál fogva erre kötelezve vannak; de viszont misem fogjuk őket üldözni, ha valahol ily jogra szert tesznek, hanem e jogukat

szabadon engedjük gyakorolni. Továbbá mivel nevezett polgáraink panaszt emeltek az iránt is, hogy a Mihály-rész házainak egynémelyike a városban szabadnak véli magát s a többiek terheiben résztvenni nem akar, megszabjuk és meghatározzuk, kiknek házai *kiváltságosak*; és a kik házaikban semminemű kereskedést vagy ipart nem üznek, azok ugyanoly szabadalmakat élvezzenek továbbra is, a miket tőlünk és elődeinktől nyertek, de a többi ipart és kereskedést űző polgárainkkal mindenkor békében éljenek, miként ez méltányos, és más városokban is minden kifogás nélkül jog- és szokással gyakorlatban van.

Nevezett polgárainknak és utódaiknak átengedjük a piacon álló házunkat is, melyben fölszerelésünk van s mely boldogult Erlauer Konrádé volt — *városházul*; megengedjük, hogy azt átalakítsák és tanácsházul használják s abban sem mi, sem örökösaink és utódaink részéről ne háborgattassanak, mégis oly kikötéssel, hogy azon termet, melyben fegyverkészletünk áll, épségben hagyják s azzal semmiképpen ne rendelkezzenek, minthogy azt magunk számára tartottuk fenn.

Ezen levél erejénél fogva, függő pecsétünkkel ellátva, Krisztus születése után ezernégyszázötvenegyedik évben a nagyböjt Judica vasárnapján.

Ugyanezen év jul. 11-én halt meg Borbála özvegy császár- s királyné, Ulrik nagynénje *Királyné-Hradekben* (Königgrätz) 70 éves korában. Elragadó külső bájai oly undok szívet fődöztek, hogy a történetírók őt kora Messalinájának nevezik. Tetemeit a husszita papok Prágába vitték s *Rokyczana* a káptalan tiltakozása daczára a királyi sirboltban takaríttatta el.

Nem lesz érdektelen itt legalább röviden fölemlitenem, a miket Konkolyi Dezső egy régi krónika után Cilley Borbála származására és gyermekéveire vonatkozólag a historiai tényekkel ellentétben közöl.¹ E szerint Borbála nem Cilley Hermann leánya, hanem Cilley Péter gróf neje volt.

Zsigmonddal történt ismeretségét következőleg adja elő:

Nagy Lajos leányát a kilencz éves Mária hercegnőt egy magyar határszéli városka zárdájában várták az akkori idők szokása szerint neveltetésének befejezése végett. A hercegnő megérkezett s az apácák fejedelemnőjük vezetése alatt siettek üdvözlésére. Ez alkalommal egy hét éves szőke leányka vonta magára a figyelmet, ki a növendékek sorain keresztül törve a hercegnőt vakmerően kézen ragadta. Gara Rózsa, a hercegnő udvarmesternője kérdőre vonta az elképedt fejedelemasszonyt, ki zavarral adta elő, hogy a kis leány Tyrnau Borbála nevű árva s az intézetben apácáznak nevelik. A leányka bátor föllé-

¹ Konkolyi D.: Borbála császárné. Hölgyfutár 1860. 92.

pése s okos feleletei oly vonzalmat keltettek a hercegnőben, hogy bártnéjává fogadta. — Két év múlva Máriát, ki már a bölesőben el volt jegyezve IV. Károly császár második fiának Zsigmondnak, meg akarták ismertetni vőlegényével, de Gara Rózsának gondja volt arra is, hogy a tulpajzán barátnő ez időre Mária köréből eltávolíttassék. Ez okból egy szomszéd zárdába küldték. Azonban a kíváncsi és szemes leányka utközben kijátszta őreit, féluton megszökött s utat tévesztve bolyongott az erdőben, hol véletlenül a kíséretétől elvált vőlegénynyel találkozott. Zsigmond előtt — kit szépségével teljesen elbűvölt — *Mária hercegnőnek hazudta magát*. Nem tudta — ugymond — bevárni megérkezését, titkon eléje szökött, de most vissza fogja vezetni a zárdába s együtt lepik meg annak lakóit. Csakugyan sikerül az ösvényt megelélnie, a mitsem sejtő herceget az általa ismert titkos utakon Mária szobájáig vezeteti, a kitárt ajtón a jegyeseket egymásnak bemutatja s nagyot kaczagva eltűnik... Nagy a zavar mindkét részről s még nagyobb, bár különböző, a meglepetés: mert Mária maga előtt látta „korának egyik legszebb herceget“, Zsigmondnak meg az uj menyasszony — Borbálával összehasonlítva — éppenséggel nem tetszett. Tyrnau kisasszony szigoruan bűnhődött ezen álnokságáért, de Mária utóbb megengesztelődött, sőt anyja beleegyeztével a kir. udvarba is magával vitte barátnőjét. Midőn azonban Zsigmond másodszor látogatta meg aráját s az anyakirályné látta ama botrányosan feltűnő hatást, mit Borbála megpillantása a vőlegényre tett, kényszerítette őt, hogy Cilley Péter grófhhoz menjen nőül s örökre távozzék az udvari környezetből. Mária egybekelt ugyan Zsigmonddal, de meghalt kevéssel leánya születése után, ki később Albert osztrák herceg felesége lett. Borbála férje egy vadászat alkalmával megöletett, mire Zsigmond — ekkor már magyar király — nőül vette Borbálát. —

Fridrik ez év november havában császári koronázása végett Rómába távozott s magával vitte az ifju Lászlót is. E tette nagy elégedetlenséget keltett az osztrákok között, mit *Eiczinger Ulrik*, egykor vagyontalan bajor jövevény, de most már a legtehetősebb osztrák nagyok egyike, méginkább élesztett. Midőn a két Cilley is hozzájuk csatlakozott, decz. közepén Bécsben gyűlést tartottak s a magyarokat és cseheket is egyesülésre szólították közös fejedelmök kiszabadítására Fridrik gyámsága alól. Hunyady ugyan nem tartozott e párthoz, de végre kénytelen volt beleegyezni, hogy Fridrik után Magyarország részéről is küldessék egy László kiadatását szorgalmazó követség.

1452. marc. 5-én a magyar, osztrák, cseh és morva rendek szövetségre lépve elhatározták, hogy közös urokat fegyverhatalommal is készek Fridrik kezéből kiszabadítani. E szövetség fő eszközlői a Cilleyek voltak, kiknek urodalmairól Magyarország jogainak nyílt sérel-

mével a szövetségi oklevél úgy szól, mint független hatalmasság tartományairól. Nevök az okmány alatt, a magyar és osztrák rendek során kívül ekkép van aláírva: „Nos Fridericus et Ulricus Dei gratia Ciliae, Ortemburgae, Zagoriaeque Comites, nec non regni Sclavoniae bani“ Ugyanekkor egy másik oklevél szerint a Fridrikhez ragaszkodó Giskrától elpártolt Kassa, Lőcse és Bártfa városok a magyar rendek helyeslésével Cilley Ulrik különös ótalma alá adattak¹

Midőn tehát Fridrik császár Rómából visszatért, a szövetségesek huszezernyi sereggel Bécsujhelyben ostrom alá fogták. A béke *Károly bádeni* őrgrof közbenjárására szept. 3-án kötött meg, melynek értelmében másnap László király Cilley Ulriknak adatott át, ki őt azonnal a *berchtoldsdorfi* várba vitte.

Igy jutott Magyar- és Csehország leendő királya, Osztrákország hercege s Morvaország határgrofja minden hatalma alá jutandó népeinek szerencsétlenségére a legmegromlottabb ember kárhozatos hatalmába. A császár, *Aeneas Sylvius, Eiczinger* és a szövetségesek mindnyáján ismerték alávaló lelkületét, erkölestelen életmódját, még sem tett senki ellenvetést.² Jól mondja *Fessler*: „Hätte Friedrich an diesen Ländern sich recht boshaft rächen wollen, er hätte es nicht schrecklicher thun können, als durch Auslieferung ihres Königs und Herrn an den *Cilleyer*!“³

Cilley szept. 13-án Lászlót Bécsbe vitte, hol a nép leirhatatlan örömríadással fogadta. Az ifjunak, ki eddig elzárkózott, szerény és szigoruan polgárius életmódhoz volt szokva, mindenesetre hevesen megdoboghatott szíve ily nagy tisztelet és örömnnyilatkozat láttára.

Azonban a mily örömet szerzett a tisztelgő magyar uraknak a fiatal László azon nyilatkozata: „Magyar vagyok, tehát nálatok kell laknom“, époly aggodalommal látták, mint törekszik Cilley az ifju fejedelmet teljesen hatalma alá hajtani s jellemét megrontani. Fő törekvése volt László fogékony keblében minden komolyabb foglalkozás iránti hajlamot elfojtani. A szigorú erkölcs és példányszerű mértékletesség, melyekben eddig Fridriknél nevelkedett, gúny tárgyává tétettek.

Mily kiszámított rendszerességgel fogott gyámfia lelkének, erkölcsének megrontásához eléggé jellemzi azon életmód, melyet *Aeneas Sylvius* tár élénk következő szavaiban:

„Mihelyt reggel fölkel czukros diót s régi görög csemegebort, melyet *malvaticum*nak neveznek, hoznak neki poharakban. Ezeket elfo-

¹ Szalay László: Magyarorsz. tört. III. 130, 131.

² Teleky: Hunyadiak kora. II.

³ *Fessler*: Die Geschiechten v. Ung. IV. 2. B. 837. 1.

gyasztván, templomba megy, sz. misét nyilvánosan hallgat, oda és vissza az emberek sokasága közt halad, nehogy úgy tűnjék fel, mintha a császár elvonult életét utánozná. Midőn visszatér, sült szárnyasokat, tésztaneműeket s válogatott hazai borokat helyeznek eléje, melyektől különben tartózkodik, hogy ittasan ne lépjen a tanácsba. Ezt követi nemsokára a drága, fényes ebéd, melyen nem kevesebb, mint tizenkét fogást s legerősebb osztrák borokat szolgálnak fel; bebocsáttatnak a hízélgők, szélhámosok, lantosok, énekes- és tánczosnők, kik érzékeit felesigázzák, a császárt rágalmazzák, a királyt dicsérik s gyöngé elméjét állása nagyságával töltik el, vagy a gróf dicső tetteit magasztalják. Ebéd után üdítő álomra hajtják fejüket, mely után ismét gyümölcs, csemege és bor szolgál az álom elűzésére. Majd a tanácsba mennek vagy a városban lovagolnak s hölgyeknél tesznek látogatásokat, honnan hazatérvén, vacsorához ülnek s az éj egy részét lakmározással töltik el. Még lefekvéskor sem hiányzik a gyümölcs és bor s bár nem kéri, sőt vonakodik attól, de ráerőszakolják . . . Némelyek ezt nagyon kárhozzátartják s vádolják azok szerzőjét Cillej grófot, mások azonban annyira gyűlölik a császárt, hogy mindent helyeselnek, a mi az ő szokásaival ellenkezik. De a gyermeknek jó természetét, ezen élvezetek sem vesztegetik meg; férfiúi érettséget visel gyermeki szívében, sem borból, sem ételből kelleténél többet nem vesz, keveset beszél, az illetlenségektől undorral fordul el, a császár rágalmozóit rendreutasítja s erősíti, hogy neki nála jól folyt dolga; magasztalja tiszta, szent életét s minden tekintetben úgy viseli magát, hogy egy nagy okosságu fejedelem képét tárja elénk¹.

Majd a bizalmatlanság és gyanu mérgét igyekezett a fiatal király szívébe csepegtetni, hogy távol tartson tőle minden jobb befolyást. Először Ficzingert s utána Hunyadyt, a haza legszeplőtlenebb jellemű fiát, de egyuttal leggyűlöltebb vetélytársát tűzte ki ármánykodásainak célpontjául. „Inkább árulója, mint kormányzója az országnak — sugdosá maga s terjeszté alávaló bérenczei által — ki már két hadsereget s a magyar nemesség színe-javát eladta a töröknek; magát Ulászlót is szántszándékkal vetette a legszomorubb halál martalékául. Most is a király nevében zsarnokoskodik hazáján; a törvényeket lábbal tapodva önkényüleg intézkedik, az ország jóvedelmét párthívek szerzésére fordítja s mitől sem fog visszariadni, hogy nagyravágyó terveit valóshassza“. Garay László nádor és Ujlaky Miklós erdélyi vajda — büszke, változékony s nagyravágyó főúr, a kormányzó nagyságának irigye — Cillej mesterkedéseit ügyesen elhintett megjegyzésekkel segítették elő.

¹ Pray : Annales III. 121. 1.

A Bécsben járt követség néhány tagja s Hunyady őszinte tisztelője figyelmeztette a kormányzót Cilley ármányaira, ki ennek következtében 1452. nov. 11-én Bécsbe ment nem védekezni, hanem alkudozni Fridrik biztosaival a sz. korona s némely letartóztatott országrészek ügyében és kormányzói méltóságának letételével elhárítani a legfőbb okot, mely neki annyi irigyet s ellenséget szerzett. Jelen volt a császár és László közt folyt sikertelen alkudozásokon. A békeoklevél aláírását Cilley gátolta meg, nagyon hasznosnak találván ezen ingadozó állapotot céljai kivitelére. Utóbb látván, hogy Hunyadynak egyáltalában nincs szándéka versenytársává lenni, megváltoztatta eddigi politikáját s most már barátságát kereste annak, kit addig megrontani igyekezett. Az ő befolyása- s tanácsának tulajdoníthatjuk ama számos kitüntetést, melyekkel László király Hunyadyt lemondása után elhalmozta. Így pl. kinevezte *beszterczei* örökös gróffá, az ország főkapitányává s jövedelmeinek kezelőjévé; megajándékozta a *görgényi* és *dévai* uradalmakkal s némely oláh területekkel Temesmegyében; czimerét kibővítette s idősb fiát Lászlót Horvát- és Dalmátországek bánjává kinevezte.

Azonban hihetőbb, hogy e külső megtiszteltetésekkel csak elámitani akarta Hunyadyt. Így titkos eselszövényeit annál biztosabban folytathatta s neki újabb irigyeket s ellenségeket szerezhetett. A *beszterczei* grófsággal a szabadalmaikra féltékeny *szászokat* remélte felharagítani. Az ősi czimerhez — szájában aranygyűrűt tartó fekete holló — első lábával koronát emelő vörös oroszlán adatott, mely az oklevél magyarázata szerint azt jelenté, hogy Hunyady a korona jogait vitézül védte s Lászlót országa birtokába visszahelyezte; mégis Cilley sugalmazására ezen emblemat az udvar körében arra magyaráztak, hogy a korona után vágyódik.

A ravasz gróf Eiczinger megdöntésére Hunyadyt akarta felhasználni. Azért midőn ez utóbbi László király félénk és bizalmatlan viselkedésének s az országból való hosszas távolmaradásának oka felől kérdezősködnék, Cilley Eiczingerre utalt: „Kimondhatatlan akadályokkal kellett — ugymond — megküzdennem, míg a királyt rávehettem, hogy csak pár napra is Pozsonyba jöjjön. Becsületem követeli mindenek leplezetlen előadását Eiczinger volt az, ki Lászlót félénkké, tartózkodóvá tette, elhithetvén vele, hogy te élete után törekedel és szándékoztál itt akarod végrehajtani. Hivasd őt Pozsonyba, lobbantsd szemére az egész dolgot; ha tagadni merészel, tanukat állítok ellene s ha magát tisztázni nem bírja, vegye el méltó büntetését, melyet te szenvedtél volna, ha a vád ellened bizonyul“. Hunyady jól ismerte ugy a vádló, mint a vádlott lelkületét s bármennyire boszontotta e vakmerőség, mégis — le akarván álcázni az árulót — maga sürgette Lászlónál

Eiczinger megidézését. És Cilley részben elérte célját. Eiczinger, mint előre látható volt, cseltől tartva, nem jelent meg s ez által magára vonta a király haragját; sőt László Hunyady iránt is, ki Eiczingernek látszék pártját fogni, még gyanakodóbbá lett.¹

Cilley az ország jövedelmeinek hovafordításáról a király tudtával akként kívánt rendelkezni, hogy Hunyady a közjövedelmekből királyi udvartartásra 24 ezer, neki magának a király melletti szolgálatokért 12 ezer aranyat adjon s a többit — mint azelőtt, szabadon fordítsa az ország szükségleteinek fődözésére. Mégis mindenfelé azon rágalmat terjeszté, hogy Hunyady illetlenül eladta az országot s a legfőbb hatalmat e 36 ezer aranyon vásárolta meg. Sajnos, sok helyen hitelre találtak szavai! Mindezek elkészerítették a nagy Hunyady lelkét, s elkerülendő az udvar megutált cselszövényeit, Beszterczére vonult, új birtoka rendezésének szentelvén minden idejét.

E közben 1453. május 29-én a törökök Konstantinápolyt elfoglalták. A keletrómai császárság rombadőlt s az utolsó *Paläolog* hősieleg küzdve, fővárosának dűledékei közé temetkezett. Fridrik római császár, a nyugati kereszténység világi feje még kísérletet sem tőn a vész elhárítására, Cilley pedig, ki László helyett s nevében korlátlanul intézkedett, elégségesnek tartotta egy követség által tiltakozni a szultán előtt Konstantinápoly vívása ellen. Hatalma már ekkor korlátlan volt, mert sikerült a derék Eiczingert is visszavonulásra bírnia. Azzal vádolta t. i., hogy több osztrák várat jogtalanul bitorol. Eiczinger átlátta, hogy e vádat s annak célját meggátolni képtelen, önkényt visszavonult jószágaira, várta a kedvező alkalmat, midőn a király előtt személyesen megjelenve elhárithatja az alacsony vádat. Azonban Cilleynek is volt arra gondolja, hogy kémeik által mindenkit távol tartson a király környezetéből.

Eiczinger és Hunyady eltávolításával senki sem állt útjában a gögös grófnak, ki hiuságában már a szerb fejedelem czimet is használta, bár apósa még életben volt.

Midőn Giskrának garázda kapitánya *Axamith* 15 ezernyi haddal az egész Szepességet elárasztotta s több ellene küldött magyar csapatot megvert, Cilley Hunyadynak nagyreményű, de harczy téren még tapasztalatlan fiát Lászlót nevezteté ki vezérül a fegyverzörgés közt megöszült Axamith ellen, arra számítván, hogy kudarcot vall s ez által népszerűtlenné teheti. Azonban csalódott, mert a cseh vezér seregének nagy része megsemmisült s Axamithot seregének romjaival később László király fogadta szolgálatába.

¹ Teleky: Hunyadyak kora. II.

Mennyire nem irtózott saját nagyravágyó terveinek valóítását mások megrontásával is előmozdítani, a csehországi viszonyokban tanusított magatartása eléggé igazolja. Arról volt szó, hogy a király személyesen Csehországba megy. A legtekintélyesebb cseh urak egyike *Smirziczky* János féltván a husszitáktól királya életét, levélben értesíté őt az ottani hangulatról s figyelmeztette, hogy csak úgy volna tanácsos a csehek közé jőnie, ha anyja két fejjel szülte volna s egyiket Bécsben hagyhatná! A levél Cilley kezébe került, ki azt rögtön elküldte Podiebrádnak. A prágai országgyűlés halált mondott Smirziczkyre, mely rajta szeptember 7-én végre is hajtattott.¹ De Cilley célját érte: Podiebrád bizalma és szövetsége részére biztosítva volt.

A pozsonyi országgyűlésen Cilley maga köré gyűjtötte Hunyady ellenségeit Dénes esztergomi érsek, András pécsi püspök, Garay László nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda s Palóczy László országbíró személyében, kik egy szeptember 13-án kelt okmányban ünnepélyes ígéretet tettek, hogy László királyt, valamint rokonát és ügyeinek igazgatóját Ulrik grófot, minden engedetlen pártütő s a király parancsaival ellenkezőleg cselekvők ellen, bármily méltóságban, állásban és tekintélyben legyenek is, éltek és vagyonuk kockáztatásával ótalmazni fogják. E szövetség Hunyady ellen irányult. Cilley azt hitte, hogy most céljához jutott, a mennyiben Eiczingert kiszorította László környezetéből, a hatalmas Podiebrádot főnebbi eljárásával lekötölte, Hunyadyt minden lépésében meggátolható. Teljes meglepődéssel tért vissza Pozsonyból nem is gyanítván, mily kellemetlenül fogják őt az osztrák rendek nem-sokára kiábrándítani.

A Bécsbe visszatérő László királyt ugyanis már várta a cseh rendek levele, mely új király választásával fenyegetőzött, ha prágai útját tovább is halogatja. Ez elől kitérni nem lehetett. A folytonos pénzsükségben szenvedő király kénytelen volt az osztrák rendekhez fordulni s minthogy erre országgyűlésen kívül egyáltalában nem is gondolhatott, *Korneuburgba* hívta egybe a rendeket, hol a mellőztetését fájlaló Eiczinger is megjelent. Ezen alkalmat vélte legcélszerűbbnek Cilley megbuktatására. A rendek támogatásáról előre biztosítva levén, leste a kedvező időpontot, midőn a királylyal tanuk nélkül érkekezhetik. Cilley azonban árgus-szemekkel kísérte Eiczinger minden lépését s egy perczre sem távozott a király oldala mellől. Eiczinger tehát kénytelen volt nyíltan a tartománygyűlésben föllépni. A rendek nevében fölkérte a királyt, hogy tekintettel ama régi szokásra, mely a tartományt különösen érdeklő ügyek tárgyalásánál nem tűri idegenek jelenlétét: távo-

¹ Teleky: Hunyadyak kora II. 303. I.

litsa el a teremből mindazokat, a kik nem osztrákok. A király meglepetve szólítja távozásra kíséretét s köztük Cilleyt is.

Mihelyt a király egyedül maradt, féktelenül tört ki a vihar Ulrik gróf ellen.

Eiczinger élénk szinekkel ecsetelte azon önfeláldozó hűséget, melyel az osztrák rendek fejedelmök iránt születése óta viseltetnek. Majd kiméletlen hangon kelt ki Cilley gőgös viselete s botrányos életmódja ellen. „Mióta — ugymond — Fölséged az ő felügyelete alatt van, pénzen vásárolt pórok gyanánt bánik a gróf velünk: vagyonunk, sőt nejeink s leányaink sincsenek miatta bátorságban. Ki vagyunk rekesztve az ország tanácsából, az őszinte szó is tilos, még lélekezni is alig merünk szabadon. Ily sorsa van a nemességnek, az ország színének! Mit várhat tehát tőle a városi polgár, mit a szegény földmivelői osztály? Tekintsen Fölséged a gróf háztartására, fényes viseletére, czifra cselédeknek egész seregére. Mindenki, a ki ügyeink állását nem ismeri, fölségedet tartaná jobbágnak, őt fejedelemnek. Sohasem volt fölséged üdvözült anyjának, a hölgyek legtisztessébének oly számos és fényes kísérete, mint az ő szépjének, kit a legundokabb gyilkosság után rabolt el. Fölséged szükségét szenved, az ő asztala pedig naponkint husz aranyba kerül s arany edényektől hajladozik.“ Beszéde további folyamán elsorolja a gróf pazarlásait, az alattvalók könyörtelen adóztatását, Cilley erkölcstelen életmódját, majd ekkép végzi beszédét: „Csak egy teljesen lealacsonyodott, önbecsét végképen elvesztett nemzet tűrheti ezen undokságot békével. Másképp volt Fölséged dicső emlékü atyja idejében! Kövesse Fölséged az ő példáját, hogy népein dicsőségesen uralkodhassék; távoztassa el magától ezen alávaló embert, ki csak hű alattvalói gyűlölségét tüzeli fel személye ellen s a kormányt, mely egyedül a jobbágyok szeretetén nyugszik biztosan, lehetetlenné teszi...“

E heves beszéd, melyet többször a helyeslés harsány kitörései szakítottak meg, annál mélyebb hatást gyakorolt az ifjú király kedélyére, mert már ő is megunt a Cilley zsarnoki gyámkodását. Különben is a felfingerült rendek gyűlekezetében visszagondolhatott a császár korábbi helyzetére: engedett a közóhajnak s Cilley elbukott. Rögtön megállapítottak eltávolításának módzatai is. Minő érzülettel viseltetett a rendek összes gyűlekezete személye iránt, eléggé tanúsítja azon körülmény, hogy a fenyegető vészről még titokban sem nyert tudósítást. Mégis lehetetlen, hogy a teremből távozása után ne gyanította volna, miszerint ő róla is szó volt a tanácskozásokban, mert Bécs mellőzésével Berchtolsdorfon át egyenesen Csehországba akarta vinni Lászlót, ki azonban éppen Cilley iskolájában tanulván el a színlelés mesterségét,

hallani sem akart Bécs elkerüléséről, melynek érdemes tanácsától és hű polgárságától — mint mondá — bucsut kell vennie.

Eiczinger a fővárosban a titokba avatott tanácsesal mindent ügyesen elintézett. A szeptember 27—28 közti éjjelen, míg Ulrik gróf kalandok után járt, egy-egy csapat fegyverest helyeztek el a Burgban és az Ágoston-rendiek zárdájában. Midőn *Lamberg*, a gróf tanácsosa régi szokás szerint a királyi termekbe akart lépni, Eiczinger fivére által visszautasított. Nemsokára maga Cilley is megérkezett. Minthogy az ajtót zárva találta és zörgetésére sem nyitották ki, megfélemlítve a király iránti tiszteletéről lábaival kezdte az ajtót döngötni, mire a király parancsot adott bebocsátására. A tanácsosok már teljes számban egybe voltak gyűlve a király körül s megpillantván a grófot néma csendben, feszült figyelemmel várták a történendőket. Cilley csodálkozva tőn kérdést a tanács ily korai összehívása miatt, mire Eiczinger szólalt meg: „Nemes gróf, eddig első tanácsosa voltál királyunknak, főkapitány és kormányzó; most azonban e tisztségeidtől megfosztatol s király ő fel-sége meghagyja, hogy udvarából távozván, szemei előtt ne mutasd többé magadat s ne is nevezd őt rokonának.“

Cilley lélekjelenlétét el nem veszve zavartalan ábrázattal vála-szolá, hogy ő nem érdemel ily szavakat, melyek különben is irigyeinek s nem a királynak véleményét tolmácsolhatják. Fejedelmek méltányolni szokták alattvalóik érdemeit. Ő vérével bizonyította be hűségét ő fel-sége szülei Albert császár és Erzsébet királyné s épűgy László király iránt is, mielőtt még született volna. Nehéz harcokat vivott, börtönt szenvedett, életét és vagyonát kockáztatta, a római császár gyűlöle-tét magára zudította, csak hogy neki a királyságot megtarthassa. Jól tudja, hogy az ő királya kegyelmes a vett jótéteményekről meg nem feledkezik s idegenek irigykedése miatt eddig éreztetett kegyeit tőle meg nem vonhatja. A kiejtett szavakat Eiczingernek tulaj-donítja, ki már régóta ellensége, mert a király jóságát kénye szerint kizsákmányolni nem engedte. Kéri Lászlót, becsülje többre az ő érde-meit ellenségei gyűlöleténél, nehogy a királyi kegy ellenséges rosszaka-ratnak essék áldozatul.

Eiczinger azonnal észrevette Cilley szavainak hatását, azért mi-előtt a király válaszolhatna közbeszólt: „Én a király parancsából cse-lekedtem s enmagamtól nem beszéltem semmit; ime itt van ő főlsege maga, ítéljen; el fogom venni méltó büntetésemet, ha saját s nem az ő akaratát nyilvánítottam. Szólj tehát legjobb királyom, ne tartsd vá-rakozásban hű alattvalóidat.“ Mire László szokása szerint halkan vála-szolá: „*Eiczinger hat geredet, was mein Befehl, Wille und Meinung war!*“ — s ezzel Cilley sorsa el volt döntve. Hasztalan kért segélyt

az egybegyűlt nemesektől, majd utóbb László nővérétől; „ab ea prae-ter lacrimas et muliebrem eiulatum nihil extorquet.“¹

A szájalom, mely a bukott nagyságot rendesen kísérni szokta, nem jutott Cilleynek vigasztalásul. A rettegett hatalmas ur a fölzendült nép szidalmai és közápóra között négy lovag kíséretében távozott Bécs-ből s csakis *Albert brandenburgi* őrgróf védelmének köszönhette meg-menekülését.² Mint Aeneas Sylvius mondja: „qui paulo ante tutor regis et secundum in Austria caput erat, in quem omnium oculi respi-ciebant, qui belli pacisque munera solus agebat, unico regis verbo po-estate privatus, inops consilii et animo confusus abiit.“

Cilley egy ideig Berchtolsdorfban, majd a morvaországi *Krumauban* vonta meg magát; midőn pedig László Prágába utazott, nyomban kö-vette őt, de Prágába menni nem merészelt s Königrätzben várta be a koronázás végét. Innen egy hosszú levelet intézett a Kremsben gyűlé-sező osztrák rendekhez, melyben felsorolván érdemeit vádolja Eiczingert, hogy a félrevezetett királyt alacsony haszonlesésből haragitotta ellene. Hivatkozik László kiskorúságára, vérszerinti rokonságára, gyámi hiva-talába s egyéb méltóságaiba való visszahelyeztetését kérte a rendektől. Azonban kérelme nem talált viszhangra s végre is visszatért atyjához.

Az agg Frigyes gróf élteinek végső éveit a politikától elvonultan ajtatos alapítványok s adományozások között tölté. Midőn a családját ért megszégyenítésről értesült, rendkívül felháborodott, sértett büszke-ségében egy sereg fegyverest gyűjtött, *Rabensberg* és *Lemberg* ellen vezette s mindkét erősséget porrá égette.

Cilley távozása után Eiczinger vette át László nevében a kor-mányt. Minthogy Cilleynek befolyása Magyarországon ugy családi össze-köttetései, mint kiterjedt birtokai miatt — még mindig megmaradt, első dolga volt Hunyadyt kiszólitani magányából, kire László, mint országos főkapitányra bízta ugy a polgári, mint a katonai ügyek ve-zetését.

Cilley Ulrikot uralom- és tettvágya nem sokáig hagyta pihenni csendes otthonában, bár régi állása- és méltóságának visszaszerzésére irányzott minden kísérletei hajótörést szenvedtek. Fridrik császárhoz is közeledett, felajánlá neki szolgálatait, azonban a nálanál is rava-szabb fejedelem óvakodott tőle. Nagy hadi készüléket tett, gyalog és lovas zsoldosokat fogadott. Fegyveres segélyt vitt a milánói *Sforza*

¹ Gubo: Graf Friedrich v. Cilli és Aeneas Sylvius: *Historia Bohemica*. 196–197. l.

² „Albertus, Marchio Brandenburgensis, ne populares saxa in eum iacerent, ad portam usque tutum iter fugienti praeibuit.“ Révay: *De monarchia et s. cor. R. Hun-gariae* 39. l.

Ferencz által szorongatott *velencei* köztársaságnak; majd Bécs ellen tervezett támadással kívánta visszahívását kieroszakolni, de az osztrák rendek ébersége miatt kudarcot vallott; utóbb a törökkel kezdett alkudozni s mint ennek szövetségese tetteleg fel is lépett; segínyt nyújtott *Vukčič István* hercegnek a *Talovac*¹ Péter halálával megürült horvát bánság egy részének elfoglalására; ² végre *Carboviai* Tamás gróf ellen fogott fegyvert, ki a Cilleyek és Frangepánok mellett Felső-Horvátország leggazdagabb birtokosa volt. Itt kapta az értesítést atyjának 1454. június 9-én Sanneckben bekövetkezett elhunytáról. Frigyes gróf hamvai július 19-én helyeztetek örök nyugalomra Cilliben és sírkövére saját végakarata szerint következő felirat vésetett: „Haec mihi porta est ad inferos. Quid illic reperiam, nescio; scio, quid reliqui. Abundavi bonis omnibus, ex quibus nihil fero mecum!“ ³

Ulrik gróf atya halálával fejedelmi vagyonnak jutott birtokába, mely Stajer-, Horvát- és Magyarországon, Krajnában, Alsó- és Felső-Ausztriában volt szétszórva s melynek mesés jövedelmén tekintélyes zsoldos sereget fogadhatott. Korábbi állását Ausztriában és László oldala mellett elnyerni most kétszeres vágy epezte, mit a körülmények kedvező alakulása remélni is engedett. Az osztrák rendek közt t. i. sokan voltak, kik a porból fölemelkedett jövevény Eiczingernek nagy befolyását irigyelték, sőt gyűlölni kezdték erélyes föllépése miatt, melylyel megszokott rablásaiknak gátat vetett. *Sz-pölteni* gyűlésekből vádat emeltek ellene, hogy Lászlót erőszakkal vitte Csehországba s tizezer forint évi jövedelmet bitorol, mely összeg a királyt illetné meg. Hogy ezen dologban is Cilley keze működött, bizonyítja a kremsi gyűléshez intézett kérése, melyben ugyanezen vádat már ő felhozta Eiczinger ellen s melyet a nemes báró akkor számos cseh és osztrák országnagy jelenlétében pontról-pontra megczáfolt a király előtt.

Cilley titokban úgy, mint nyíltan minden követ megmozdított Eiczinger megbuktatására s főleg a könnyen hajlítható bécsi népbe helyezte bizalmát. *Waldsse* Farkas királyi helytartó visszaéléseit megbizottai által Eiczingernek tulajdonította s bár *Blankenstein* Pongrácz, Cilley egyik pártszele életével lakolt az érdekében végzett aknamunkáért, mégis sikerült a bécsi tanácsot rábírnia, hogy ez őt kérte Lászlótól másod-helytartónak: az első önkényének korlátozására.

E mellett barátai is teljes erővel oda működtek, hogy az ingatag jellemű László kegyét Cilley részére ismét megnyerjék. Ügyesen adták

¹ Thallóczy.

² Klaić: Bosznia története 329. l.

³ Gubo: Graf Friedrich v. Cilli.

elője, mily nagy szüksége volna egy tapasztalatokban gazdag, mély belátású és hűséges tanácsadóra a törökök részéről fenyegető veszedelmek közepett. Hunyadnak a török ellen kell mennie. Ki fogja majd távollétében a belbékét fentartani? S ha esetleg Hunyady diadalkoszorúzottan tér vissza, ki lesz képes a főhatalom utáni vágyában korlátozni? Legalkalmasabb erre a dúsgazdag Cilley, a király nagybátyja, kit általában rágalmak távolítottak el a király környezetéből, fosztottak meg a király kegyétől, ki ártatlanul szenvedett száműzetésében is folyton szeretett fejedelme s rokona javáért aggódik, kinek csak alkalmat kell nyújtani, hogy törhetlen hűségét tettleg is bebizonyíthassa. A király habozását végre megtörte Fridrik császár közbenjárása, ki maga is ajánlta a gróf visszahívását.

1455. február 20-án királyi fénynyel, botrányos diadali önhittséggel, ezer drágaruházatu lovag kíséretében tartotta bevonulását Bécsbe, hogy elfoglalja ama helyet, melyre nálánál senki érdemtelenebb nem volt. László egész udvarával elője ment s kegyelmének legkitűnőbb jeleivel halmozta el; a nemesség hizelegve bókolt előtte s a jó bécsi nép, mely egy évvel előbb szitkokkal illette, kövel és sárral dobálta meg, most üdvriadallal fogadta, virágot hintett útjára.¹ Eiczinger látván, hogy szerencsés vetélytársának meg nem érdemelt dicsőségét akadályoznia lehetetlen, nemes büszkeséggel önkényt visszavonult; majd később Fridrik császárral megbékülvén, ennek szolgálatába lépett. „Szerencséjére! — mondogatá a hetvenkedő Cilley — különben el nem került volna halálát”.²

Cilley most már azon szilárd elhatározással lépett László mellé a trón lépcsőire, hogy Hunyadyt is megbuktatja, kiről azt hitte, hogy az ő megrontásában Eiczingerrel egyetértett; kitől nem ok nélkül tartott, hogy horvátországi féktelenkedése miatt s a törökkel folytatott összeköttetései miatt kérdőre fog vonatni; kiről jól tudta, hogy alávaló céljait elnézni nem fogja s ki ellen föllépni a nagy hős irigyei s különösen Garay nádor által is buzdított.³

Növelte a gróf gyűlöletét az is, hogy Hunyady azon 12000 aranyat, melyet addig neki a közjövelmekből fizetett, száműzetésének ideje alatt megtagadta.⁴

A régi vádak újak váltották fel. Elhitették a királylyal, hogy Hunyady mindig ellensége volt a királyi háznak. Ő hívta be Ulászlót,

¹ Kerékgyártó: Magyarorsz. tört. II. 129.

² Pór: Hunyady János 266. l.

³ Horváth M.: Magyarorsz. tört. III. 51.

⁴ Bonfin: Dec. Rer. Hung. III 7. k. 495. l.

kit később messzeható vágyainak áldozott fel. Viselkedése most is elárulja, hogy tervei a trónig hatnak. Ő szedi az ország jóvedelmeit, hatalmában vannak az ország legerősebb várai, egész fegyveres ereje; nem is hiányzik már egyéb, mint a királyi czim és korona, melyeket, ha a keresztények segélyével megszereznie nem sikerül, képes a törökökkel is frigré lépni.

A magyar követség megjelenése, mely a királyt ismételten az országba hívta, újabb rágalmakra nyújtott alkalmat. Csak azért akarja — mondák — fejedelmét hű alattvalói környezetéből Magyarországba csalni, hogy erőszakosan vagy orozva láb alól eltegye. Azért ajánlják a királynak, előzze meg őt, fordítsa ellene saját fegyvereit, hivassa országos tanácskozások ürügye alatt Bécsbe s érje itt utól a rég megérdemelt bűnhődés. Ezzel tartozik a király nemcsak saját személyének, de hűséges magyarjainak s az egész kereszténységnek is, mert csak így fog békésen uralkodhatni atyai örökségében.

A gyöngé király hitt ezen alávaló vádaknak, beleegyezett Hunyady elvesztésébe s kivitelével Cilleyt bizta meg, ki annak foganatosításához haladéktalanul s jobb ügyhöz méltó buzgalommal hozzá is látott.

Hunyady az armányról *Vitéz* János püspök és kancellár útján értesült; azért midőn Bécsbe idéztetett, válaszul adá: „Bárhol parancsoljon velem a király az ország határain belül, jobbágyi hűséggel teljesitem akaratát, de külföldre menni nem vagyok köteles“. E válaszzsal csak újabb fegyvert adott ellenségei kezébe. Csakhamar más levél érkezik Hunyadyhoz, melyben *Köpcsénybe* hivatik, hol Cilley fogja vele közölni László parancsát. Elhatározták t. i., hogy onnan Bécsbe csalják, vagy ha ez nem sikerül, helyben ölik meg. Hunyady megjelent, de elővigyázatból kétezer lovas kíséretében s a helység előtti mezőn szállott táborba. Hasztalan tett Cilley kísérletet, hogy a várba édesgesse, hiába hozta fel a nagyobb kényelmet, a király nyílt parancsát; siker nélkül hivatkozott nemesi vérére, születésére, melybe egész bizalmát helyezheti. „Én — válaszolá Hunyady — a valódi nemességet egyedül az ember szívében keresem s többre becsülöm azt, ki nemzetsége dicszét kezd, mint a ki befejezi. A király hozzám küldte biztosait, azoknak kell tehát nálam megjelenniök; különben is a Cilley grófok Magyarországbán mindig utána állanak az ország főkapitányának; de ezektől eltekiutve végre is nincs kedvem a gróffal várban találkozni, ha abban előbb szintannyi őrségem nincs, mint neki“.

Cilley kénytelen volt eredmény nélkül visszatérni; azonban e második kudarcz sem rettenté vissza újabbi kísérlettől.

Harmadizben is meghívatta Hunyadyt Bécsbe, ki hogy irigyeit és ellenségeit elnémtsa, másrészt a titokba be nem avatott magyarokat is

megnyugtassa, engedett a meghívásnak, de csak oly föltétellel, ha az eléje küldendő menlevelet a *szalzburgi* érsek, *Károly* bádeni őgróf és *Podiebrad* is aláírják. Mindezekről biztosittatván, ezer lovassal megindult. A várostól mintegy nyolcezer lépésnyire Lamberg jött eléje, de a kívánt bátorságlevél nélkül, állítván, hogy azt maga Cilley fogja átadni, ki őt a királylyal együtt követi. Hunyady hitt a lovag szavainak s tovább folytatta útját. Nemsokára megjelent Cilley is 40 lovas kíséretében és sürgette Hunyadyt, siessen a király elé, ki rá a közelben várakozik. E helytől azonban el lehetett látni a város kapujáig s Hunyady sehol nem vevén észre a királyt, kétkedve fordult az álnok grófhhoz, mire a tettetés és hazugság mestere azzal mentegetőzött, hogy László a nap égető heve elől valószínűleg a közelfekvő szőlők árnyas fái alá menekült. Zavart viselete újabb gyanut keltett Hunyadyban, ki most a menlevél átadását követelte, mire Cilley habozva jelenté ki, hogy a menlevél a királynál van. Hunyady ekkor Lamberghez fordul, megpirítva őt előbbi hazugságáért. „Én csak a gróf parancsát teljesítettem — menté magát Lamberg — ha hiba történt, őt vádold, nekem engedelmeskednem kellett“. Erre már Hunyady sem fékezhetette felindulását. Cilleynek szemére lobbantva alacsony álnokságát, ekkép fejezé be szavait: „Reszketsz gyáva lélek azon verem szélén, melyet nekem ástál! Nincs hatalom, mely kezeimből kiszabadithatna s egy intésemre össze volnál vagdalva. Mély tiszteletem a király iránt még ezuttal megment, de óvakodjál jövőre hasonló találkozástól!“¹

Ezzel kíséretével együtt visszarobogott, ellenségét az alávalóság és vallott kudarcz szégyenérzetének hagyván hátra.

Cilley ezen eljárása nagyon elkeserítette a köznemességet, melynek zöme Hunyady pártján állt s népszerűtlenné tette a királyt, kinek beleegyezése- sőt részvételével intéztettek e cselek a magyar hadak bálványá, a törökök réme: Hunyady ellen. Cilley pártja számra csekélyebb volt, de annál hatalmasabb, mert hátuk mögött állt a király s kezökben volt a hivatal- és kegyosztás, a párthivek szerzésének e nem megvetendő eszköze.

A megrettent Cilleynek gondja volt arra is, hogy polgárháboru esetén alkalmas vezért állithasson Hunyadyval szembe; e végből a „rettenetes“ *brandeisi Giskra* Jánost ismét behívtá az országba, kinek rabló hordái újra veszélyeztetni kezdték a közbiztonságot Felső-Magyarországon. Azonban bármily ingerültek voltak is a kedélyek, a törökök részéről mindinkább közeledő közös veszedelem megakadályozta a belvillongások nyílt kitörését.

¹ Aeneas Sylvius: *Historia Bohemica* LXIV. 199. l.

Sőt a budai országgyűlésen a jobb érzelmű országnagyoknak s főleg a szentéletű *Kapisztránnak* sikerült a feleket — legalább szinleg — kibékíteni. E szerint Cilley kezében maradt Horvát-, Dalmát- és Tótország kormánya „bán“ czimmel, miután Hunyady László végképpen lemondott a két előbbi bánságról, melynek czimét egy idő óta már különben sem használta. Hunyady és Cilley ismét barátságos szövetségre léptek; kötelezték magukat, hogy mindenben, mi kölcsönös javukra és előnyükre szolgál, nemcsak tanácscsal, de tettel is segíteni fogják egymást. Védelmet ígértek bármily állásu ellenségeik ellen, kik őket személyükben s vagyonukban akár nyíltan, akár alattomban megsértené, mit ha bármelyikök megtenni vonakodnék, nemcsak a hitszegés, hanem a magyar király és szent korona elleni hűtlenség bűnébe esve vagyona és élete elvesztésével lakoljon. Hunyady egy az előbbivel ugyanazon keletű másik oklevélben ekkép nyilatkozik: „... valamint Cilley Ulrik ama házassági frigyhez, mely Erzsébet és a nyilatkozó fia (Mátyás) között az egyház színe előtt megkötöttet,¹ atyai megegyezésével járult a nélkül azonban, hogy hitbérül és kelengyéül többet és egyebet köteles volna adni, mint azt és annyit, a mennyit adui akar: úgy ő, Hunyady a maga, fia és örököseik nevében igéri, hogy Cilley Ulriktól és fiörököseitől a leány hitbéreül és kelengyéjeül nevezett Cilley Ulrik akaratának ellenére semmit sem fognak követelni“.²

A horvát bánság miatt Cilley már 1455. elején háboruba bonyolodott *Tamás István* bosnya királylyal. Most e békekötés után még jobban elmérgesedtek a viszonyok. Tamás Cilleynek egy seregét kiüzte Horvátországból, de minthogy ujjabb haddal fenyegetőzött, a király Velenczéhez fordult segélyért *Talovac* bán unokáinak védelmére. Azonban a Signoria Cilleytől értesülvén horvát bánná történt kineveztetéséről, a király kérését megtagadta s azt tanácsolta, hogy Knin elfoglalásával igyekezzék Vukčič István herceget és Ulrik grófot egymástól elválasztani. Tamás így magára hagyatván, kénytelen volt Horvátországot Cilleynek átengedni, minthogy a saját országát fenyegető óriási török sereg ellen kellett összepontosítania minden haderejét.³

Ezalatt a budai országgyűlés eredmény nélkül oszlott szét, sőt miután *Castriota* György hadikészületei Mohamed figyelmét hazánktól egy időre elvonták, László király, mintha a vész tökéletesen elmúlt volna, mi készületet sem tett. Hunyady minden igyekezete: felrázni honfitársait elfásult tétlenségökből, sikertelen maradt; parancsait, buz-

¹ A cilli-i krónikás szerint Erzsébet mint Mátyás *jeggyese* halt meg. Katona XIII. 29 l.

² Szalay László: Magyarország tört. III. 151. l.

³ Klaić: Bosznia története 330. l.

ditásait hideg közönnyel fogadták. Maga a király is, kinek személyes jelenléte még felvillanyozhatta volna a kedélyeket, bár egy ízben már Pozsonynál állott hadaival, Cilleytől befolyásolva különféle ürügyek alatt nemcsak halogatta lejövetelét, hanem ugyanekkor az osztrák hercegek szövetségében Fridrik birtokait kezdte pusztítani s *Albert* javára a császárt trónjától akarta megfosztani. Szerencsére megérkezett *Carvajal* pápai követ, kinek nagynehezen sikerült a viszálykodó rokonokat kibékíteni. László végre Cilley társaságában, kit teljes mértékben viszsanyert királyi kegyelme bizonyosággal *pozsonyi gróf* is kinevezett, 1456. február 6-án leérkezett Budára, hova tanácskozás végett az országos rendeket is meghívta.

Szomorúan jellemzi a hazai állapotokat ama körülmény, hogy Hunyady, a köznemesség kegyeltje, a hadak diadalkoszorús hőse, kitől a nemzet egyedül várhatta megmentését, *bátorságlevéllel* jelent meg ezen az országgyűlésen, melyen szép határozatok hoztak ugyan, de nem volt, ki azokat erélyesen érvényesíthette volna. Legnagyobbbrészt épp oly kevésbé mentek teljesedésbe, mint Cilleynek még Bécsben tett azon ígérete, hogy ezer, fényesen felszerelt lovagját küldi le a magyar tábor erősítésére. Pedig nemsokára megérkezett a vészhir, hogy a török sereg már Nándorfehérvárhoz közeledik. László Hunyadyra bizta a veszedelem elhárítását s megígérte, hogy ő maga a megfélemlített lakosság bátorságának élesztése végett Budán feg maradni. Cilley is Hunyady nagyobb megnyugtatóására idősb fiával Lászlóval barátságos egyezsége lépett époly föltételek alatt, mint előbb az atyával s melyre a király, a váradi püspök, Garay nádor, Palóczy országbíró, Ujlaky vajda és Lamberg jelenlétében a szent keresztre és szentek ereklyéire tett kezekkel megesküdött.

Hunyady eddigi csalódásaiból nagyon jól tudta, mennyit építhet Cilley esküjére, ki az Istennel oly keveset törődött, mint adott szavával és becsületével; mégis vigasztalta azon gondolat, hogy e vészterhes körülmények közt megtett minden lehető, családja és hazája jövőjének biztosítására. S valóban alig távozott Hunyady dicső élete legfényesebb hadi tettének színhelyére, Cilley a királyt vadászat örve alatt Bécsbe szöktette s ez által oly rémületet keltett, hogy még a budai várnagy is őrségével együtt elmenekült s a főváros két hétig teljesen védtelenül állott. Cilley párthivei azon utasításra, hogy Hunyadyt ne segítsék s hagyják vesztére, mitsem törődve az ország romlásával, jószágaikra vonultak.

Pedig két századdal azelőtt a Kárpátokhoz érkezett mongolok nem fenyegették nagyobb veszedelemmel az országot, mint ekkor Konstanti-

nápoly urának diadalmas hadai.¹ Csak a jó Isten virrasztott elhagyott hazánk fölött. Az ő kegye tartotta fön számunkra Hunyadyt, a minden nyomon sértegetett, hivatalaitól méltatlanul megfosztott hazafit; ő küldötte számunkra agg szolgáját Kapisztránt, az idegent, hogy lelke tüzével megtanítsa a magyart Istenének és hazájának szeretetére.² S valóban az előbbinek páratlan hadvezéri tehetsége s a szent szerzetes lángszavai által elragadott vitézek lelkesedettsége fényes diadalt szerzett a keresztény fegyvereknek Nándorfehérvár falai alatt.

Cilley — Katona sz. „omnium hominum ambitiosissimus superbia-que humanam supra naturam tumidus”³ — még arra is képes volt, hogy Hunyady érdemeit e legdicsebb fegyverténye után is kisebbitse. Szomorú tanúságot tesznek erről ama levelek, melyeket a keresztháborúban részt vett *nürnbergi* kapitányok városuk tanácsához intéztek s melyekben — kétségkívül Cilley sugalmazására — őt egekig magasztalják, a magyarok s különösen Hunyady ellen sértő rágalmakat szórnak. A győzelmet egyedül Kapisztránnak és a kereszteseknek tulajdonítják, sőt Hunyadyt megszökéssel s azzal is vádolják, hogy a keresztesek előtt gyűlölet tárgya volt s ha kezeikbe kerül, egy pillanatig sem hagyják életben, mert ő is szívesen látta volna, ha a keresztesek mindnyájan megöletnek.⁴

Nemcsak Magyarország, hanem az egész keresztény világ szabadban lélekzett föl, midőn a nándorfehérvári dicső győzelem híre elterjedt. Azonban az igaz honfiak öröme nem sokaig tartott, mert az ország és kereszténység legjelesebb bajnoka a seregben kitört kórvésznek esett áldozatul. A nagy hadvezér halála gyászba borította hazánkat, europaszerte mély részvétet, sőt még *Mohamedben* is nemes megilletődést keltett. Egyedül Cilley nem osztozott a közgyászban. Hunyady halálával ledől az egyetlen korlát, mely eddig féktelen nagyravágásának s alacsony bosszuvágyának kielégítésében akadályozhatá. Palástolhatlan örömmel kívánt szerencsét a királynak s az épp oly gőgös, mint rútlelkű udvaronc fenn dicsekedett: „Ego sum homo ille, qui hoc canile linguagium hac de terra extirpabo”.⁵ (Én vagyok azon ember, ki e kutyafajt ki fogom irtani a földszinéről) Eddig Hunyady nagy

¹ Szalay L.: Magyarország tört. III. 154.

² Pór: Hunyady János 291.

³ Katona: Hist. Crit. Hung. XIII. 1120.

⁴ „... auch der gubernator von in entrunden ist... Hatten in die creutzer, Sie lyessen in nicht ein augenblick leben, wann er gern gesehen het, das sie alle erschlagen weren worden.“ Rómer: Adatok Hunyady és Kapisztrán 1456. táborozásához. Győri Tört. és Régészeti Füzetek, III. 189. l.

⁵ Thuróczi I.: Chron. Hung. C. LVIII. 165. l.

szellemén s népszerűségén megtörttek nemtelen törekvései, de most kettőzött hévvel s a siker biztos reményével látott céljainak valóztatásához.

Rábirta a királyt, hogy azonnal jöjjön az országba szinleg a török háboru folytatása, de tényleg a Hunyady-párt megsemmisítése s a kezeik közt levő várak lefoglalása végett. Azon körülmény, hogy Hunyady László Nándorfehérvárt megerősíttetni kezdte s annak védelmére katonaságot gyűjtött, újabb fegyvert adott kezébe a király bizalmatlanságának élesztésére. Szept. 3-án *Treskwitz* morva helységben megújítván szövetségét Podiebrad cseh kormányzóval, már 14-én László mellett volt Visegrádon; innen Budára ment, hol néhány napig Cilley vigalmaitól hangzott a királyi palota,¹ majd pár nap mulva *Futakon* találjuk, hova László király országgyűlést hirdetett s hol Cilleyt *kormányzónak s országos főkapitánynak* nevezte ki s egyuttal a hadsereget hittel kötelezte a Cilley iránti engedelmességre.

Habár így Cilley hatalmának delelőjére jutott, mégsem merészelt nyíltan föllépni a Hunyady-párt ellen. Visszariasztá őt ama közszerepet, melylyel a nemesség, katonaság és a nép Hunyady János árvái s különösen László irányában viseltetett; tudhatta azt is, hogy Lászlót figyelmzettették barátai, mily óvatossággal járjon el vele szemben. Azért midőn Hunyady László Futakra jött és a királyt Nándorfehérvár s az ott emelt erődítmények megtekintésére meghívta, Cilley ismét a rágalom fegyverét vette elő. „Ez is — mondá — miként atyja, a királyságig terjeszti büszke vágyait, azért gyűjt untalan sereget, azért erősíti annyi gondnal Belgrádot, ott akarja királyi urát törbe ejteni.“

S mintha még nem telt volna be a képmutatás pohara, az áldozatul kiszemelt családdal újabb szinlelt egyezsége lépett, melyet mindkét fél hittel peesételt meg s melyben a gróf Hunyady Lászlót fiává fogadta, ki viszont gyermeki tiszteletet ígért s a két család László királyt kivéve minden ellenség ellen kölcsönös védelemre kötelezte magát. Egyik pontja szerint: a Hunyadyak megtartják örökös birtokaikat, de a királyi várakat kibocsátják kezeikből s ezt Nándorfehérvár átadásával kezdik meg. Természetes, hogy mindez csak Cilley terveinek elleplezését czélozta, s Hunyady László is kellő értékére tudta leszállítani ezen egyezséget, bár azt mindkét fél az evangeliumra tett esküvel s a sz. vacsora vételével is megerősítette. Cilley mint alattomos támadó, az ifju Hunyady mint ellenfele jellemét jól ismerő áldozat erős készüléket tettek. Amaz az összes zsoldos és keresztes hadat Nándorfehérvár alá óhajta szállíttatni, László meg a várat családja hatalmas barátainak legmegbízhatóbb embereivel rakatta meg. Cilleyt nemsokára egy titkos

¹ Szalay L : Magyarország. tört. III. 160 l.

párhive értesítette a várból, hogy ott árulás készül ellene, azért Lamberget előreküldte szinleg a részére fentartott lakosztály megtekintése, de tulajdonképen a vár kikémlelése végett. Azonban *Szilágyi* oly ügyesen rejté el fegyvereseinek nagy részét, hogy Lamberg tökéletesen megnyugtató választ küldhetett urának.

Az elbizakodott gróf tervének sikeréről előre biztos levén, levélben tudósítá apósát, Brankovics Györgyöt, hogy Nándorfehérvárról nem-sokára olyan két labdát küld neki, a milyenekkel szerb fejedelem még sohasem játszott, értvén alattok a két Hunyady fejét. Azonban a levél a Hunyadiak kezébe került s Cilley megöletése határozatba ment. Kérdést intéztek e dologban Vitéz Jánoshoz is, ki akként nyilatkozott, hogy neki ugyan egyházi állása békét parancsol és senkinek megöletését nem tanácsolhatja, mégis jelen esetben, ha ez bekövetkeznék, nem kárhoztathatná.¹

László király november 8-án érkezett a vár alá. Kiséretéből Rozgonyi Rajnáld magyar lovagjai akadálytalanul bebocsáttattak, ugyszintén Cilley szolgálai is, de csak fegyvereik letétele után; azonban az *Obiteczky* János és *Lamberg* vezérelte több ezernyi keresztes had előtt a várkapu rostélyai lebocsáttattak. Hunyady László e tettét azzal mentegeté a meglepett király előtt, hogy a hazai törvények tiltják idegenek bebocsátását a végvárukba. A király látszólag megnyugodott, de annál nyugtalanabb lőn Cilley. Magyar párhiveinek egyike módot ajánlott a menekülésre, ő azonban tettetett elszántsággal utasítá vissza: „Ha Isten szert végzése azt kívánja — ugymond — itt halok meg, de uramat, királyomat el nem hagyom!”²

Most már saját érdekében állott megelőzni ellenfeleit. A királyhoz sietett, kit félelem s kétség közt talált, mit igyekezett is rögtön kiszákmányolni. Megujította a király előtt eddigi rágalmait. Elhitette vele, hogy fogság és életveszély fenyegetik a két Hunyady részéről, kik közül az idősbnek egy csillagjós, az ifjabbnak Kapisztrán koronát jövendőlt, mit elérni árulás útján sem riadnak majd vissza s azért a jelen- és utókor megbocsáthatlan könnyelműséggel vádolhatnak a királyt, ha nekik saját és országainak biztonsága tekintetéből is a mennyei koronát megszerezni késlekednék. László rövid ingadozás után beleegyezését adta s a dolog ügyes elintézését nagybátyja lelkiismerete- és bölcseségére bízta. Cilley határozottan biztosítá a királyt, hogy Hunyady fiai e földön néhány nap mulva nem fogják nyugalma háborítani.

Alacsony tervei nem maradtak titokban a Hunyadyak előtt, kik

¹ Teleky: Hunyadyak kora II. 466.

² u. ott. II. 469. 1.

másnap, november 9-én, míg a király sz. misét hallgatott,¹ egy rejtett teremben újabb gyűlést tartottak, melynek végzése szerint Hunyady László Cilleyt országos dolgok feletti értekezés színe alatt Lamberg által magához kéréte. Cilley egy ideig habozott, de utóbb magára öltvén átjárhatlan pánczéját, megjelent. László gróf a teremben egymaga fogadá Cilleyt; előmutatta a Brankovichhoz irt levelet, szemére vetette az atyja ellen szórt rágalmakat és eselszövényeket, az ellenségeskedést, melynek ők, az elhunyt fiai czélpontul szolgálnak s szemrehányásait azon intéssel rekeszté be: óvakodjék a hatalom után vágyódni Magyarországon, mert ennek fiai nem fogják tűrni, hogy ő, az idegen közéjük és a király közé tolaikodjék s minden dicsőséget és hasznót elkapjon előlük. Ulrik gróf gögösen válaszolá, hogy neve és hatalma tiltják bérért a magyar korona jobbágyaival versenyezni; ő mint a király nagybátyja az ifju oltalmára jött be az országba s mint keresztény jött le a végekhez; neki a fejedelemnek a fejedelemtárs kegyelmeire, adományaira semmi szüksége s ha másoknak ily dolgok kissé szűken jutnak, az onnan van, mert a király tudja, hogy *ők árulók!*²

E hallatlan sértésre a felindult hevesvérű ifjú kardjához kapott, de Cilley megelőzte őt s oly sulyos csapást mért fejére, hogy az a kardmarkolat vértén keresztülhatolva gyűrűjén tompult meg, de ujjait és fejét is megsebesíté. A nagy zajra a mellékteremben levő Szilágyi Mihály, Kanizsay László, Nagy Simon s mások előrohánva Cilleyt körülfogták s makacs ellentállás után több helyen, különösen lábain megsebesítették, mire Cilley összerogyott. Ekkor Szilágyi levágta fejét s undok életének végét vetett.

Igy halt meg azon férfiú, ki több éven át hazánkat a gyenge László nevében kormányozta s ha a Hunyady-család ellen irányzott tervei meg nem hiúsulnak, már ekkor végveszélybe döntötte volna. Aeneas Sylvius szerint nincs gonoszság, nincs bűn, melyet föl nem találának benne. Elméje könnyű, de változékony és állhatatlan; mély belátású, a munkában fáradhatatlan, az élvezetekben telhetetlen, ígéreteivel és hitével játszó, kétszínű; az idegen rablója, sajátjának tékozlója; féktelen nagyravágyása párosulva szíve romlottságával, mely czélja elérésére a legalávalóbb, a legundokabb módokkal is meg tudott barátkozni, behízeltő kellemes modora, melylyel jellemének vadságát, akaratának makacsságát beburkolni képes volt, őt oly szelid, minden akarat nélküli fejedelem mellett, minő V. László volt, igen vészthozóvá tevék.

¹ Szalay L. szerint: „Ulrik grófnak ott nem lehetett helye; hitetlen volt, mint összes nemzetsége s kevésbé, mintsem hogy ábitatot színlelné.”

² u. az III. 168 l.

Testére nézve magas termetű, csontos, száraz volt, kiálló mellel, széles vállakkal, de vékony lábszárakkal; sápadt képe, nagy és kiálló véres szemei növelték azon kellemetlen benyomást, melyet mindig rekedt hangja előidézett. Különböztetési ügyessége, vig kedélye és kedves udvarlása által a nők kedvenczévé lőn; azért öltöztetése és külsejére kiálló gondot fordított, haját mindenkép csinosította, szakállát pedig, hogy korát a szépnem előtt el ne árulja, gyökerestül kiszaggatta.¹ Ily természet mellett átok volt befolyása Magyarországon s halála nem idézett föl — legalább sajnálatszülte — bánatkönyveket.²

Jól mondja Szekrényessi: „Cilli két történeti alakot adott nekünk: egy férfit és egy nőt; az első rút volt, mint a megtestesült bűn, a másik szép alakban csábító dāmon; amaz hazánk és fajunk esküdt ellensége, ez a magyar női erény és a magyar trón czégéres megbecsztelenítője; egyben azonban tökéletesen hasonlítottak egymáshoz, hogy mindketten csábítóak voltak.“³

Hogy Ulrik gróf halála a külföldön sem talált részvétre, bizonyítja Aeneas Sylviusnak 1457. márcz. 10-én *Liszi* Miklós udvari titkárhoz, majd tíz nappal később *Alfonz Arragonia* királyához intézett két levele. Az elsőben ekként nyilatkozik: „Gratissime, igen kedvesek valának soraid, melyekben Cilley gróf elvesztéről értesítesz. Nem, mintha halála bennünket megörvendeztetne, hanem mert szép sorban beszéled el az eseményt, melyet előbb zavarosan adtak elő. Ime, mily hiu a világi pompa, mily gyarló dicsősége, mily rövid hatalma! Elesett, ki egy intézésével kormányza nagy országokat! Hanem a ki vért szomjuhozott, vérben veszett; a ki karddal ronta le másokat, karddal veretett le. Bocssáson meg lelkének az Isten!“⁴

Az utóbbi levélben már szabadabban akként nyilatkozik, hogy a közvélemény szerint *Hunyady László Cilley megöletésével nem kevesebbet használt a kereszténységnek, mint atyja a törökök megverése által: mert Mohamed és a gróf egyképen ellenségei voltak a vallásnak: az külső, emez belső.*

Ugyanezt tanusítja *Giovanni de Ulesiis*, a milanói herczeg kanczellárja is, ki ez időben Fridrik udvarában tartózkodott, s 1456, decz. 1-én értesítvén urát Cilley meggyilkolásáról, ekkép nyilatkozik: „Ognuno si rallegra della morte del Conte di Cile, e qua comunemente si dice,

¹ „Ne barba apud amatrices aetatem confunderet, illam radicitus evellere faciebat“ Thuróczi: Chron. Hung. I. VIII. 186.

² Dr. Szalay József: A magyar nemzet tört. II. 60. l.

³ Szekrényessi Kálmán: Cilli. Föv. Lapok. 1879, 172. sz.

⁴ Pör: Aeneas Sylvius II. Pius pápa 170. l.

che era... uno tiranno.“¹ (Mindenki örül Cilley gróf halálán és itt általában úgy beszél, hogy zsarnok volt.)

Két fia közül *Hermann* 1423-ban, *György* 1424-ben, leánya *Erzsébet* Hunyady Mátyás jegyese pedig 1455-ben halt el. Holtteste azonnal, de feje csak öt nappal később adatott ki, melyek Cillibe vitetvén a minoriták templomában temették el. A herold — a cillii krónikás szerint — a kihalt család czimerét és zászlaját ezen háromszori kiáltással zuzta össze: „*Heind grafen von Cilli und nyemermer!*“² (Ma még Cilley grófok és soha többé nem azok.)

A család magyar- és horvátországi birtokai — huszonhét urodalom — köztük Varasd, Kaproncza, Sz.-György, Szamobor, Csáktornya, Nedelicz — részint ideiglenesen özvegyére, részint haladék nélkül a magyar koronára szállottak. A németországiakra örökösödés, vagy a gróf végintézkedése folytán igényt támasztottak: *Albert* és *Zsigmond* osztrák hercegek, *Mihály magdeburgi* gróf, *Ulrik a görzi* gróf fia, de főleg *Fridrik császár* és *V. László*, mint Cilley Borbála unokája, kinek nagybátyja még életében odaigérté azokat.

A stajer, korontáni és krajnai rendek és városok *gráci* gyűlése el is rendelte, hogy a nemzetség összes német birtokai *Fridriknek* adassanak át, a többi követelők pedig hozzá forduljanak kívánalmaikkal. *Katalin*, *Ulrik* özvegye sietett a császárt megelőzni s az előjárókkal, különösen *Witowetzczel* megígértette, hogy semmit kezeikből ki nem bocsátanak, míg Cilley halálát meg nem boszulják, részére illendő özvegyi ellátást nem eszközölnek s a német országgyűlés által kinevezendő biztosok az összes jogigénylők követeléseit s ezek indokait szigoruan meg nem vizsgálják.

Azonban *Fridriknek* később sikerült a nagyravágyó *Witowetzet* maga részére nyerni, ki átadta neki Cilley várait öt kivételével, melyeknek várnagyai hitők ellen cselekedni nem akartak. A többi engedékeny várnagyok pénzjutalmat nyertek: *Pfanflitscher* Tamás cillii várnagy 4000, a többiek ezer-ezer frtot kaptak. *Witowetzet* a császár halálából *steinbergi* gróffá nevezte ki.

E birtokok miatt később többször viszály tört ki *Fridrik* és *László* között. *Witowetz* már 1457-ben megbánta, hogy *Fridrikkel* urának hagyatéka iránt oly hirtelen s könnyen megegyezett. Azért Cilley nével szövetkezve sereget gyűjtött. Néhány cillii-i tekintélyes polgárral összeköttetésbe tévén magát 800 lovaggal a város alatt termett, midőn éppen *Fridrik* is ott tartózkodott. A város vérontás nélkül jutott fegyveresei kezébe s maga császár is csak úgy menekült meg, hogy ezen

¹ Pór: Aeneas Sylvius, II. Pius pápa 170. l.

² Gubo: Graf Friedrich von Cilli,

éjt éppen a várban tölté s ideje maradt némi védelmi készülétek meg-tételére. A csekélyszámu várbeli őrség vitézül védte magát, mignem a környékbeli parasztság is segélyére sietett a császárnak. Nyolcz napi (ápr. 30. — máj. 7.) eredménytelen ostrom után Witowetz kénytelen volt a vár alól visszavonulni. A háboru változó szerencsével folyt to-vább s Fridrik hadai a Cilleyné kezében maradt *Sternberg* és *Rattmans-dorf* várakat is elfoglalták.

A végleges béke csak 1458-ban kötöttet meg *Baumkircher* And-rás közvetítésével, kit Fridrik szolgálataiért már a bécsujhelyi ostrom-nál *bárhoi* rangra emelt. Cilleyné összes német birtokait átengedte Frid-riknek, csupán *Gurkfeldet* tartván fen özvegyi lakul; magyar birtokait Baumkirchernek s így közvetve szintén a császárnak adta át, ki ezek-ért ezer forint évdij fizetésére kötelezte magát.¹

Cilli város grófjainak köszönheti *czimerét* — kék mezőben három aranycsillaggal — mely korábban a heunburgi grófok czimerének kie-gészítését képezte. Különben Ulrik gróf pecsétje, melylyel 1453-ban élt, a pajzs kék mezején egy vízszintes csikot (fascia) tüntet fel fölötte egy czirkalomszerű eszközzel. A pajzs fölé a sisakra esésze van he-lyezve. Körirata: „S. (sigillum) Ulrici comitis et bani.“

Fugger „Gravschaft Cilie“, körirattal egy más czimert közöl, mely szerint a pajzs négy udvarra oszlik. Az első és negyedik kék mezőben 3—3 arany csillag látható lefordított gula (piramis) alakban; a máso-dik és harmadik ezüst udvarban két-két vízszintes csik látszik. A pajzs tetején két szemközt álló koronás sisak van; a jobboldaliból kettős szárny emelkedik ki és azon rézsutos csik vonul át; a baloldaliból sűrű bodros toll nyulik föl. Foszladéka jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.²

A grófi családnak köszöni továbbá a II. Hermann által alapított *kórházat* és *összes erődtítményeit*. Hat erős körtorony emelkedett a hosz-szas négyszögben, melyen három kapu tartotta fen a közlekedést. Ere-detileg a császár ellen irányozva, később nagy hasznára váltak a török rablócsapatok portyázásai ellen, melyek Cilli környékét is gyakrabban fölkeresték. Így 1469 és 1471-ben a prédaszomjas hordák egészen a városig hatoltak; 1473-ban nyolczezer fogolylyal vonultak el falai alatt, 1492-ben ostrom alá is fogták, de *Herberstein* gróf nagy veszteséggel visszaverte őket.

Az 1515-iki szloven pórlázadás a Cilli melletti ütközzettel döntet-t el, melyben Herberstein György gróf kétezer parasztot mészárolt le.

A város öt ízben leégett: 1448, 1502, 1534, 1687 és 1798 évek-ben. Az utolsó nagy tüzvész után nyerte mai modern alakját.³

¹ Teleky: Hunyadyak kora III. 69. 1.

² Nagy Iván: Magyarország családai III. 39. 1.

³ Knittl: Cilli.

II.

CILLI ÉS KÖRNYÉKE.

Cilli a *Szann* völgyének azon érdekes pontján fekszik, hol ez nyugat-keleti irányát elhagyva, derékszögben megkerüli a hegységet, mely azt a *Szdvától* elválasztja. Innen kezdve a Szann szűk, itt-ott hegyszorosokat képező, majd öblökké bővülő harántvölgyben folytatja útját *Steinbrückig*, hol átlátszó zöld vizét a Száva hűvös karjai közé veti. A várostól nyugatra a Szann mellékén széles völgy terjeszkedik ki s egy még tágasabb — szemben *Hocheneggel* — az északi hegyvidéktől különíti el. Kelet felől a *Voglejna* keskeny csikja huzódik a város felé, hol a Szannal egyesül s *St. Georgentől* a déli vaspálya útját még kellemesebbé teszi. Termékeny szántóföldekben s buja kaszálókban gazdag róna köríti a völgy sok csinos falvát s városkáját, ellenben sötét erdők borítják a három hegylánczot, melyek északról szinkör-alakban vonulnak a város felé.

Cillitől délre közvetlen a Szann jobbspártján hegyek tornyosulnak, melyek középszerű magasságuk daczára is meredek voltak s változatos alakjuk miatt festői látványt nyújtanak. Elragadó azon kép, mely a Szann hidján élénk tárul. Jobbról mered ég felé a *Miklóshegy* (Nikolai-berg) gerinczén a kapuczinusok templomával, háttérben a kettőscsúcsu *Petschaunik*, balról közvetlen közelünkben a *várhegy* (Schlossberg), melynek legszélő párkányáról tekint le ránk a régi grófi vár felséges romdűledéke a maga szédítő egyedüliségében, az ég kékjébe csalogató sziklái- s bástyaival. Egy kihalt hies nemzetségnak összerombolt székhelye.

Mellette emelkedik a *Józsefhegy* (Josephiberg), melynek lejtői illatos fenyűerdőkkel vannak fődve, jól gondozott sövényekkel beszegve s a kilátásra kedvezőbb pontjain árnyas pihenőhelyekkel ellátva. A hegytetőt a *lazaristák* kéttornyú temploma és kolostora disziti, melyet kétszáz évvel ezelőtt építtettek hálából szt. József tiszteletére az

1679/80. években dühöngött kórvész szerencsés megszűnte alkalmával. Homlokzatának chronostichonja is erre utal:

„DIVVs IosephVs pesteM
CILiensIbVs aVffert.“

A templom előtti tágas tér 300 méternyire fekszik a tengerszin fölött, honnan pompás kilátás nyílik a kékelő messzeség halavány, csipkézett, meg-megcsillámló hegy-óriásaira, a Stajerország és Karinthia határán őrként emelkedő *Sulzbach-Alp*esekre.

Égalja nagyon kedvező. Tengerfölötti magassága 241 meter s az északi szélesség 46° és 14" alatt, tehát az egyenlítőről és az északi sarktól majdnem egyenlő távolságban fekszik. A tél minden hónapja kedveskedik valami ajándékkal. Így a november pompás havási rózsával, a december arany kucsvirággal ékesíti a vadászok kalapját; a január kikeleti hóvirágban bővelkedik, melyekhez csatlakoznak februárban a kék kökörcsinek s a rózsás fülfűhöz hasonló virágok, később a finom scylla bifoliák s a violaszínű crocusok. Márczius elején nem ritkaság a fűtetlen szoba és nyitott ablak.

A halmok napos oldalain megéri a mézédés, illatos szőlő, közben cseresznyefákat találunk elszórva kellemes ízű gyümölcsceikkel; a hegyoldalakat nemes gesztenyefák csoportja szegélyezi. A Középtengerről jövő enyhe fuvalmak a Szann vizét 24 foknyira is átmelegítik s épp ezért a *Merszlicza* hegy lejtőin ezrivel virul a homeri énekek klasszikus virága, a főséges *Asphodelos*.

A légkörnek arányosan elosztott nedvessége eszközli a levegő olymervű tisztaságát s rendkívüli átlátszóságát, hogy derült reggelen a *kilencz órányira* fekvő *Orsolyahegy* templomát szabad szemmel meg lehet különböztetni. E mérsékelt nedvesség a légzőszervekre is oly jó hatással van, hogy tüdőbetegségek e városban rendes életmód mellett a legritkább jelenségek közé tartoznak.

A Szannvölgyet övező hegylánczok megvédik a várost a légáramlatok minden ártalmas szeszélyétől. Így az északi nyulványok távoltartják a fenyegető zordonabb szélviharokat; a déli hegyvidék feltartóztatja a forró s tagjainkra lankasztó hatású siroccot. Nyugatról szabad és nyílt a vidék, honnan állandó szelid légáram ömlik megtisztítva a levegőt a tulságos vizpáraktól. Ezekhez járul az erdők nagy sokasága, melyekben az ó-világ mérsékelt földövének majd minden fáját föllelhetjük. A hegyek mélyebb oldalait világoszöld lomberdők burkolják be; a magasabb lejtőket s csúcsokat fűszeres fenyvek koszoruzzák. Ezen erdők haszna kiszámíthatlan nemcsak a bőségesen nyújtott faanyag által,

hanem: mert enyhítik a nyár forróságát, a nedvesség megkötése által megmentik a vidéket a szárazságtól; mohón felszívják leveleik miliárdnyi likacsával a táplálékukra szükséges, de ránk nézve kártékony szén-savat s ezért gazdag kárpótlásul nyújtva az élenyt, a szerves élet nélkülözhetlen föltételét. S ezen egészség-védő, testet, lelket, szívet földerítő erdőségek a város közvetlen közelében terjednek el, szélső pontjaik légirányban alig háromnegyed órányira fekszenek egymástól s a városból tíz perc alatt megközelíthetők.

Azonban bármely vidék kedvességét nem csupán kedvező földrajzi helyzete, környékének szépsége s égaljának a szervezetre hasznos mivolta alkotják. Még a legkelelmelebb hely is visszataszítólag hat ránk, ha lakói durvák, erkölcstelenek és önhaszonlesők. Cilliben mindez ismeretlen. Vidám kedélyű fürge *német* nép lakik e város falain belül, kiknek számát mintegy *hatezerre* tehetjük; a szlovének csak jelentéktelen százalékát képezik a lakosságnak.

Német a lakók nyelve, érzülete és műveltsége. Közel hatszáz év óta az idegen, szláv vagy olasz elemeket minden erkölcsi kényszer alkalmazása nélkül átalakította, magába olvasztotta. *János* főherceg¹ a szivesség és kedélyesség hazájának nevezi Stajeroszágot. S valóban a stajer német annyi szép tulajdonnal bir, melyek méltán fölkeltek és biztosítják számára az idegen rokonszenvét, milyenek: egyszerűsége, jámborsága, nyílt, romlatlan szive, szavainak őszintesége, az ígélet szentül megtartása, vendégszeretete, hazafias és nemzeti érzülete, szorgalma, uralkodója iránti törhetlen hűsége s példabeszéddé vált vitézsége. Az *oversee-i* csata után a *württembergi* herceg úgy nyilatkozott, hogy *széles e világon nincsenek jobb katonák, mint a nemes és bátor stajerok*.² *D'Aspre* báró, a „vas tábornok“ 1848-ban a *custozzai* diadal után *fődetlen fővel* lovagolt végig a leginkább stajerokból szervezett „Kinskyek“ harczvonala előtt.

Árnyoldala a vadorzás, mely fékezhetlen vadászszenvedélyében leli magyarázatát.

Cilli lakói kiválólag kereskedéssel és iparral foglalkoznak. Kereskedői ellátják a várost, sűrűn népesített környékét, sőt a szomszédos magyar vármegyéket is áruikkal; boltjaik, raktáraik dúsan fel vannak szerelve s készleteik az erős verseny miatt jók és olcsók. Nagy ipar eltekintve a városon kívül levő *czinkkohótól* — nincs Cilliben. de épp ezért — nagy előnyére — nincs is kitéve a munkás proletárok veszélyes nyugtalanságainak. A *czinkkohó-gyár* 1874-ben alakult, mely három muffel-kemenczével és száz munkással évenként 1400 mmázsa *czinket*

¹ 1809-ben az utolsó magyar nemesi fölkelés vezére.

² Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben 89. füz. 141. l.

és 200 mm. czinkport szolgáltat. 1884-ben egy pléhhengermű építésével nagyobbították. Jelentős helyet foglal el a *sörgyártás* is, hol már kifejlett műszaki szerkezetekkel dolgoznak a csíráztatás, főzés és hűtés körül, mellőzvé a német sörfőzés eljárási módjait s annak ósdi berendezését. A kis ipar nagyon virágzó. Az 1888-iki stajerországi kiállításon leginkább feltűnt bőrárui, kerékgyártó művei és ötvöskészítményei által.

A környék lakossága *szloven* (vend), mely a VI. század végéveiben telepedett meg Stiriában.

Fő foglalkozása a földmivelés és baromtenyésztés. Munkássága, becsületessége, mértékletessége, lakása és ruházatának tisztasága által tűnik ki s különösen a Szann völgyében jólétnek örvend. Azonban már a hegyvidék szürke, mohfedett, zsuppos agyag- vagy faházai nyomasztó szükség tanyái. Télen át a soha nem szellőztetett lakásokban fűledt, egészségtelen levegő honol, hol még a legközönségesebb szükségletek is fölösleges fényűzési czikkek számába mennek. Kukoriczaliszt, burgonya, bab és káposzta képezik e szegény emberek egyedüli táplálékát. Husleledt a vend paraszt legföljebb farsang-vasárnap lát asztalán. Jómódra nem is juthatnak a földbirtok szertelen szétdarabolása miatt. A szegénységet még növeli a gyermekek nagy száma; akárhány házaspár 12, sőt 18 gyermekkel van megáldva. Ezekhez járul a szlovenek czivakodási hajlama, perpatvar utáni vágya, mely jellemök egyik árnyoldalát képezi. Minden haszontalanság miatt ügyvédhez vagy bíróhoz fordulnak. Nagy barátai a kártyajátéknak. Nem egy vend hagyja véres verejtékkel szerzett utolsó krajczárját is a kártyaasztalnál.

Különben vendégszerető nép, szívesen megosztja utolsó falatját is a vándorral vagy hozzávetődött vadászszal a nélkül, hogy fizetésre számítana. Legszebb vonása a *mély vallásosság* s rendületlen bizalommal viseltetik papjai iránt. A Józsefhegyen levő kegyhelyet a jámbor zarándokok egész serege keresi föl; nyáron a templomokat, kápolnákat s kereszteteket élő virágokkal, télen vörös, kék és zöld papir- vagy tűllvirágokkal ékesítik. Rendkívüli előszeretettel viseltetnek az ének és zene iránt. A dallamok, miket a templomi karban isteni szolgálatnál játszanak vagy énekelnek, többnyire vidámak. Még a harangozásban is a dallamosságot szeretik s a legnagyobb élvezettel hallgatják a Miklós-hegyi templom harangjátékának sajátságos „bim-bim-bim, bam-bam-bam, bim-bam-bim, bam-bim-bam“-ját.

A hangszerek közt a nádsíp, czitera és harmonika legkapósabbak. Meglehető ama ritka udvariasság, előzékenység, melyet az idegenekkel szemben tanusítanak. Üdvözlés nélkül sohasem hagyják a mellettök elhaladó utast. Nagyon korán nőszülnek s a csupaszálló, gyermekes kiné-

zésű vőlegény éppen nem ritkaság. A szegényebbek valamely korcsmában ülik meg a lakodalmat, mely csupán kenyérből és borból áll; a jobb módúak már zenekisérettel vonulnak a templomba s esküvő után az ünnepélyesebb és gazdagabb lakomához.

Cilli e parasztokra kiváló fontossággal bír, ez levén készítményeik s természetmányaik főpiacza. Messzeföldön alig akadunk városra, mely hetivásárain az életszükséglet és élvezet minden kívánalmait úgy összesítve bírná, mint ez. Áprilistól kezdve szerdán és szombaton a főtér teljesen el van árasztva árusokkal. Minden lehető gyümölcs- és főzelék-nemet, tejet és tejkészítményeket, tyukot, ludat, kacsát, pulykát, galambot, gödölyét, malacot, tengeri nyulacskákat, mezei és kerti virágok sokaságát s más elszámálhatatlan cikket látunk ott elárulásra végett felhalmozva.

A nagy kínálat folytán nagy az olcsóság is. Különösen olcsó a cseresznye, gesztenye, barack, alma, szilva és szőlő. Említésre méltók a gombák, melyek egész nyáron át üdén kerülnek a piacra. Nagy a bőség vadak- s halakban is. Ezeket szintén az áldott környék szolgáltatja, hol a szántóföldeken, bokrokban, szőlőkben nyulak, a hegyeken őzek, a völgyekben foglyok tartózkodnak, a vetésekben fürjek pity-palattyolnak, minden erdőt, hegyet és völgyzugot császárfajdok népesítenek; nincs hiány fácánokban sem; télen el-ellátogat a tőkerucza is, a szalonkák meg évenként kétszer is fölkeresik a ligeteket és erdőségeket, sőt Cilli és Tüffer között zergét is lőttek. A Szann bővelkedik halakban. Vízében márnák, pontyok, csukák, sügerek, dobbancsok, tomolykók, pisztrángok evickélnek; agyagos partszéleiben tömérdek rák tanyáz.

Kiválóan becsesek a szannvölgyi lovak, mint fölötté alkalmasak gazdasági, tűzér- és czirkuszlónak. Többnyire világosszürkék, értelmes szeműek, elevenek, meglepő gyors és kitartó járásuak s Ausztria, Olasz és Dél-Németországban nagy keresletnek örvendenek.¹

A Szann folyó a Sulzbach-Alpesekből ered, melyek a stiriai, karantáni és krajnai hármashatáron hatalmas sziklavár gyanánt merednek ég felé a természetnek nagyszerű látványait rejtve ölkben. A Szann mint vadul tajtékozó hegyi patak rohan Frasslauig, hol szűk völgye a cillii medenczévé tágul ki s illatos rétek, termékeny mezők, gesztenyeligetek és szőlőkertek között folytatja meglassított útját. Forrásvidékén vadászsa a parlagi sas a havasi nyulakat és hófajdokat; alsóbb vidékein fácánok, a magasabb ormok sűrűségekben vadmacskák

¹ Knittl: Cilli, s Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben 99. füz. 368. l.

leskelődnek. Vizbősége csekély s nagyobb részt sekély, görgeteges vagy sziklás mederben haladván tova, vizének hőmérséke a lég melegsége szerint változik nagy előnyére a fürdőközönségnek, mely a nyári hónapokban naponként 15—24° közt válogathat tetszése szerint. E különféle szükségletnek megfelelő melegségi fokozatokra jótékony hatással vannak a beleömlő hegyi patakok.

Ezért a Szann-fürdők sok év óta megérdemelt hírnévnek örvendenek, melyet a cillii orvosok is szerfölrött növelnek nem annyira reklámokkal, mint bámulatraméltó példaadással. A napnak bármely órájában feltaláljuk ott Aesculap egyik-másik fölkentjét respektálva a régi közmondást: „Verba movent, exempla trahunt.“

E fürdők kiválólag előmozdítják a véredények működő képességét, kitűnő gyógyhatásuak idegbajokban, főfájás, görcsök, zsibbadás, vérszegénység, idült hurutos bántalmak, bőrbetegségek, görvély, lassan hegedő sebek, fekélyek stb. ellen. Az egészséges ember elbágyadt tagjait fellillanyozzák, az emésztést elősegítik, az álmatlanságban szenvedőt Morpheus kegyeltjévé teszik.

Gondoskodtak itt arról is, hogy a hűvös habok közt fölfrissült vendég meg legyen óva a nap égető hevétől s az Aeolus szeszélye által felkorbácsolt porfellegektől. A fürdőből a ritkas szép városi sétátérre vezet utunk, melyet husz év alatt a szépítőegylet buzgalma, a község gyámolítása s egyes örökhagyók nagylelkűsége hozott létre. Baloldalunkon csendes hullámzással siet a Szann előre számtalan tutajt hordva hátán a Száva felé; jobbfelül, közvetlen a fürdő mellett pompás vendéglő emelkedik a vendégek minden kényelmére berendezve árnyas erdőben, egy hűvös szoros torkolatánál. A sétátér legérdekesebb pontja s egyszersmind pihenőhelye a *Seidl-forrás*, mely nevet *Seidl János Gábor* jeles költőtől nyerte, ki a helybeli gymnasiumban 11 évig (1829—1840) működött. Cilliben irta legszebb költeményeit, a „Bifoliákban“ megjelent balládái, összegyűjtött „belső-ausztriai dallamai“ általános feltűnést keltettek.

E sétátéren, hol a gyermekeknek is külön játszóhely van elrekesztve, szokott hetenkint egyszer a kitűnően szervezett városi zenekar a legválogatottabb darabok szabatos előadásával műélvezetet szerezni a cillii közönségnek. A körüllevő hegyeket igen kényelmes kigyóutak kapcsolják össze a sétátérrel.

Midőn az Alpeseekben a hó olvadni kezd, vagy bő esőzések miatt a Voglejna s egyéb patakok folyókká duzzadtan ömlenek a Szannba, ez átlépi medrét, elárasztja az egész környéket s a város mint sziget emelkedik ki a zavaros hullámokból. Mily magasságot érhet el a Szann ezen áradása, mutatja az *uj-utczában* levő viztoronynak egy emléktáb-

lája, mely az 1672. szeptember 25-iki vizállást örökitette meg. A kövön 4 méter magasságban egy ujj van bevésve, mely a következő felíratra utal :

IN 1.6.7.2. JAR DEN 25. SEPTEM
WAHR DAS WASSER SO GROS DAS
ES PIS ANHERO LANGT. WO DER
FINGER WEIST.

Egyébiránt a Szann e szeszélyei is lassankint kellő korlátok közé lesznek szorítva. A fölséges uralkodó negyvenéves jubileuma alkalmával maga a takarékpénztár tizezer forintot ajándékozott fel köpartok építésére.

A város délkeleti oldalán függélyesen meredő sziklacsucson emelkednek *Felső-Cilli* várának romjai. A városból két ut vezet a romokhoz. Mi az északi kényelmesebbet választottuk, mely hosszabb ugyan, de kevésbé fárasztó s jó darabig árnyékos erdőn visz keresztül. Az erdőből kibontakozva utunk egyideig egyenesen halad, majd ismét mérsékeltén emelkedik a régi vár faláig. Belépünk a romok közé. Hatalmas borostyántörzsek nőnek ki a repedésekből, számtalan hajtásban ágaznak szét sűrű leveleikkel csodálatos zöld kárpitot vonva a falakra. A romból idő örlőfogainak nesztelen, de biztos munkája ül diadalt e romhalmaz fölött. *Voltaire* szavait juttatja eszünkbe : „*Les oeuvres des humains sont fragiles comme eux !*”¹ Hátrahagyván a körfalat, magunk előtt találjuk a minden oldalról szabadon álló négyszegű Frigyes-tornyot, a hasonnevű hitvesgyilkos gróf egykori börtönét. Száztizenhét lépcső vezet föl legfelsőbb párkányáig s habár fáradtak vagyunk s a szédítő magasság aggódóvá tesz : az ellenállhatatlan vágy legyőzi habozásunkat. Végre elérjük a vidék legmagasabb pontját. Csak innen tekintve nyerünk tiszta fogalmat a vár valódi alakjáról. Egy óriási, orrával nyugatnak irányzott hajóhoz hasonlító, melynek előréséből hatalmas árboczként mered ki a Frigyes-torony. Belső párkányán kényelmesen körülsétálunk, s szemünk alig győz betelni az alatt elterülő kedves városka, a csábítóan szép völgy s az erdőkoszorúzza hegyek szemlélésével.

Nyugati részében áll a romjaiban is hatalmas főépület ama függőleges sziklára ragasztva, melynek lábait a Szann hűvös habjai csokolgatják. Egyik szárnyában ma is mutogatják a hajdani „oroszlán barlang“-ot és a „medve-udvar“-t, melyekbe Cilli kényurair azon jobbágyleányokat vetették, kik szeszélyeiknek hódolni nem akartak. Meg volt ennek a várnak is a maga Báthori Erzsébetje, a büszke és végtelenül

¹ Az emberek művei mulandók, mint ők maguk.

hiu Eleonora grófnő személyében, ki miként Csejthe-vár szörnyeteg urnője, arcának szépségét, üdeségét ifju leánykák verével remélte fön-tarthatni. Többen látták elkárhozott szellemét, a mint korbáccsal kezében hajtotta maga előtt fiatal jobbágynőit a vérfürdő számára.

Reménytelen keresik föl a kincésők is, különösen 1878 óta, midőn három szerencsés katona egy pénzzel telt rézüstre bukkant.

A vár 1780-ig még jó karban fenállt. Ekkor egy részét lebontották s anyagát a mai kaszárnának építésénél használták fel. Hét évvel utóbb *Gaisruck Vilmos* gróf birtokába jutott, kinek parancsára a tetőzetet is lehordták, tégláit és négyszögű köveit az új Cilli építésére fordították. 1802-ben ismét gazdát cserélt. *Gaisruck Vincze* gróf hagyatékából *Gorischek* András nevű pár vette meg *harmincz* forintért. Végre 1846-ban *Vickenburg* Konstantin gróf vásárolta meg 620 forintért s azt Stajersországnak ajándékozta. Fentartásáról jelenleg a muzeumegyesület gondoskodik.

De térjünk át magára a városra.

Cilli önálló község saját statutumokkal. Élén áll a polgármester, kinek alá vannak rendelve a városi hivatalnokok főnöke, s a városi fizikus, mint az egészségügy őre. A lakosság rendszerető hajlamáról legfényesebben tanuskodik ama körülmény, hogy hét ember teljesen elég a közbiztonság ellenőrzésére. Székhelye a kerületi kapitányságnak, melynek vidéke a 125 ezerre menő népesség mellett legnagyobb egész Stajersországban. Ez alatt állanak a kerületi iskolai felügyelőség, építészeti, erdészeti és adófelügyelőségek. Itt székel a kerületi törvényszék egy elnökkel és kilencz bíróval, melynek hatásköre kiterjed Stiria alsó részére. Egyesületei közül említésre méltók: az előkelő hölgyek egyesülete, mely az alamizsnáért folyamodni szemérmes szűkölködők fölségelését tűzte ki nemes feladatul; a jótékony nőegylet gondoskodik télen a szegény népiskolai tanulók meleg szobáiról; a német egyesület bevallott politikai célja a szloven terjeszkedés ellensúlyozása s a német nemzeti szellem ápolása; a szépitőegylet dicséretes tevékenységét minden lépten-nyomon tapasztalhatjuk; a kaszinó feladata gondoskodni bálók, zeneestélyek, humoros előadások s felolvasások tartásáról. Van két dalegyesület, tornaegylet, végül régészek, tűzoltók, zenekedvelők, veteránok stb. egylete.

A csinos pályaházból kilépve magunk előtt látjuk a város egyik legnagyobb s kétségkívül leggyönyörűbb épületét: a takarékpénztárt háromemeletes homlokzatán oszlopokon nyugvó diszes balkonnal. E pénzüintézet 1865-ben nyílt meg s ma már több mint három milliónyi vagyon fölött rendelkezik. Déli szárnya a *pályaház*-utcát határolja, mely egyenesen a város szívébe vezet.

Rend, tisztaság, kitűnő kövezet, rajta nagyvárosi sürgés-forgás, fényesnél fényesb kirakatok, többnyire kétemeletes épületek lepik meg az idegent.

Mint papi embert legelső sorban a templomok érdekeltek.

Cilli csak a XIII. században jelenik meg először, mint önálló plebánia. Lelkésze 1715-ben főesperesi ranggal, 1765-ben pedig a sz. Péterről nevezett *kronenbergi* apátság címével ruháztatott fel.

A *Szent-Dánielről* nevezett plebánia templomot, mely a szloven ajku lakosság imahelye, Cilley Hermanu gróf építtette. Eredetileg ó-német stílus volt három hajóval, melynek nagyobb része 1798-ban a lágok martalékává lett. Kápolnájának jeles gótikus falszekrényei, izlásteljes tetőzetökkel a középkori építészet egyik legszebb, legritkább emlékét képezik. Ablakainak üvegfestményei is figyelemre méltók. A tulajdonképi templom szép nagy márvány főoltára Velenczében készült 1743-ban s 10,000 frtba került; a renaissance-stil egyik kiváló alkotása.

Érdekesek ama fehér márvány sírkövek, melyek a szentély két oldalfalába vannak beékelve. A baloldali egy ravatalon nyugvó püspököt ábrázol fején ódivatu infulával, összekulcsolt kezeiben feszülettel s balfelén pásztorbottal. A bevésott gót körirat szerint:¹ *Hermann freisingeni* püspök, (II. Cilley Hermann gróf törvénytelen fia) meghalt 1421-ben. Az átelles sírkő egykor *Hohenwart* András lovag, cilli-i várkapitány nyughelyét díszítette; meghalt 1503-ban. Hátul a templom északi falán egy sz. *Flórián-kép* függ, megtekintésre méltó azért, mert háttérében Cilli városát tünteti fel 1600. évi alakjában falai-, kapui-, tornyai- és templomaival. Hires pompáshangu orgonája is.

A templom külseje a sok szabálytalan toldozás miatt éppen nem megnyerő, de szép gótizlésű tornya, mely 1877-ben készült el s 55 méter magas. Régi, tűzvész által elpusztult tornya sokkal magasabb volt. Külső falazata feliratos emléktáblákkal és sírkövekkel van telve, melyek egyikéről megtudjuk, hogy ezen régiségeket a Cilley grófok, mint a város egykori kegyurai óvták meg az enyészettől. Legérdekesebb azon vörösmárvány-sírkő, mely hajdan a kápolna padozatába volt erősítve s épp azért felirata részben olvashatlan. A mennyire kibetűzhettem: az 1513-ik évben *elhunytt Weiszpriach* Kristófé, ki 1492-ben a *Willach* mellett *Ali* pasa fölött diadalmaskodó császári hadaknak fővezére volt.

Sokkal kellemesebb benyomást gyakorol ránk a román izlésben épült német — *Mariahilf* — templom szép sugar tornyával. Előcsarnokában egy fekete tábla van, befalazva „*kegyeletes és hálás emlékezésül Geiger Jozefa kisasszonyra, ki nagylelkű hagyományával* (50,000 frt)

¹ „anno domini 1421 obiit reverendissimus ac s. in christo pater et dñs dñs hermanus epus frisingensis in die sancte lucie hic sepultus.“

lehetővé tette, hogy az egykor szegényes templom az áhitat ily szép helyévé változott. Meghalt 1878-ban.“ A stajer születésű Schiffer által festett főoltárkép Mária mennybemenetelét ábrázolja.

A főoltár háttérébe egy másfél méter hosszú és 80 centiméter magas kétrekeszű üvegszekrény van beillesztve, melynek ugy alsó, mint felső sorában néhány kar- és lábszárcsont mellett kilencz-kilencz koponya van elhelyezve. Az alsó sor végső koponyáján egy régi czédula van felragasztva e felirattal:

„Ultimus ex Illustri Familia
de Cillei

Ulricus Comes de Cille occis. per Ladisla-
um Hunyadi Belgradii 26. Martii 1456.“

(A jeles Cilley nemzetségnek utolsó sarjadéka Cilley Ulrik gróf megöletett Hunyadi Lászlótól Belgrádban 1456. marc. 26-án.)

E feliratban helytelen a hó és nap, mert mint a Cilleyek történeténél emlitem Ulrik gróf megöletése november 9-én történt, mit kétségtelenné tesz V. Lászlónak a lipcsei könyvtárban őrzött s Nándorfehérvárott Márton-napján kelt levele, melyben ezeket írja: „Nándor albam octava die praesentis mensis (Novembris) incolumes applicuimus, ubi die sequenti accessum nostrum rixa quadam inter illustrem olim Ulricum Comitem Ciliae etc. exorta, Ulricus ipse vita functus est.“¹

E szekrény melletti táblán következő felirat olvasható:

„Cellejensium Comitum ac Principum, armis olim potentium, omnibus fortunis abundantium paucae reliquiae hic acquiescunt. Ludovicus imperator año 1341 Fridericum Liberum a sanegg primum Cellejensem Comitem creavit, cujus stirps año 1456 interfecto Ulrico comite interiit.“

(Itt nyugszanak a hajdan fegyverben hatalmas és minden szerencse javakban bővelkedő Cilley grófok s hercegeknek csekély maradványai. Lajos császár 1341-ben tette Frigyes, Szanneck szabad urát első cillii gróffá, kinek nemzetsége 1456-ban Ulrik gróf megöletésével elenyészett.)

Azon régi minorita-templom helyén áll, melyet a heunburgi grófok építettek 1241-ben; zárdájok helyét ma a kerületi törvényszék épülete foglalja el. 1540-ben a zárdá, 1687-ben ezzel együtt a templom is leégett; 1798-ban harmadizben is a lángok martalékává lett. E sokszoros tűzvész okát abban találjuk, hogy a régi város házai legnagyobbrészt szalmával és faszindelyvel voltak fődve. Keleti szélén ma is mutatnak egy házat, melynek pinczejében a legutóbbi nagy tűzvész alkalmával

¹ Magyar Tört. Tár. 1878. 383.

egy egész odamenekült család a betóduló füstnek esett áldozatul. A szerzetet II. József törölte el, megtiltván ujonczok fölvetelét. Az utolsó cillii minorita 1832-ben halt el. Ferencz császár 1811-ben a község kérelmére a városi költségen fölépített templomot német istentisztelet tartására engedte át.

A Miksa-kápolna a város északi részén, az országuttol jobbra egy elhagyott temetőben van. Falaiban elkopott régi emlékkövek vannak elhelyezve, homlokzatán ezen felirat olvasható: „*Locus decollationis S. Maximiliani.*“ (Azon hely, hol sz. Miksa lefejeztetett.)

Szent Miksa Cilliben született a III. század közepén istenfélő és előkelő szülőktől. Ők maguk is jámbor nevelésben részesítették minden szép és jó iránt fogékony gyermeköket, de méginkább egy *Orán* nevű buzgó pap oltá lelkébe a keresztény erények égi illatu virágait. Szüleinek halála után gazdag örökségét a szegények között szétosztotta, házuk rabszolgáit szabadokká tette s elhagyta szülővárosát. 275-ben II. Sixtus pápa *lorchi* püspökké nevezte ki, s ezentul ritka erélylyel s szent élete tündöklő példájával sok pogányt térített a keresztény vallásra. Midőn *Numerian* császár parancsából a birodalom minden városában áldozatot kellett bemutatni Marsnak, hogy a hadak istene a perzsák elleni harcban diadalra segítse a római fegyvereket s ennek kapcsán *Ejulasius* noricum procurator is szigorú rendeletet bocsátott ki Cilli polgáraihoz a legfőbb parancs pontos foganatosítására: Miksa visszatért hazájába. Polgártársait kívánta a hitben megerősíteni. Azért nemcsak az áldozattételt tagadta meg, hanem *Ejulasius*nak kemény szavakkal szemére lobbantotta bálványimádását. E miatt fejvesztésre ítélték, mely rajta 283. okt. 12-én végre is hajtattott *Mars* temploma előtt, hol ma a Miksa-kápolna áll. A hivek éjjel titokban takarították el hamvait Cilli közelében. Négy száz évvel később ereklyéit Sz. *Rupert* Lorchba, II. Henrik pedig *Passauba* szállíttatta, hol azok maig is tisztelet tárgyai.¹ Szent Rupert szentelte föl 698-ban a Miksa-kápolnát is.

A Miklóshegyen levő *kapuczinus*-templom kicsiny és egyszerű, de tisztasága által kellemes hatást gyakorol ránk. 1611-ben épült II. Ferdinánd bőkezűségéből.

Említést érdemel még a kis, de csinos *lutheranus*-templom, a pályaudvar és gráci országút közelében. Építése a XVI. századra esik s már *Trubar* a vendek reformatora tartotta benne az. első istentiszteletet. Később II. Ferdinand ellenreformációjának esett áldozatul; az állam lefoglalta és sokáig állami raktárnak használta. Utóbb magántu-

¹ Zsihovics: Szentek élete IV. 252. I. Donin: Leben und Thaten der Heiligen Gottes. V. 482.

lajdonná lett s e század első felében asztalosműhelyül szolgált. Midőn 1852-ben egy új ev. hitközség alakult Cilliben, mint a lajbachinak fiókegyháza, a Gusztáv-Adolf-egylet megvásárolta s 1856-ban visszaadta eredeti rendeltetésének. A templommal szemben csinos temető terül el árnyas thujafák és ciprusokkal. Ezek árnyékában aluszsza örök álmát *Hulstyn* Kornél János akadémiai festő *Utrechtből*, ki 1879-ben halt meg Cilliben.

A város régi erődtímenyeiből négy körtorony maradt meg. Három keleti részén egyenes vonalban, még pedig: az első a köruton, az „arany oroszán“ vendéglő mögött, a második az új-utcában s a harmadik a Szann hidjával szemközt, mely egyedül tartotta meg eredeti ódon alakját s tán épp ezért van annyi kísérteties historia hozzá kapcsolva. Éjente hazasiető jámbor polgárok rémületes sárkányokat, ijesztő külsejű boszorkányokat, megára-arczu turbános alakokat láttak tájékán, mely látományok nem egyebek beteges agyrémmel s esetleg Bacchus csarnokában kelleténél tovább időzöttek felcsigázott képzelgéseinél.

Végre a negyedik körtorony a színház végébe van beépítve, melynek bizonyos festői, impozans külsőt kölcsönöz. E palotaszerű épületet a város emeltette 1885-ben. Kétemeletes homlokzatát a német színmű- és zeneirodalom legkiválóbb jeleseinek képei ékesítik. Belső berendezése a kor legkényesebb igényeit is kielégítheti. Az előadások novembertől rendszeren husvétig tartanak s dicsérettel kell kiemelnem, hogy Thalia e diszes csarnokában a színművek minden faja bizton megtalálja a maga hálás közönségét.

A Cilley grófok által birt két palota ma is fenáll. Egyik jelenleg kaszárnya, előtte a „*Burg-platz*“-czal, a másik hivatali helyiségeknek használtatik s építészeti tekintetben érdekes kivitelű.

A gráci utca végső házainak egyikén emléktábla vonja magára figyelmünket feszülettel, a boldogságos Szűz képével s alattok e felirattal: „*Qui confidet Deo, fortis est, ut leo*“. E táblát *Szeszinszky* osztrák ezredes helyeztette a falba 1809. júl. 18-án annak emlékére, hogy egy tulnyomó francia seregtől megtámadtatván, a halálveszélyből Isten segítségével szerencsésen megmenekült.

Cilli tanintézetei közül első helyet foglal el a *főgymnasium*. Ódon-szerű helyisége a század második évtizedében épült. 1849-ben nyílt meg VII., 1851-ben VIII. osztálya, melyekhez néhány év előtt egy előkészítő osztályt csatoltak. A gráci után az országnak leglátogatottabb középiskolája; az ifjuság létszáma 3—400 közt váltakozik. A vend nyelv, stájer történelem, gyorsírás, ének, rajz és testgyakorlás mint nem kötelezett tantárgyak szerepelnek. A tanhelyiségek sok kívánni valót hagynak hátra, A tantermek sötétek, alacsonyak; belső berende-

zése az újabb kor követelményeinek egyáltalában nem felel meg. Az átellenes plébánia-templom harangja, orgonája, de méginkább az utcáról behangzó zörgés és lármá zavarólag hatnak az előadásokra.

Egyéb intézetek: kereskedelmi, iparosképző, felsőbb leány- és tartományi polgáriskola. Az elemi oktatásra szolgál három népiskola.

Régészeti szempontból egyike a legérdekesebb városoknak.

A Szann medrében és ásatások alkalmával sok régi pénzt találunk; templomai oldalába — mint láttuk — kívül-belül régi emlékkövek vannak befalazva; a városház közelében levő *ódonkapu* (Antiken-Thor) fölött óriási márványfő függ bikaszarvakkal; a Lydia-villa mellett mutatják azon helyet, hol szent Miksa születési háza állott. Cilliben született 105-ben ama *Titus Varius Clemens* is, ki Antonius Pius alatt a Dáciában állomásozó II. gall csapatnak parancsnoka, majd a XXX. legiónak tribunja volt, utóbb mint procurator szerepelt Ciliciában, Lusitaniában, Mauretaniában, Rhaetiában és Germaniában; később Marc Aurél és Lucius Verus államtitkára volt s végre mint Dáciának, a legnagyobb és legfontosabb tartományok egyikének császári helytartója halt meg 172-ben.¹

A várhegyről hajdan őrtorony tekintett a *Galgenbergen* levő tornyocskára, melyen innen a templomok és szentelt helyek csillagos ormózatai fénylettek Jupiter, Hercules, Mars, Mercur, Neptun, Celeja, Epona, Fortuna, Noreja, Virtus, a Geniusok, Laresek sőt a perzsa Mithras és aegyptusi Isis tiszteletére. Emlékek hirdették Traján, Marc Aurél, Severus, Crispus császárok dicsőségét le egészen Constantinusig és Constantiusig.

A megduzzadt vizek által gyakran szorongattatva és elárasztva levén, a csatornák és vízvezetők jól átgondolt hálózatával birt, s az ezek fölött állott utczai kövezetet, mozaikpadlókat, ereszeket, oszlop-lábakat nem egy helyen ássák ki ma is a rajtok fekvő félelmes magasságnyi földréteg alól. A Szann vize fehér márványból készült emlékköveket és sírládákat mosott ki a halottak utcájából s a szomszédos berkekből; a Szann és Voglejna összefolyásánál, a mai Schütt-utczában fürdőcsarnok állott; oszlopos csarnok vonult a főtérrel a mai uri-utczába. Építkezések alkalmával, az alap ásatásánál templomromokra, oszloprészletekre, római fürdők pompás mozaikpadlataira akadnak, melyek az egykori Celeja városnak nemcsak fényéről, hanem óriási nagyságáról is tanuskodnak. E szerint Celeja északfelé a mai akasztóhegyig, keletre a Józsefhegy lábáig terjedett. Északi részén táborozott állandóan a „Legio secunda Italica pia et fidelis“, melynek bélyege sok

¹ Dr. Kronesz: Handbuch der Geschichte Oesterreichs I. 202. 1.

napvilágra került emlékkövön látható. Celeja volt Noricumnak legrégibb, legfontosabb municipiuma s már Claudius császár alatt római polgárjoggal ruháztatott fel.

Ily városban tehát mulhatlan szükségét érezték egy helyi muzeum s ennek gyámolítása végett egy muzeum-egylet alapításának.

A kétemeletes muzeum-épület a templomtéren áll s két részre oszlik: a *Lapidariumra* az elzárt udvartéren, s a tulajdonképi *Muzeumra*, a második emelet nagy termében. Az előbbi néhány középkori emléktől eltekintve, kiválólag római emlékköveket tartalmaz. Milyenek:

a) *oltárkövek* (aras).

Ily köveket különösen katonák emeltek, kiket a parancsnok kedvezésből, hogy megkülönböztesse vagy megjutalmazza, bizonyos terheesebb és alábbvaló tábori szolgálattól p. vízfordás, sánczás stb. fölmentett. Minden ilyen oltár az épp akkor parancsnokló noricumi procurator (helytartó) emlékének volt szentelve. Felirataik segítségével sikerült — bár hézagosan — összeállítani Noricum előjáróinak neveit a Kr. után 41-ik évtől a 249 és 337 évig. Ezek: C. Baebius Atticus (41—58), Petronius Urbicus (68), Memmius Apollinaris (96—98), L. Cammius Secundinus (138—161), Ustienus Secundinus (158), Bassaeus Rufus (158), Flavius Titianus (160), Polennius Sebennus (203), Ulpius Victor (244—249). Ezekhez tartoznak, de határozatlan évvel: C. Antistius Auspex, Qu. Caecilius Redditus, C. Censorius Niger, Drusus Proculus, Qu. Lisinius Sabinus, Plautius Caesianus, M. Porcius Verus, G. Rasinius Silo, Rufus Gentianus; végül mint „praesides Norici mediterranei“ — *viri perfectissimi* címmel — ide sorolhatók: Aurelius Hermodorus (311), Fabius Claudius (Constantin idejéből) és Martinianus (337).¹ Bizonyosságot tesznek arról is, hogy Celeja a Krisztus utáni III. századig — midőn a nóri vas Róma részére a legfontosabb kereskedelmi czikké lőn — a procuratorok székhelye volt. E kövek kivétel nélkül a „jámor és hű“ melléknevet viselő II. itáliai legiot jelölik meg ezen város állandó őrségeül s minthogy Jupiteren, továbbá Noreja és Celeja istennőkön kívül *Eponának*, a *lótenyésztés* védnökének nevét is feltaláljuk rajtok, kétségtelen, hogy ezen őrség lovasezred volt.

b) *sírkövek*.

Az oltárkövektől az által különböznek, hogy amazok feliratait „I. O. M.“ (Iovi Optimo Maximo) betűk kezdik és „V. S. L. M.“ (Votum solvit lubens merito) betűk rekesztik be; míg a sírkövek felirata leginkább „D. M“-mel (Diis Manibus) kezdődik. Az oltárok többnyire a mai

¹ Mittheilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. IX. Jahrgang. 1864. LXII, LXIII.

Cilli északi, a sírkövek déli oldalán fordulnak elő, amott levén a katonák, itt a kereskedők telepe.

c) *szobrok, koporsók és domborművek* stb.

Mindezek oly nagy számmal lepik el az udvar minden oldalát, hogy csakis a legerdekesebbek s legjobb karban levők felsorolására szorítkozhatom. Minden egyes műemlék — néha egy-egy csoport — azon számokkal van ellátva, melyek alatt *Mommsen* „Corpus inscriptionum lat.” czimű munkájában soroltatnak elő.

Nevezetesebbek :

az 5227-ik kő, melynek felirata :

TJ. CLAVDJUS
MVNJCJP. II CELEJ.
LJB. FAVOR. V. F. SBJJ
JVLJAE. PVSJLLAE
CONJVGJ. SVAE. ET. SV.

Tiberius Claudius. Municipii Celejani Libertus Favor vivus fecit sibi, Juliae Pusillae conjugis suae et suis.

(Tiberius Claudius Favor, Celeja municipium felszabadítója életében emelte magának, nejének Julia Pusillának és övéinek.)

Ugyane csoportban van egy emberfő bikaszarvakkal és fülekkel valószínűleg a Szann (*Adsullata*) személyesített folyamistene; továbbá egy római gyermek kökoporsója (sarcophag), mely a sz. Georgen melletti vasutépítésnél jött felszínre; hamvmaradványok mellett egy Hadriánféle pénzt s egy harmadfél arany súlyu karikagyűrűt tartalmazott, melyek a muzeumban vannak elhelyezve.

Az 5187. oltárkö felirata :

PRO S AVGG NN.
J. O. M. E. CEL.
SANCT.
C. IJCJNVS
BELLJCJANVS
BF. LEG. II. JTA.
PF. PRO SE
ET. SVIS
V. S. L. M.
GENT. E. BASS. COS.
IDIB.

Pro salute Augustorum nostrorum, Jovi Optimo Maximo et Celejae Sanctae Cajus Licinius Bellicianus Beneficiarius Legionis II. Italicae pia et fidelis pro se et suis votum solvit lubens merito Gentiano et Basso Consulibus, Idibus. . .

Közelében látható egy *nóri harc*zos életnagyságu fehér márvány szobra. Alakja egy szónok vagy esküttevő helyzetére emlékeztet s *teljesen jó karban* van. Egész külseje a későbbi időkre vall; a műzlés hanyatlását, a képzelő erő szegénységét s a kivitel fogyatékoságát árulja el. A XIV. század elején ásták ki a Voglejna medrének iszapjából.

Az 5166. számú ara feliratának értelme: A legjobb, legnagyobb Jupiternek ajánlja ezen oltárt Quintus Caninus Lucanus, második Ustienus császári helytartó beneficiarius a örömmel teljesítvén tartozása szerinti fogadalmát Tertullus és Sacerdos consulsága alatt. (Kr. u. 158-ban.)

Az 5186-iké: A legjobb legnagyobb Jupiternek, az Alpesek védőjének, minden isten és istennőnek ajánlja ezen oltárt a saját és övéinek üdvére Titus Mattius Hecato.

Mellette egy sírkő látható, melyet Lávában a Stieger Minna-féle villa alapjának ásásakor találtak egy meternyi mélységben; már esupán a felirat bekezdése „C. Lucanio“ és a záradék olvasható. Ugyanott 270 cmeternyre fekete fazekas agyagból korongon készült hamvvedrekre bukkantak, továbbá olajlámpákra, melyek alsó részükön „Atime, Fortis, Vibiani és Urs“ nevekkal vannak jelölve; végre Hadrian-, Traján-, Decius- és Licinius-féle pénzekre és csontvázmaradványokra.

Az 5189. számú: Jupiternek és az összes isteneknek ajánlja ezen oltárt önmagáért és övéért Marcus Aurelius Justus, a II. itáliai legio kedvezményese Praesens és Extricatus consulsága alatt. (Kr. u. 217-ben.)

Az 5240. számú: A három éves Antonia Marullának. Antonius és Speratia Julianna leányának állították ezen oltárt szülei. . .

A muzeumban mindenekelőtt a nagyon becses *pénzgyűjtemény* ragadja meg figyelmünket. A köztársasági pénzek közül a legrégebbek Celejában kerültek felszínre a Krisztus előtti 114, sőt 233 évekből. A császárság korából arany, ezüst, bronz vagy rézpénzekkel és érmekkel bőven vannak képviselve Augustus, Tiberius, Claudius, Nero, Vespasian, Domitian, Nerva, Traján, Hadrian, Antonius Pius, Marc Aurel, a két Faustina, Alexander Severus, Gordianus, Gallienus, Probus, Valens, Constantinus, Constans, Valerianus stb. Nem annyira a példányok gazdagsága, mint azok rendkívüli épsége — mit a numismatikások „*belli fabrique*“ névvel jelölnek — lep meg bennünket.

Különösen leköti a figyelmet tiz kőbalta, melyek közül négy át sines lyukasztva; ezek úgy látszik legrégebbek. Anyaguk lydit, serpen-

tin, gnajsz, homokkő és lajtamész. A lyditzsekercze gondosan és szépen van dolgozva s teljesen ép.

Igen érdekes ama huszonkilencz görög edény, melyeket *Athen* közelében ástak ki. Anyaguk a legkitünőbb minőségű terracotta, hihe-tőleg a Kr. előtti 3—4. századból. Ezek: *amphorak*, *pyxisek*, (pénztar-tók), hét *lekhytos* (női kenőcskorsók), egy *aryballos* (olajkorsó férfiak részére), két legrégibb s hét újabb alaku *kylix* (ivócsésze), három *me-ritőedény* és négy *lakrimatorion* (könyttartó).

Egy másik csoportban különféle hadi eszközök vannak elhelyezve, fegyverek bronzból, mozaikok, legiojelvények, gyűrűk, arany-, ezüst-, bronz-, borostyánkő- és üvegekszerek; egy 30 cm. hosszúságu pompás bronzhajtű, fibulák (tógák összekapcsolására szolgáló csattok) stb.

A muzeum legérdekesebb s becsesebb darabja azon bronz *Bacchus*-vagy inkább *Silen*-álarcz, melyet 1883-ban letek Cilli környékén. Egy-kor ülőhely ékitménye lehetett. Gyermekefj nagyságu. Dús hajzatát homlokszalag szoritja le és *smilax aspera* (szurós tukma) ágai- és gyü-mölseiből szerkesztett koszoru köríti. Tömött bajusz s tiz diszes fűrt-ben gyűrűzött barkó és állszakál ékiti. Nyitott szája, petyhüden előre-csüngő alsóajka nem annyira *Bacchust*, mint az ő állandó kísérőit, a *Sileneket* juttatja eszünkbe.

Egyéb római korból származott érdekességei: lucernák (olajlám-pák), melyek igen gyakran a rómaiak temetkezési helyeihez vannak mellékelve; stylusok (íróvesszők) egyik végükön ki vannak hegyezve, másikon kanálalakban végződnek. Hegyes végükkel karczolták a viasz-szal bevont táblákra a betüket, s ha valamit elvétettek vagy megvál-toztatni akartak, lapos végével a viaszt ismét betapasztották. Anyaguk közönségesen bronz vagy esont.

Figyelmet érdemel a Miklóshegyen talált karniolgyűrű, melybe *Jupiter sasa* van homoruan remekül gravirozva (intaglio) csőrében ba-bérkoszorúval; továbbá egy ezüst karika: „I·A·O IAC·A·I“ betűkkel.

Egyik szomoru érdekessége az *emberbőrből hasított szij*, melyet a *seitz*i karthausi kolostorban találtak.

Külön asztalkán üvegbura alatt van elhelyezve összekunkorodott kigyó alakjában. A kinpad alkalmazásával büntető törvénykezésnek e nemben páratlan maradványa.

A kinzás módja olyformán történhetett, hogy a *jobbkez hüvelyk-ujján a körömmel együtt hasították ki a bőrt szíjszélességben s folytatták a karon, vállon át a nyakszirtig, ettől lefelé a ballábszáron keresztül a kis ujj körméig.*

Tán nem lesz érdektelen itt e zárdáról is röviden megemlékezmem.

Gonobitztól egy órányira fekszenek erdőkkel koszoruzott szűk

völgyben mai szép romjai: egy magas fal, köralakú vártornyok lőrésével, a fal előtt vízárók s a falon belül tető nélküli gót templom, egy hajóval, nemes arányokkal és csodaszép ablakkal. Épen fönmaradt a házfőnökök sirboltja. E csúcsives sirkápolna a XV. századból való, az egykori keresztfolyosó közepén áll és csillagboltozatú. Ma mindez elhagyatva, törmelékekkel telve, dudvával benöve, zöld borostyánnal körülfonva! Csak egy igen csekély része van használható állapotban fentartva s a tulajdonos *Windischgrätz* hercege erdészének szolgál silány lakóhelyül.

VII. *Ottokár* stiriai őrgróf alapította e zárdát 1160-ban, melyet egy, neki csodás körülmények közt megjelent nyu'ról (*zaje*) nevezett el. Első szerzetes lakóit 1165-ben kapta a *chartreuse-i* anyazárdából. Akkori főnöke *Beremund* született angol volt a *Cornvall* grófok családjából, rokon a britt királyi házzal. Ajándékozások által jelentékeny gazdagságra tett szert, azonban III. *Sándor* pápa már 1177-ben kénytelen volt lakóit egy breve-ben nagyobb szigorúságra inteni. IV. *Sándor* 1255-ben felhatalmazta a zárdát kiközösítés és egyházi tilalom kimondására, ujonczok föl vételére s a pápának fentartott esetek alól feloldozásra. E rendkívüli kiváltságot többször igénybe is vették különösen a *Cilley* grófok ellenében s gazdagságuk gyarapítására. Seitz két század alatt oly tekintélyre jutott, hogy három előljárója (1391—1410) egyuttal az egész rend generalisa volt.

Azonban e nagy hatalom romlásukat idézte elő. A fegyelem lassankint meglazult közöttük. Már 1527-ben *Péter* nevű főnökük elhagyta társait s a világgal cserélte föl szerzetesi öltönyét. 1593-ban *Barbaro* Ferencz aquilejai patriarka a zárdában végzett hivatalos vizsgálatáról jelentést tevén a pápának az ottani állapotokról többi között ekként nyilatkozik: „Seitzban semmi rend nincs; csak az öltöny és hajkorona árulják el, hogy barátok; teljes fejtelenség uralkodik s hust és minden világi élvezetet korlátlanul megengednek maguknak.“ — A szörnyű kegyetlenségnek, melylyel az alattvalókkal bántak, borzasztó emléke maradt fen azon szijban, melyről fentebb emlékeztem.

Ez teszi megfoghatóvá, hogy a vidék pórnépe a kolostort két ízben is megtámadta és kirabolta 1630. és 1635-ben. Ez utóbbi támadásban mintegy háromezer paraszt vett részt s a zárdát a teljes lerombolástól csakis egy *Dietrichstein* és a neuhausi *Gaitschnigg* Mátyás mentették meg lovasságukkal. Midőn 1782-ben feloszlatták, a zárdához tartoztak a *seitz*i, *seitzfalusi*, *oplonitzi* és *gonobitzi* javadalmak, s vagyona az adósságok levonása után is még 271,666 forintba rugott. Az egész urodalmat később a *Windischgrätz* hercegek vásárolták meg a vallásalaptól 193 ezer forintért.

Különben sok jeles férfit mutathatott fel. Így p. itt élt és munkálkodott a XIII. század második felében *Fülöp* szerzetes, ki szűz Mária életét írta meg ügyes verseléssel az ábrázolások és leírások oly élénkségével, hogy számos kéziratban fenmaradt műve különböző német nyelvjárásokra is átiratott. Születésre stajer volt, mint költeménye néhány versében maga is kijelenti.

A zárda romjai alatt nyugodtak 1827-ig az alapító Ottokárnak s nejének *Bohburg Kunigundának* hamvai, mely évben a Grác mellett *reini* apátság sirboltjába szállítottak.

Közelében láthatók *Tattenbach* vár romjai. Ősfészke volt a Rajna vidékén ma is virágzó jeles családnak, melynek osztrák ága már kihalt. *Tattenbach János* gróf ugyanis résztvett a *Wesselényi-féle* összeesküvésben s 1666-ban elfogatván, javainak s nemességének elkobzására s fejevzésre ítéltetett. 1671. decz. 1-én a gráci városház termében a bakó csak harmadik csapásra bírta kioltani nemes életét, míg társai *Zrinyi Péter* és *Frangepán Ferencz* Bécsújhelyben szintén hőhépallós alatt véreztek el. *Tattenbach* egyetlen fia a cizterciek rendjébe lépett s 1718-ban mint *strasszengeli* prépost halt meg. . .

E csekély kitérés után folytassuk muzeumi sétánkat. Egyéb közép- és ujabbkori nevezetességei:

Régi könyvek, okmányok, pecsétek, ruhák, házibutorok, fegyverek stb. Legfigyelemreméltóbb az első közt II. Pius pápa (Aeneas Sylvius Piccolomini) munkájának Hartmann-Schädel-féle német kiadása: „*Buch der Chroniken und Geschichten*“ 1493. évből. Egyike a legérdekesebb incunabulumoknak; továbbá: „*Beschreibung Amerika's*, illusztrirt v. Th. de Bry 1599,“ Fronsberger: „*Kriegsbuch* 1566,“ Bartsch: „*Wappenbuch v. Steiermark* 1567“ stb.

Egy kölesönlevél, melylyel gróf Cilley Frigyes az ortenburgi grófság javainak egy részét a hű gallensteini *Gall Vilmosnak* adományozza.

Oklevelek, melyek a tücheri nemesek jogai- és szabadalmainak megerősítését tartalmazzák 1537-től 1794-ig.

Tüffer mezőváros kiváltságlevelei 1589–1809-ig; ugyanezek pecsétjei, Tücher nemesi czimere, ezüst birópálca, mint önálló törvényhatósági jelvény, zászlók, különféle alabárdok stb.

Említésre méltók még: egy pecsétnyomó a festő-czéh czimerével s három festéklap e körirattal „*Nikla der Maler*“ a XV. századból; egy csinos szekrényke faberakattal, melyet apró márványoszlopok s aranyozott domboralakzatok díszítenek a XVI. századból; egy arannyal himzett vörösselyem erszény a XVII. századból, valószínűleg török készítmény; asztali evőkés 1583 évszámmal; egy keresztmarkolatu kard a XIII. századból, lelhelye a Voglajna parti homokja két méter mély-

ségben; végre egy aranyozott kamaráskulcs Mária Terézia idejéből „M. T.“ és „F. I.“ betűkkel.

E muzeum nemcsak a történész és régiségbuvár érdekét keltheti föl, de élvezet szerez a geologusnak s természetbuvárnak rég eltűnt korszakok megkövesült állatai- s növényeivel; a bányásznak, iparosnak, maguk előtt látván a különféle ércz- és kőzetnemeket eredeti alakjuk s átalakulásaik minden phásisában; továbbá hölgyeknek a szomszédos Libojéből került ritkaszép majolika-készítményekkel, sőt még a gyermekeknek is: kitömött madaraival és spirituszban tartott különlegességeivel.

Cillinek igen szerencsés fekvése van a fürdőközönség szempontjából is. Még az édeni Abbaziának Quarnerója se n gyakorolt tagjaimra oly felvillanyozó hatást, mint a kis Szann folyó. A komoly betegeknek meg valódi asylum Cilli környéke. Ott vannak közelében: *Tüfferbad*, *Römerbad* és *Neuhaus*, sőt a távolabb eső *Rohitschot* és *Krapina-Töplitzet* is kedvelt kirándulási helyei közé szokták számítani.

A két elsőt a várossal vasutvonal kapcsolja össze s így azok megtekintése olcsó és kényelmes.

Tüffer lakói már Habsburgi Rudolftól nyertek polgárjogot. A tüfferi uodalom — melynek festői romokban fenmaradt régi emléke a Humhegy lejtőjén látható — III. Konrád kereszthadjárata idejében *Sponheim* Bernát trixeni gróf birtokában volt, ki 1147-ben szintén a keresztesekhez csatlakozott. E vállalat közel egy millio német és francia harczos életébe került; az ígéret földén halt el Tüffer ura is 1148. marc. 25-én.¹ Végrendelkezése szerint örököse *Ottokár* stiriai őrgróf lőn, de már 1192-ben a *Babenberge*k birtokába jutott. Frigyes a hirneves család utolsó sarjadéka IV. Béla boszuló hadjáratában *Franz* *Bertalan* keze által esett el 1246. jun. 15-én. Tüffer a Habsburgoké lőn, kik a szép uodalmat a Cilley grófnak adományozták. 1620-ban a fehérhegyi csata után a magvaszakadt Cilley család csődtömegéből II. Ferdinand vette meg, ki végre a várat a község polgárainak engedte át.

A mai fürdő helyét a negyvenes évek végeig sivár kavicstorlat foglalta el, melyet a *Redschitza* patak és Szann egyesült erővel öntöztek. E zátonyban, a két víz egybefolyásánál már rég ismert volt egy erős meleg forrás, mely János főherczeg figyelmét is magára vonta. Ő gondolt először itt egy fürdőintézet alapítására, mely azonban csak 1852-ben létesült *Rödl* Lipót mérnök kezdeményezésére, ki ekkor a Szannon átvivő vasuti hid építését vezette. 1856-ban nyitattott meg ünnepélyesen „Ferencz József császárról“ czímezve.²

¹ Dr. Kronesz: Handbuch der Geschichte Oesterr. II 609 l.

² Dr. Brum: Das Mineralbad Tüffer (Kaiser Franz Josefs-Bad).

A források 28—31 Reaumur foku hőmérsékkel birnak. Vizök át-
látszó, teljesen szintelen s kellemes ízű. A mai kor szükségletére paza-
rul berendezett fürdő szép fekvésével, épületei- s gyógytermének ké-
nyelmével, villamos világításával, telefonjával gyors népszerűsége ver-
gődött. Kitűnő hatású kőszvény, izületesz- és idegbajban szenvedőknel.

A fürdő mellett felmagasló *Hum* a maga nemében Stajerország
legnevezetesebb hegye. Csak keskeny róna terül el a czukorsüveg alak-
ban 600 méterig emelkedő hegy lábánál. S mennyi az ellentét ez
aránylag csekély területen! Lejtőin megérik a szőlő, ezrével lepi el a
czipra kankalin; alant, nyugati lábánál két gyönyörű orchideát látunk
diszleni vörösbarna szinpompában s a nemes gesztenyefák egész cso-
portozatát s fenn találjuk a szép alpesi rózsát. A bokrok alatt szeré-
nyen vonja meg magát a májusi gyöngyvirág s a kötőr és fűfű elég
tápanyagot találnak a szürke sziklák repedéseiben. Számtalan selyem-
fényű gentiana ragyog a magaslatok pázsitjain s aranyló aurikulák fur-
ják gyökereiket az éjszaki lejtő durva talajába. Édes illatu szegfűvek
lengetik piros virágaikat magas, karcsu száraikon körüldönögve a méhek
sokaságától, melyek közt tarka pillangó-sereg űzi szeszélyes játékát.
A bikkék zöldje és fenyvesek árnya alá rejtőznek a szőrrel borított
rhododendronok s a feketekék, erős illatu phyteumák. Az erdők sűrű-
jében nyulak tanyáznak, császármadarak fészkelnek; a sziklák zord
üregeiben rókák vonják meg magukat; a fákat fekete és huos rigók,
keresztorruak s kedvencz énekeseink egész raja népesíti be: de ott
lesi áldoztatát a prédasovár héja s a vérszomjas fülesbagoly is. Alattunk
a gyönyörű fürdő előkelő közönségével, az élénk csinos városka, itt
egy tova robogó vonat, ott a verejtékes munkájában is vidám kedélyű
pór nép ragadja meg figyelmünket. Köröskörül pezsgő élet, szünetet nem
ismerő tevékenység, hangyaszorgalomról tanuskodó tenyészet tesz még
vonzóbbá a képet, melytől oly nehéz megválnunk, bár tudjuk, hogy
nemsokára még fönségesebb tájékban gyönyörködhetünk.

A Szann partján dus erdőkkel fődött hegyvidék közt robogó vo-
naton egy óra alatt elérjük *Römerbadot*, melyet a hasonló nevű állomással
hid kapcsol össze.

A fürdő mintegy negyven méternyire fekszik a Szann vizekre
fölött, a tetején sziklás, oldalain erdőkoszoruzta *Senoschek* lábánál. Fé-
nyes épületei hivatagólag tekintenek le a gazdag ültetvények zöldjéből
a keskeny völgybe. A meleg források hőmérséke 30—31 ° R. s napon-
kint huszezer hektoliter vizet szolgáltatnak, melyek gyógyhatásra a
gasteini, *wildbadi* (Württemberg) és cseh *töplitzi* forrásokkal vetekednek.

Römerbad régiségéről tanuskoduak az ott talált emlékkövek. Az
első következő feliratot viseli:

NYMPHIS
AVG.
ERVCTVS
Q. SABINI VERANI
C. PP. SER. VILLIC.
POSVIT.

Nymphis Augustis Eructus Quinti Sabini Verani Clementissimi Provinciae Procuratoris Servorum Villicus posuit. (A magasztos nympháknak állította [ezen követ] Qu. Sabinus Veranusnak, a tartomány legkegyesebb kormányzójának megmentett szabadosa [szolgáinak felügyelője).

A másodikat *Matius Finitus*, a harmadikat *Cajus Veponius* és fia *Felix* s a negyediket *Appulenus* állították szintén a „magasztos nymphák“-nak. Egy ötödik kövön csak e szó: „VALETVD.“ olvasható, valószínűleg a „Valetudini“ megrövidítése; az egészség istennőjének lehetett ajánlva s valamely fürdőszoba falába beillesztve. Római eredetű a jelenlegi nagy fürdőterem feneke s részben a fürdőépület alapja is.

1845-ben a postaépület melletti ház alapjának ásatásánál egy római mozaikpadozat töredékeire s egy teknőalakú kis fürdőmedenczére bukkantak, továbbá számos bronz- és rézpénzre Augustus, Antonius Pius, Claudius, Commodus, Traján stb. korából.

Mindezek bizonyítják, hogy Römerbad már a keresztény számítás első századában igen keresett fürdő volt, melynek felvirágzását északon a fényes Celejának s nyugaton a pannóniai Emonának közelsége nagyban emelte. A népvándorlás után elhanyaglott; az 1201-iki földrengés pedig épületeinek nagy részét rombadöntötte.

A legrégebbi írott emlék 1265-ből maradt fen, mely szerint Römerbad ekkor a tüfferi uradalomhoz tartozott. 1486-ban a tüfferi lelkészek engedélyt nyertek arra, hogy a fürdő betegek részére hordozható oltáron vásár- és ünnepnapokon sz. misét mondhassanak. Később a *gairachi* karthausiak bírták. 1529-ben a törökök kegyetlenül feldúlták. Ennek borzalmas emléke a néphagyományban maig fenmaradt s egy szomszédos halmot ez időtől „török sáncz“-nak neveznek. 1606-ban *Ferdinánd* főherczeg a fürdőt *Goldschmeditsch* György nevű komornyikjának adta hűbérbe. E század elején *Wildenstein* Kajetán gróf volt birtokosa, ki azt 1812-ben *Gurnig* Antal cillii postamesternek adta el. 1820—1840-ig a *Worlitschegg*, jelenleg az *Uhlich* család bírja. Ennek köszöni nagyszerű épületeit, fényes és kényelmes berendezését.¹

Regényes fekvése, tiszta, üde levegője, szépen parkirozott nagy-

¹ Dr. Mayrhofer: Curort Römerbad. Das steirische Gastein.

terjedelmű sétányai előkelő vendégeket csalogattak oda. Így p. *Grillparzer* több ízben fölkereste; ott időzött 1879-ben az elhunyt *Frigyes* császár neje is, ki a park felső részében egy ritkaság Wellingtonia gigantea ültetésével tette nevét emlékezetessé.

A Szann völgyének harmadik jelentős fürdőhelye *Neuhaus*.

Három ut vezet oda Cilliből: a legrövidebb másfél óráig tart, mégis legtöbbször a sokkal terhesebb, de szebbnél-szebb panorámával kedveskedő hocheneggit választják. Utközben *Weichselstetten* vár romjai kötik le figyelmünket, mely a középkorban a *Weichselbergerek* ősfészke volt. *Zsigmond*, a család egyik tagja 1529-ben *Hoberdanacz* Jánossal mint I. Ferdinand magyar király követe járt Konstantinápolyban nem a legszerencsésebb diplomáciai sikerrel. Követelő fellépésök a nagyvezért ama gunyos megjegyzésre ragadta: „*Csodálom, hogy uratok még Konstantinápolyt is nem kívánja!*“; Szulejmán pedig oly haragra ingerelte, hogy azonnal egész haderejét megindította — Bécs ellen.

Három oldalról lépcsőzetesen emelkedő hegyektől körzött szűk völgyben fekszik a természet sok ingyen-adományával megáldott gyógyhely. Árnyas hegyi utak vezetnek föl azon éles hegykúpra, melyen az u. n. „*Kigyó-vár*“ romjai hevernek. A *gurki* püspök építtette a XII. században. Ma is emlegetik ama szörnyű eseményt, melynek 1478-ban színhelye volt. *Neuhausi* Vilmos ugyanis, ki falai közt dorbézoló életet élt, fékezhetlen indulatosságában csecsemőgyermekét a falakhoz vágdalva ölte meg. Vadállati dühében elkövetett iszonyu tetteért a cillii minoriták zárdájában önkényt szigorú vezekléssel bűnhődött. A középkor végén a Cillei grófok birták, kiknek kihaltával ismét a Neuhausok birtokába került.¹ 1670-ben *Gaitschnigg* Mátyás tulajdona volt, ki a vártól I. Lipót császár engedelmével „*von und zu Schlangenberg auf Schlangenberg*“ nevet vett föl. 1772-ben összeomlott, de szerencsére már senkisé is lakott benne.

A várhegy délkeleti oldalán óriási katlanszerű mélyedés tátong, mely hajdan — a monda szerint — egy hatalmas tó öble lehetett. Neuhaus vidékének termékeny talajában buja a növényzet. Hegyein a fenyű és jegenye, cser- és bükkfák, sőt a gazdag lombkoronája által kedvelt vadgesztenye és platán is békésen megférnek egymás mellett. A hegyoldalak márgapalás rétegeiben ásatag növénymaradványok egy tropikus növényvilágnak évezredek előtti elenyésztről tanuskodnak.

A fürdő hatalmas forrásának hőmérséke állandóan 29° R. Vize kristálytisztá minden különös íz és szag nélkül. Vihar előtt tejszínűvé lesz, napon csillogását elveszti s zavarossá változik. Gyógyhatása ideg-

¹ Dr. Paltanf: Bad Neuhaus bei Cilli in Steiermark.

bajokban páratlan, de kitűnő gyomor- és bélhurutban, izületcsuz- és vérszegénységben szenvedőknek is.

A rómaiak még nem ismerték s csak 1582-ben fordul elő „*Wildpadt zu Neuhaus*“ néven. A mult században Stiria, Karinthia és Horvátország nemes hölgyei már sűrűen látogatták. Hirnévre 1859 óta emelkedett, midőn a tönkrejutott *Hoyos* grófi család birtokából a stajer rendekébe ment át. Valódi áldás a környék lakóira nézve, kik évenként két sőt háromezer fürdőt is használnak. „Ha valaki — mondja *Thalherr* báró — csak pár napot töltött is e kedves fürdőhelyen, ismerős lesz mindenkivel, egész otthonosnak érzi magát föltéve, hogy nem „loup-garou,” azaz emberkerülő.“¹

Kedves emléikkel s azon szilárd meggyőződéssel távoztam Cilli bájos vidékéről, hogy ha nekünk az édes haza iránti lángoló szeretet s nemzeti büszkeség ama nyilatkozatot képes csalni ajkainkra: „*Extra Hungariam non est vita;*“ ha ugyanezen érzelmek hatása az olasz költőt ily szavakra fakasztá: „*Felice, che mai non pose il piede fuori dalla nativa sua dolce terra!*“² — akkor természetesnek kell találunk, midőn a cillii polgár is csodás rajongással csüng szülőföldén s azt csinos, kedves, szeretetreméltó városnak nevezi, ragyogó gyöngyszemnek, melyet minden oldalról a gazdag, szép természet zöld smaragdja ölel körül.

¹ Baron Thalherr: Cilli und Umgebung. 87. l.

² Boldog, ki sohasem tett egy lépést sem édes szülőföldén kívül!

